

БІБЛІОТЕКА ЖУРНАЛУ “НАУКА І ОБОРОНА”

Володимир Вагапов

ОБОРОНА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМА ВИБОРУ, або ЙТИ ЧИ НЕ ЙТИ ПІД ПАРАСОЛЬКУ **НАТО?**

Київ
“Техніка”
2008

УДК 355/359(477)

ББК 68.46 (4Укр)

B12

БІБЛІОТЕКА ЖУРНАЛУ “НАУКА
І ОБОРОНА” ЗАСНОВАНА 2008 РОКУ

У доступній формі викладено матеріал, який може допомогти читачеві стати обізнанішим у проблемах оборонної сфери України та свідомо визначитися щодо ставлення до принципів побудови системи забезпечення воєнної безпеки. Такими принципами є збереження позаблокового статусу держави або приєднання до однієї з колективних систем безпеки, серед яких найбільш прийнятним, з огляду на євро-інтеграційні праґнення України, є євроатлантичний варіант у вигляді членства в Організації Північноатлантичного Договору (НАТО).

Для цивільних і військових фахівців у галузі військового будівництва, оборонної політики та політики безпеки, журналістів, викладачів і студентів профільних навчальних закладів і факультетів, а також для всіх, хто цікавиться станом і напрямами розвитку оборонної політики України.

ISBN 978-966-575-144-1

© Вагапов В. Б., 2008

Передмова

Воєнна безпека держави – це гарантія захищеності мирного життя її громадян і збереження певних цінностей.

Обмеженість економічних можливостей для створення й утримання відповідного за якістю й чисельністю війська, яке було б у змозі власними силами забезпечити суверенітет і територіальну цілісність нашої країни, спонукають до логічного висновку про необхідність приєднання України до колективної системи безпеки.

З огляду на історичне й сучасне тяжіння українців до Європи та на бажання більшості з них бачити Україну в Європейському Союзі, найбільш прийнятною парасолькою безпеки для нас є Організація Північноатлантичного Договору (НАТО), майбутнє членство нашої держави в якій визначено Законом України “Про основи національної безпеки України”. Головною перешкодою на шляху євроатлантичної інтеграції України на сьогодні є відсутність у суспільстві консенсусу стосовно позитивного ставлення до вступу в Альянс. Одна з причин цього — недостатня поінформованість населення щодо проблем в оборонній сфері держави та стосовно членства в НАТО як засобу розв’язання цих проблем.

Саме тому книжка головного редактора журналу “Наука і оборона” професора Володимира Вагапова “Оборона України: проблема вибору, або Йти чи не йти під парасольку НАТО?”, поза сумнівом, стане корисною для формування в українському суспільстві свідомої позитивної позиції щодо необхідності приєднання України до Альянсу як запоруки гарантованої воєнної безпеки. Будь-яка політично незаангажована людина після ознайомлення з матеріалами цієї праці наблизиться до позиції прибічника членства України в НАТО, адже з усіх точок зору приєднання до Альянсу — найкраща на сьогодні інвестиція в підтримання обороноздатності нашої держави.

Книжка написана популярно, складні питання викладені так, що навіть нефахівець може скласти уявлення про їхню сутність. Водно-

час науково-теоретичний рівень книжки досить високий. Слід відзначити важливу особливість авторського підходу до розгляду питань забезпечення безпеки, а саме — з позицій ресурсної логіки, що для прагматичної людини значно важливіше за будь-які політичні аргументи.

Ознайомившись із матеріалами лише першого розділу, можна зrozуміти потребу приєднання до Альянсу заради безпеки країни. Тут автор розкриває сучасний стан українського війська та економічне підґрунтя будівництва оборони, а також дає відповідь на дуже болісне питання: чому на вісімнадцятому році незалежності Україна ще й досі не має добре підготовлених і споряджених професійних Збройних Сил?

Другий розділ присвячений НАТО як можливості парасольці безпеки для України. В ньому досліджуються витоки сучасної системи колективної євроатлантичної безпеки, пояснюється, як і чому виникла НАТО, розкривається структура цієї організації та механізми прийняття рішень.

Третій розділ висвітлює сучасний період діяльності НАТО, питання її трансформації та розвитку ідеї глобального партнерства як складової майбутньої стратегічної концепції Альянсу.

У четвертому розділі йдеться про те, що Збройні Сили України за рівнем співробітництва з Альянсом перебувають майже на рівні країн—членів організації, що дає військовим можливість підвищувати рівень бойової підготовки та вдосконалювати структуру управління військом. Тут обговорюються проблеми приєднання України до Плану дій щодо членства в НАТО і питання ставлення українського народу до Альянсу та взаємодії заради безпеки Європи у трикутнику ЄС — Україна — НАТО.

Вважаю, що це видання є корисним внеском у справу євроатлантичної інтеграції України як засобу підвищення рівня її воєнної безпеки — найважливішої складової національної безпеки.

*Академік Національної академії наук України
Володимир Горбулін*

Вступне слово автора

Хоча більшу частину українських громадян нині хвилюють не політичні та військові питання, а насамперед економічні — загальне зниження рівня життя, стан економіки в цілому, працевлаштування, — проте забезпечення воєнної безпеки держави як гарантії повноцінного мирного життя її громадян в очах українського народу завжди було одним з найважливіших обов'язків держави. Сьогоднішній час, на превеликий жаль, теж не дає можливості розслабитись і вилучити з порядку денного оборонну проблему як другорядну.

Відсутність міжнародного замовлення на нейтральну, позаблокову Україну та її фінансово-економічна неспроможність забезпечити сьогодні власними силами надійну обороноздатність зумовлюють потребу розгляду питання про можливе приєднання нашої країни до колективної системи безпеки. Варіант нейтралітету для українців нібіто найпривабливіший, але близьку до ментальності українця позаблоковість мало проголосити — її треба забезпечити значними ресурсами. Важливе запитання: чи вистачить у нашої держави грошей на військо, вдвічі більше, ніж сьогоднішнє? Якщо ні, то альтернативи колективній безпеці немає.

Поруч з Україною є дві парасольки колективних систем безпеки: євроатлантична у вигляді членства в Організації Північноатлантичного Договору (НАТО) та євразійська, основою якої є приєднання до Організації Договору з колективної безпеки (ОДКБ). Євразійський варіант безпеки можна розглядати досить прийнятним, але в такому разі доведеться ставити хрест на можливості членства України в Європейському Союзі, яке, до речі, й сьогодні не дуже реальне.

З огляду на євроінтеграційні прагнення України, на те, що більшість (51 % проти 29 %)* громадян нашої держави підтримують вступ

---

* Дані Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова станом на лютий 2008 р.

до Європейського Союзу, безумовно, найприйнятнішим є євроатлантичний варіант безпеки у вигляді членства в Організації Північноатлантичного Договору.

Фактично головне питання у сфері оборони для України формулюється дуже просто: *вступати чи не вступати до НАТО?* Адже НАТО — організація, вік якої сягає 60 років і яка народилася під час “холодної війни” як оборонний союз країн — потенційних противників Радянського Союзу, звідки вийшла й сучасна держава Україна.

За даними моніторингу громадської думки, проведеного Українським центром економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, у 2006 р. 41,7 % опитаних вважали, що Україна має зберегти по-заблоковий статус, 16,2 % — що Україна має стати членом НАТО, 30 % — за оборонний союз із Росією та країнами СНД (фактично — це ОДКБ). Сьогодні 21 % громадян підтримують вступ до НАТО, 53 % — проти*. Водночас добре поінформованими про Альянс є лише 5–7 % українців, а половина населення хоче знати більше. Позитивно до НАТО ставляться ті, хто більше про неї знає, — експерти й громадяни, обізнані зі станом співробітництва з Альянсом. Професіонали сфери національної безпеки й оборони вважають приєднання до Альянсу найкращою на сьогодні інвестицією в оборону України. Краще прислухатися до думки фахівців, ніж іти слідом за деякими політичними гаслами!

Ті, у кого ступінь інформованості про діяльність НАТО нижчий, ставляться до неї негативно, іноді — вороже. Можливо, таке ставлення ґрунтуються на недостатньому інформуванні громадян про НАТО в українській пресі та в переважно антинаторських російських засобах масової інформації, які, на відміну від західних, доступні пересічному українцю.

Отже, Україні потрібна широка інформаційна кампанія — не пропагандистська, а роз'яснювальна. Людей не треба агітувати, їм потрібно дати об'єктивну інформацію про ресурсне підґрунтя проблем в оборонній сфері України та про НАТО.

Хоча ставлення до головного питання оборонної сфери — вступу до НАТО, питання складного, можна сказати, цивілізаційного вибору, в суспільстві остаточно не визначене, зовнішня та внутрішня політика незалежної української держави у сфері національної безпеки з самого початку її існування має євроатлантичні пріоритети. Після перших контактів на початку 90-х років минулого сторіччя Україна розпочала співробітництво з НАТО в рамках Програми

---

* Дані Українського центру ім. О. Разумкова станом на лютий 2008 р.

Північноатлантичного співробітництва та Програми “Партнерство заради миру”. Починаючи з 1997 р. і до сьогодні, співпраця розвивається системно на основі Хартії про особливве партнерство. З 2005 р. для реалізації євроатлантичних прагнень нашої держави НАТО й Україна розпочали формат Інтенсифікованого діалогу. За логікою розвитку співпраці, наступним кроком має бути приєднання до Плану дій щодо членства.

Співробітництво Збройних Сил України з Альянсом майже досягло рівня країн—членів організації. Українські військові вже давно вирішили питання вступу до НАТО, психологічно вони майже в Альянсі.

Політичної інформації для свідомого вибору (“так” чи “ні”) вступу України до НАТО на сьогодні цілком достатньо. Ця тема від літа 2004 р. постійно присутня в засобах масової інформації, у спеціалізованих фахових виданнях, на круглих столах і науково-практичних конференціях. Політичні діячі, депутати парламенту, політологи, вчені, представники виконавчої влади та недержавних організацій наводять численні аргументи щодо “за” і “проти”. Залежно від партійної позиції, вони намагаються в політичній площині обґрунтуквати доцільність вибору того чи іншого шляху для України у сфері національної безпеки (див., наприклад, [1]). Вельми ефективно працюють і колективи Центру інформації та документації НАТО, а також Офісу зв’язку НАТО в Україні [2].

Зрозуміло, що в нашому суспільстві поруч з тими, хто намагається розібратися в політичних процесах, є громадяни, які зовсім не цікавляться політикою, а також ті, що є фанатами певної політичної сили чи її лідера. Підвищите поінформованість тієї частини населення, яка не читає газет, журналів, книжок і дивиться по телебаченню лише футбол чи “мильні опери”, неможливо. Тут вибір може здійснитися на рівні підсвідомості, під впливом, наприклад, рекламних телероликів про вживання пива хлопцями та дівчатами у футбольках з написами “I love NATO” або, навпаки, “NATO go home”. У політичних фанатів вагоме лише слово зведеного на п’єдестал лідера; корегування їхніх поглядів малоймовірне. Але ту більшість українських громадян, які не переймаються політикою в чистому вигляді й не обтяжують себе політичними роздумами стосовно вибору між східним розумінням слов’янської єдності та демократичними цінностями Заходу, не повинно обходити питання щодо витрачання державою їхніх грошей.

Тому в процесі інформування про можливі шляхи забезпечення безпеки України у воєнній і суміжних сферах (тероризм, наркоти-

ки, торгівля людьми, нелегальна міграція) треба бути прагматичнішими, намагатися показати ресурсне підґрунтя питань, з яких мають прийматися рішення. Саме з таких позицій автор намагався подати читачеві інформацію, потрібну для свідомого вибору позиції стосовно можливого вступу України до НАТО.

Декілька слів про книжку. Це не детектив, закручену інтригу тут немає. Тому читачеві доведеться докласти певних зусиль, щоб дочитати її до кінця, хоча автор намагався писати якомога простіше й цікавіше про досить сухі речі зі сфери політики й оборони. Прочитавши хоч один підрозділ, читач зможе скласти уявлення про суть розглядуваної проблеми, тому що матеріал викладено за принципом “від простого до складного”: що далі, то вищий рівень викладу й складніші питання піднімаються. Просування по розділах допоможе побачити проблему ширше, у всіх її аспектах. Викладаючи матеріал, автор намагався не нав’язувати свою позицію, а лише сформулювати її та дати інформацію для роздумів. Остаточний висновок має зробити читач.

У процесі підготовки книжки автор використовував різні джерела інформації, але найбільше спирався на матеріали статей науково-теоретичного та науково-практичного журналу Міністерства оборони України “Наука і оборона”.

Автор вельми вдячний Валентину Горовенку, Олексію Мельнику та Леоніду Полякову, які знайшли час для прочитання рукопису. Їхні поради й критичні зауваження допомогли поліпшити якість викладення матеріалу.

Щира подяка Володимиру Павловичу Горбуліну, який викроїв час для ознайомлення з рукописом і визнав його потрібним та актуальним.

Поява цієї книжки стала можливою завдяки видавництву “Техніка”, яке спонукало автора до її написання та підготувало рукопис до публікації. Авторська подяка та найкращі побажання колективу видавництва — професіоналам видавничої справи, які вже понад десять років видають науково-теоретичний та науково-практичний журнал Міністерства оборони України “Наука і оборона”.

1. НЕСКЛАДНО ПРО ОБОРОНУ ТА ВОЕННУ БЕЗПЕКУ КРАЇНИ

Податки та оборона

Є речі, які не можна доручати ні кому; про них треба турбуватися особисто. Мабуть, найважливішою з усіх справ є забезпечення безпеки своєї родини.

Мій дім — моя фортеця. І хоча його обладнання потребує чимало коштів, все-таки ми ставимо броньовані вхідні двері, купуємо рушницю, заводимо собаку або, об'єднавшись із сусідами, наймаємо охоронця-консьєржа, зміщуюємо двері в під'їзді та встановлюємо відеокамери спостереження. Маємо надію, що це захистить нас і наших рідних, майно, наше життя і спокій від крадіїв і грабіжників.

Але жодні броньовані двері не захищать ані нас, ані наших сусідів, ані мешканців інших селищ і міст нашої рідної країни, коли нападників буде ціле військо та ще й добре озброєне. Історія підказує, що завжди може знайтися хтось охочий до землі нашого народу.

Ще раз уважно подивімось навколо. Начебто ніхто не загрожує, усі держави-сусіди декларують свою миролюбність і волю до співробітництва. Проте час від часу можна почути претензії стосовно кордонів або побачити намагання втрутитись у наші внутрішні справи.

Тому задля безпеки ми з вами сплачуємо податки, на які держава створює та утримує для забезпечення нашого захисту військо, або, як прийнято писати в офіційних документах, *Збройні Сили держави*.

Як люди прагматичні, ми бажаємо, щоб наші гроші, виділені на оборону — захищеність держави або, як кажуть воєнні теоретики, на воєнну безпеку держави, витрачалися ефективно, щоб ми дійсно за це мали найкращий захист*.

Спочатку, перед тим, як витрачати гроші на оборону, держава має з'ясувати для себе декілька речей, а саме: чи насправді існує

---

* На відміну від цивільного загалу, військові професіонали термін “оборона” вживають у вужчому розумінні — як вид бойових дій, спрямованих на відбиття наступу противника.

загроза збройного нападу на країну, скільки буде нападників і чим вони будуть озброєні? Зрозуміло, що до початку реальних подій не можна дати точних відповідей на поставлені питання, але ж мають існувати кількісні оцінки хоч у вимірі можливого. Це обов'язок Генерального штабу Збройних Сил. Саме він, на підставі всебічного аналізу, оцінює можливість збройного нападу на країну та військову міць нападників. І саме Генеральний штаб має підрахувати, скільки нам потрібно військових, якої й скільки потрібно зброї та іншої військової техніки, набоїв, пального тощо, щоб надійно захистити країну від можливого загарбника.

Далі *Міністерство оборони* обчислює, скільки на все це потрібно наших з вами грошей, а *Уряд* (*Кабінет Міністрів*), складаючи бюджет країни на наступний рік, враховує всі витрати на оборону разом з витратами на інші потреби держави — соціальне забезпечення, охорону здоров'я, освіту, науку, культуру, утримання державного апарату тощо. Потім Уряд порівнює суму витрат із сумою можливих надходжень до державної скарбниці, що складається переважно з податків, які платимо ми з вами, а також державні й недержавні підприємства.

Як часто це буває в житті, потреби значно більші за прибутки. Тут і починається найважливіший етап — розподіл грошей, яких на все, як завжди, не вистачає. Хоча є статті витрат, захищених Законами держави, тобто таких, які не можна скорочувати. Але вони становлять приблизно 40 % бюджету, тому ніколи не задовольняються повною мірою. І кожне відомство доводить, чому саме воно потребує більше коштів. Сформований Урядом бюджет розглядається й затверджується Парламентом, підписується Президентом і стає Законом держави.

Після затвердження державного бюджету Міністерство оборони, отримавши, зрозуміло, значно менше грошей, ніж просило, починає думати, як найкраще розподілити здобуте. А статей витрат багато!

Куди поділися наші гроші?

Коли йтиметься про військове будівництво, то людина, яка мислить критично, відразу може запитати: “Ми за часів радянської влади всім народом вклали дуже багато грошей у військовий захист держави, а де ж вони? Невже нічого не залишилося від цілком пристойного за тих часів війська?”

А в законослухняного платника податків виникає дуже доречне конкретне питання до держави: “Чому ми сьогодні, на вісімнадця-

тому році свого незалежного існування, ще й досі не маємо добре підготовлених та споряджених Збройних Сил, які відповідали б суспільному замовленню і були б адаптовані до нових вимог безпеки?"

Це дуже болючі питання.

Дійсно, за радянських часів військових поважали в суспільстві, а ймовірних противників лякали як чисельність війська, його могутні озброєння та військова техніка, так і високий рівень його бойової підготовки.

Після здобуття незалежності 24 серпня 1991 р. Верховна Рада України ухвалила рішення про взяття під свою юрисдикцію всіх розташованих на українських теренах військових формувань Збройних Сил колишнього СРСР та про створення Міністерства оборони України.

Україна отримала у спадок на своїй території величезне військове угруповання: близько 800 тис. чоловік особового складу; 13,5 тис. танків та інших бойових броньованих машин; 1,5 тис. бойових літаків; 1272 стратегічні ядерні боеголовки міжконтинентальних ракет; 2,5 тис. одиниць тактичної ядерної зброї; понад 350 кораблів і суден забезпечення.

Підкреслимо, що це не були Збройні Сили держави Україна — це були фрагменти війська Радянського Союзу. І ця спадщина Радянського Союзу не радувала; вона була дуже небезпечною та потребувала значних коштів на утримання.

Перед щойно створеним Міністерством оборони України постало вельми складне завдання: об'єднати все те, що залишилося від Радянської армії на території України, в єдине військове формування та налагодити систему управління, тобто створити щось цілісне й кероване з тієї несояжної кількості бойових частин, складів зброї та боеприпасів, частин забезпечення, ремонтних заводів, військових радгоспів, сховищ пального, ракетного палива та численної маси військових, дещо спантеличених розпадом жорсткої системи центрального командного підпорядкування й забезпечення.

В основу процесу створення власного українського війська було закладено політичне рішення керівництва України стосовно без'ядерного й позаблокового статусу держави. Враховувалися також обмеження, пов'язані з ратифікацією Договору "Про звичайні збройні сили в Європі" та з виконанням Ташкентської Угоди 1992 р., якою встановлювалися максимальні рівні озброєння не лише для кожної держави колишнього СРСР, але й для так званого флангового району. В Україні до нього входили Миколаївська, Херсонська, Запорізька області та Автономна Республіка Крим.

Початковий етап будівництва Збройних Сил припав на найтяжчі часи, коли на повен зріст постало питання: як вижити війську за умови страшеної фінансової скрути в державі? Головним завданням було нагодувати її одягти вояків і щось їм заплатити. Для українського війська настав час огульного скорочення, час, коли не варто очікувати зростання поваги до війська, особливо, коли такий стан затягується на роки.

Найгруйнівнішим для бойового духу військовослужбовців стала їх вимушена бездіяльність. Вони не підвищували власного професійного рівня та бойової готовності підрозділів. Пілот, якого забезпечували гасом лише на декілька годин польотів за рік, перетворювався вже на більшу загрозу для свого літака, ніж для ймовірного противника.

До того ж, людський контингент у погонах не має стовідсоткового імунітету від соціальних хвороб суспільства, що теж послаблює військо. А отримання військовими дозволу від держави на комерційну діяльність значною мірою сприяло моральній деградації значної частини офіцерського корпусу.

За даними професорів В. Я. Білого та В. І. Варуса в той час Збройні Сили України були на 50 % укомплектовані хронічно хворими офіцерами [3]. В екстремальних ситуаціях такі особи помиляються в 1,8 разу більше. Дослідження свідчили про зменшення кількості офіцерів, які позитивно ставляться до свого статусу військовослужбовців, про перебування більшості офіцерського корпусу Збройних Сил України в стані апатії та депресії.

Зниження професійної надійності військовослужбовців, безумовно, було загрозою національній безпеці держави. В офіцерському середовищі знизилася вага патріотизму, натомість розвивалися скептицизм, цинізм і споживацтво. Сумний висновок, але за ті роки значна частина офіцерського корпусу втратила позитивну мотивацію до служби, бойової роботи та вдосконалення професійних навичок. І це стало серйозною перешкодою в подальшій розбудові війська.

У 90-х роках вдалося значно скоротити особовий склад і позбутися ядерного озброєння. Доречно зауважити, що ядерне роззброєння було здійснене досить безсталанно. Від цієї акції Україна не отримала ні значного політичного, ні вагомого фінансового прибутку.

А втрачено було багато. Неозброєним оком видно, що кошти від економічної та господарської діяльності Збройних Сил і від наданих послуг та реалізації надлишкового майна не пішли на фінансове забезпечення капітальних оборонних витрат чи на будівництво житла для військових.

У той час значно впали якість вищколу та бойовий дух військово-службовців. Бойовий потенціал знижувався внаслідок фізичного й морального старіння військової техніки та озброєння. Імовірнішими стали помилки особового складу та відмови техніки, які привели до декількох подій з трагічними наслідками. Усе це зумовлювало негативне ставлення населення до війська, а також зневіру військових у свою потрібність державі й народу.

На превеликий жаль, законодавча та виконавча влада майже весь час від дня створення суверенної української держави цуралася військових проблем і не бажала глибоко замислюватися над питаннями військового будівництва. Військові фактично були кинуті на-призволяще; вони самі ставили для себе завдання й самотужки їх виконували. Військове відомство намагалося створити військо у вигляді зменшеної до масштабів України копії Радянської армії. Саме через неконкретність завдань законодавчої та виконавчої влади й невизначеність питань фінансування в оборонній сфері не було досягнуто позитивних результатів.

У 90-ті роки через відсутність конкретної державної політики у сфері будівництва оборони практично не була реалізована жодна програма реформування Збройних Сил. Українське військо стало схоже на довгобуд, коли через помилковість ідей старого проекту нерационально продовжувати будівництво, а проекту, який відповідав би реаліям сьогодення та враховував тенденції світових процесів, ще немає.

Створення війська відповідної якості унеможливлювала також структура досить мізерного бюджету Міністерства оборони, 90 % якого ледве вистачало на утримання особового складу, а коштів на бойову підготовку та процеси оновлення й відтворення не залишалося. Закупівля нового озброєння та військової техніки, а також проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт майже не фінансувалися. Щорічні втрати бойового потенціалу з цієї причини досягали 9 %, а вартість ремонтно-експлуатаційних робіт щороку збільшувалася на 5–10 %. Новітні озброєння впродовж перших років незалежності України подорожчали майже вдвічі [4].

Отже, зрозуміло, що наші гроши, вкладені в радянське військо, знецінилися так само, як і вклади в Ощадбанку СРСР, а кошти й ресурси, витрачені на військо протягом перших років незалежності, не дали жодних дивідендів воєнній безпеці України.

Фактично діяльність держави щодо пошуку найкращих організаційної та функціональної структур Збройних Сил за обмежень на чисельність і фінансування стала помітною, лише починаючи з 2000 р. На жаль, ця діяльність поки що мала більше декларативний харак-

тер, ніж практичний. Політики в поняття цивільного контролю вкладали лише інспекційний зміст. Положення Закону “Про оборону України” стосовно фінансування потреб національної оборони в обсягах не менше 3 % запланованого валового внутрішнього продукту не виконувалося. Образно кажучи, замовлення на музику є, а платня відсутня. Проблема недостатнього фінансування звела на-нівець багатьох намірів.

Але військове питання стало більш ніж актуальним, бо півень вже клюнув та й не один раз — у Броварах, над Чорним морем, у Скнилові. Навіть Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України — Президент України визнав, що “...ми маємо одну з найбільших за чисельністю армій у Європі і, разом з тим, одну з найменш боєздатних”. Цей страшний висновок, який можна розглядати і як визнання провини, прозвучав на засіданні Ради національної безпеки і оборони України у 2003 р.

Та незважаючи на такий стан справ, усе-таки є підстави дивитися в майбутнє з оптимізмом. Маємо дуже важливі результати того етапу військового будівництва в Україні:

по-перше, визнання і цивільними, і військовими потреби запровадження механізму демократичного цивільного контролю над Збройними Силами, що дасть можливість перетворити Збройні Сили на підконтрольний суспільству інститут, за який воно несе повну відповідальність*;

---

* Відсутність цивільного контролю над військовим монстром, що залишився Україні в спадок від СРСР, стала великою проблемою. Адже була усунута від влади Комуністична партія, яка за радянських часів здійснювала жорсткий контроль над збройними силами. КПРС, з одного боку, плекала, пестила, викохувала збройні сили, а з другого — міцно тримала генералів на відстані від політичного олімпу і ніколи не допускала переваги військових, хоча сама дуже часто спиралася на них під час внутрішньої боротьби за владу. Першу причину, чому так потрібний цивільний контроль над військом та іншими силовими системами держави, можна бачити з такої тези: будь-яка сила система — авторитарна; вона змінює людину, за роки служби посилює одні її властивості й пригнічує інші, тобто поступово їй непомітно впливає на людину як особистість; людина починає вважати, що існує єдиний вірний погляд на світ та його вдосконалення — погляд системи, якій вона служить. Друга причина полягає в тому, що без невпинної цивільної опіки розбудова міцної силової системи неможлива. Наприклад, послаблення радянського війська почалося за останніх років існування Союзу, коли державні силові інститути занепадали разом з економікою держави, коли компартійні керманичі вже не були спроможні зупинити лавиноподібний рух держави в безоднію розпаду. Потім настав етап економічної розрухи всіх колишніх республік — нових незалежних держав. Під час економічних катастроф державі не до війська, а громадян його проблеми зовсім не турбують — їм би самим вижити. Злиденна хвора держава має військо відповідної якості.

по-друге, у 2002 р. держава визначила стратегію щодо інтеграції в систему євроатлантичної колективної безпеки та визнала існування проблеми створення професійного війська;

по-третє, указами Президента України затверджено нову Воєнну доктрину України та схвалено Стратегічний оборонний огляд на період до 2015 р.; почалося практичне вирішення питання про розподіл функцій між Міністерством оборони та Генеральним штабом Збройних Сил України.

Як бачимо, для війська було зроблено чимало корисного.

Які вони, Збройні Сили України, сьогодні?

Немає сумнівів, що за часів “холодної війни” особи, причетні до публікації даних про радянські збройні сили на зразок тих, що наведені в щорічнику “Біла книга” Міністерства оборони України [5], зазнали б серйозних покарань. Але часи змінюються. Щорічник “Біла книга” видається відповідно до Закону України “Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави” з метою систематичного інформування громадськості про діяльність Збройних Сил України, а також про оборонну політику держави та проблеми, що виникають у цій сфері, і шляхи їх розв’язання. Щорічник за 2007 р. наводить дані про Збройні Сили України станом на кінець 2007 р.

Загальна чисельність Збройних Сил становить 200 тис. осіб, з яких 152 тис. — військові, 48 тис. — цивільні.

У Сухопутних військах налічується понад 74 тис. осіб, 786 танків, 2304 бойові броньовані машини, 72 бойові вертольоти, 1122 артилерійські системи калібру понад 100 мм. На озброєнні Сухопутних військ: переважно танки Т-64Б, Т-64БМ “Булат”; бронетранспортери БТР-70, БТР-80; бойові машини піхоти БМП-2; реактивні системи залпового вогню БМ-21 “Град”, 9К57 “Ураган”, 9К58 “Смерч”; артилерійські системи — самохідні гаубиці “Гвоздика” (122 мм), “Акація” (152 мм), МСТА-С (152 мм), гармата-гаубиця Д-20 (122 мм), гаубиця Д-30 (152 мм), протитанкова гармата “Рапіра”, протитанкові ракетні комплекси “Штурм”, “Конкурс”, “Фагот”; автомобільна техніка — ГАЗ-66, УРАЛ-4320, КамАЗ-4310, КрАЗ; вертольоти Ми-24, Ми-8, Ми-26. Засоби протиповітряної оборони Сухопутних військ: зенітний ракетний комплекс “Оса-АК”; зенітний гарматний ракетний комплекс “Тунгуска”; переносний зенітний ракетний комплекс “Ігла”.

Повітряні Сили мають 208 бойових і 37 транспортних літаків та майже 48 тис. особового складу. Бомбардувальна, винищувальна, штурмова та розвідувальна авіація представлена літаками Су-24, Су-24МР, МиГ-29, Су-27, Су-25. Засобами ППО є зенітні ракетні комплекси ЗРК С-300ПТ, ЗРК С-300ПС, ЗРК С-200В, ЗРК “Бук-М1”.

У Військово-Морських Силах приблизно 14,5 тис. особового складу, 27 бойових кораблів і катерів, 8 протичовнових вертольотів, 4 протичовнові літаки, 39 танків, 178 броньованих машин, 65 артилерійських систем калібру понад 100 мм.

Переважна більшість названої військової техніки та озброєння — спадщина колишнього СРСР, ресурс якої буде вичерпаній найближчими роками. “Збройні Сили через хронічне недофінансування наблизилися до критичної межі, коли дві третини літаків і вертольотів не можуть піднятися в повітря, а понад половина бойових кораблів і суден забезпечення не готові виконати завдання в морі. Третина зразків озброєння та техніки за своїми бойовими можливостями морально застаріла”, — так оцінив стан озброєння та військової техніки Начальник Генерального Штабу Збройних Сил України генерал армії України Сергій Кириченко [6].

З огляду на те, що дедалі більшим стає критичне технологічне відставання України від провідних держав світу в розробленні та створенні озброєння і військової техніки нового покоління, існує об’єктивна потреба глибокої модернізації оборонно-промислового комплексу України [7].

Подамо деякі дані із щорічника “Біла книга” [5] щодо бойової підготовки військ (сил) у 2007 р. Вони наведені в табл. 1–6, де прийнято такі скорочення: ОСШР — Об’єднані сили швидкого реагування; ОСО — Основні сили оборони; БМП — бойова машина піхоти; БТР — бронетранспортер; ЗРК — зенітно-ракетний комплекс.

Таблиця 1. Підготовка підрозділів Сухопутних військ

Найменування заходів	Заплановано на рік		Проведено		Процент виконання	
	ОСШР	ОСО	ОСШР	ОСО	ОСШР	ОСО
Батальйонні тактичні навчання	8	—	5	—	62,5	—
Ротні тактичні навчання	21	—	8	—	38,1	—
Бойові стрільби взводів	158	—	110	—	69,6	—

Закінчення табл. 1

Найменування заходів	Заплановано на рік		Проведено		Процент виконання	
	ОСШР	ОСО	ОСШР	ОСО	ОСШР	ОСО
Бойові стрільби відділень	470	—	416	—	88,5	—
Стрільби з озброєння танків	108	174	87	135	80,5	77,6
Стрільби з озброєння БМП (БТР)	293	231	136	163	46,4	70,6
Стрільби зі стрілецької зброї	948	586	768	586	81,0	100,0
Водіння танків	48	134	21	35	43,8	26,1
Водіння БМП (БТР)	151	213	45	1	29,8	0,5
Стрибки з парашутом	29 241	856	27 633	669	94,5	78,2

Таблиця 2. Льотно-тактична підготовка та застосування авіації Сухопутних військ

Найменування заходів	Заплановано на рік	Проведено	Процент виконання
Льотно-тактичні навчання ескадрилей	2	3	150,0
Практичні стрільби по наземних цілях	111	217	195,5
Середній наліт на один екіпаж:			
ОСШР	80 год	43 год 57 хв	54,5
ОСО	20 год	20 год 34 хв	101,7

Таблиця 3. Льотно-тактична підготовка та застосування авіації Повітряних Сил

Найменування заходів	Заплановано на рік	Проведено	Процент виконання
Льотно-тактичні навчання ескадрилей	10	6	60
Стрільби по наземних цілях	413	307	74,3
Пуски керованих авіаційних ракет	65	92	141,5
Практичне бомбометання	1087	384	35,3
Десантування повітряних десантів	320	542	169,4
Середній наліт на один екіпаж:			
ОСШР	40 год	43 год 53 хв	108,8
ОСО	40 год	26 год 01 хв	65,0

Таблиця 4. Виконання курсів бойової підготовки кораблями Військово-Морських Сил

Найменування заходів	Заплановано на рік		Проведено		Процент виконання	
	ОСШР	ОСО	ОСШР	ОСО	ОСШР	ОСО
Артилерійські стрільби по морських цілях	74	50	52	51	70,3	102,0
Артилерійські стрільби по берегових цілях	30	52	31	7	103,3	13,5
Ракетні стрільби по морських цілях	1	1	1	2	100,0	200,0
Мінні вправи :						
приймання мін	7	6	—	—	57,1	—
встановлення мін	—	2	—	—	—	—
Торпедні стрільби	3	3	—	—	—	—
Протичовнові бомбові вправи	6	8	8	9	133,3	112,5
Підривні бойові вправи	31	29	8	7	25,8	24,1
Тральні бойові вправи	1	4	2	8	200,0	200,0
Стрільби ЗРК	9	—	9	—	100,0	—
Середня наплавність кораблів (катерів), діб	26	12	30,3	14	116,5	116,7

Таблиця 5 .Льотно-тактична підготовка та застосування морської авіації

Найменування заходів	Заплановано на рік	Проведено	Процент виконання
Льотно-тактичні навчання ескадрилей	2	2	100,0
Практичне бомбометання	20	36	180,0
Десантування повітряних десантів	28	61	217,9
Середній наліт на один екіпаж :			
ОСШР	65 год	27 год 50 хв	42,3
ОСО	10 год	9 год 50 хв	95,0

Таблиця 6. Підготовка підрозділів військ берегової оборони Військово-Морських Сил

Найменування заходів	Заплановано на рік		Проведено		Процент виконання	
	ОСШР	ОСО	ОСШР	ОСО	ОСШР	ОСО
Батальйонні тактичні навчання	1	—	1	—	100,0	—
Ротні тактичні навчання	4	3	4	3	100,0	100,0
Бойові стрільби взводів	8	1	8	1	100,0	100,0
Бойові стрільби відділень	24	18	42	18	175,0	100,0
Стрільби з озброєння танків	—	15	—	—	—	—
Стрільби з озброєння БМП (БТР)	80	56	80	26	100,0	46,4
Стрільби зі стрілецької зброї	100	340	100	329	100,0	96,8
Водіння танків	—	30	—	9	—	30,0
Водіння БМП (БТР)	32	50	34	26	106,3	52,0
Стрибки з парашутом	4 337	—	4 025	—	92,8	—

За даними табл. 1–6 можна зробити висновок, що Збройні Сили України сьогодні намагаються проводити повноцінну бойову підготовку.

Серйозна перешкода розбудові війська

Незважаючи на те, що воєнна сфера не пріоритетна для українських громадян, проте всі вони бажають мати добре захищена країну. Що, крім політичних рішень, потрібно для того, аби це бажання громадян здійснилося?

Навряд чи знайдеться в нашому суспільстві людина, яка запечуватиме необхідність створення професійної армії, розуміючи під цим терміном військо високого гатунку, яке складається з добре навченого контингенту натренованих, здорових фізично й морально чоловіків рядового та сержантського складу, кмітливих офіцерів з відповідним вишколом, які дбають про своїх підлеглих, та невеликої кількості розумних і порядних генералів. Усі за армію, оснащену

найсучаснішою військовою технікою та озброєнням. Військові теж не проти цього. То хто ж у такому разі проти? Не будемо поспішати з відповіддю.

Розглянемо такий приклад. Чи є провина вашого автомобіля в тому, що він дедалі більше нагадує купу металобрухту, раптово зупиняється або в нього відмовляють гальма? Ні, немає. Це ви, його власник, вчасно не підвищили свою кваліфікацію водія, не провели профілактику автомобіля, не купили нові запчастини, не заправили пальним, не вимили та не підфарбували. Через те, що мало заробляєте, ви не можете придбати нових запчастин, найняти класного автомайстра чи купити пальне нормальної якості. Але ж ваше авто в цьому зовсім не винне.

З військовим механізмом ситуація аналогічна. Тобто, що маємо, те й маємо: злиденна та хвора держава має військо відповідної якості.

До честі військових, вони певним чином все-таки виконують досить серйозні завдання, що підтверджується, наприклад, високою оцінкою дій українського військового контингенту під час проведення миротворчих операцій, яку дають світові експерти. Упродовж років незалежності Україна продемонструвала свою спроможність брати участь у підтриманні миру й стабільноті в усіх регіонах світу. Понад 30 тис. українських військовослужбовців були залучені до миротворчих операцій під егідою ООН і НАТО.

Автору пощастило почути такі схвальні слова: “Українські солдати в бою чудові”. Саме так оцінив підготовку українських вояків, які брали участь у миротворчій операції в Косові під проводом НАТО, Верховний головнокомандувач об'єднаних збройних сил НАТО в Європі генерал Джозеф В. Ролстон у промові на міжнародній конференції “Розбудова життєво важливого партнерства США—Україна”, що відбулася 26–28 квітня 2001 р. в м. Лоуренс (штат Канзас, США).

Світла мрія громадян України щодо гідного їх війська може здійснитися лише за умови значних фінансових вкладень у військову справу. Навіть якщо скоротити військо втричі, то все одно доведеться вкладати у декілька разів більше, ніж сьогодні, адже треба поновити озброєння та військову техніку й виконати програми соціального захисту військовиків. І треба сказати народу, скільки коштуватиме нове військо. Але на сьогодні не можна бути впевненим, що народ України може дозволити собі значні капіталовкладення в оборонну сферу.

5 лютого 2008 р. нинішній керівник оборонного відомства Юрій Іхануров у присутності представників вітчизняних засобів масової інформації наголосив, що лише на реалізацію напряму “Перехід

Збройних Сил України на комплектування військовослужбовцями за контрактом” Міністерству оборони у 2008 р. потрібно 11 млрд гривень, а протягом трьох років на реалізацію проекту зі створення в Україні контрактної армії — 49,6 млрд гривень. Він також зазначив, що лише фінансування на рівні 2,5 % ВВП, тобто 22,3 млрд гривень, спроможне забезпечити мінімальні потреби для виконання завдань з переходу на контрактну армію до 2010 р.

А п’ять місяців по тому на прес-конференції 22 липня Міністр оборони заявив, що через недофінансування сьогодні не можна виконати Перспективний план переходу Збройних Сил України на комплектування військовослужбовцями за контрактом на 2008–2011 рр. “За таких умов ми не можемо восени цього року зменшити кількість призовників на строкову військову службу”, — підсумував Юрій Єхануров.

На черговому брифінгу, що відбувся в Міністерстві оборони України 9 вересня 2008 р., Міністр оборони Юрій Єхануров заявив, що українській армії залишилося коштів на харчування до 31 жовтня. Проте Міністр запевнив, що солдати без їжі не залишаться. На їх харчування підуть гроші, передбачені на озброєння війська: “Армія голодною не залишиться, але розвиток повністю зупиняється”.

Керівник оборонного відомства повідомив, що бюджетом цього року на армію виділено 9,9 млрд гривень, що становить 1,03 % ВВП. Це найнижчий показник за всі роки незалежності; гіршого показника щодо ВВП не було.

“Або ми збільшимо фінансування своєї армії, або треба буде готоватися до того, щоб годувати чужу”, — наголосив Міністр і додав, що бути сильним можна лише тоді, коли знаєш, що армія забезпечена потрібною основою. Це насамперед наявність озброєння та військової техніки, а також високий професіоналізм армії, адже керувати технікою повинні лише кваліфіковані спеціалісти. Військо має бути надійним.

Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України — Президент України Віктор Ющенко згоден з Міністром оборони: “Чи не є ганьбою для влади, коли авангард української армії — льотчики, які сьогодні на 90 % несуть відповідальність за українське небо, не мають службового житла, а їхня заробітна плата нижча, ніж у таксиста в Києві?” На цьому він наголосив 18 вересня, за повідомленням прес-служби Міністерства оборони, під час прес-конференції, що відбулася на Рівненському загальновійськовому полігоні по завершенні активної фази тактичного навчання 30-ї окремої механізованої бригади 8-го армійського корпусу Сухопутних військ.

“Гіршого фінансування українська армія досі не знала. Так поступати з армією не можна. ...Я, як Президент, зроблю все, щоб ті проблеми, які є в армії, були вирішені у 2009 році”, — наголосив Глава держави.

За повідомленням прес-служби Міністерства оборони України, Міністр оборони Юрій Єхануров 30 січня 2009 р. заявив, що для виконання в повному обсязі всіх програм Збройним Силам України потрібно 32,4 млрд гривень на рік, а для виконання функцій, що стосуються захисту країни, — 17,5 млрд. Проте видатками цьогорічного державного бюджету Міністерству оборони фактично передбачено лише 8,4 млрд гривень — 0,87 % ВВП. На думку експертів, фінансування армії на рівні, нижчому за 1 % ВВП, веде до її розвалу.

Отже, задарма нічого не буває. Щоб мати сучасні, добре навчені Збройні Сили, треба підняти економіку держави та заробити достатньо коштів на реалізацію амбітних військових проектів.

Що робити, коли грошей не вистачає?

Насправді оборона, якщо зняти з неї таємничо-патріотичний флер, є звичайнісінським економічним проектом, тому, щоб ефективно здійснювати оборонне будівництво, треба застосовувати бізнесовий інструментарій. Головне завдання цього бізнесу — поліпшити наявні сили й засоби оборони. Щонайперше, треба зосередитися на модернізації сил і засобів та ефективному управлінні поставками.

Одвічне питання оборонного бізнесу: як знизити витрати? Передусім потрібно позбутися такого тягаря, як застарілі системи озброєння та військової техніки. Інколи окремі зразки експлуатують майже сорок років, хоча купували їх на двадцять. Продовження термінів експлуатації озброєння і техніки та доопрацювання їх виробником — дороге задоволення. Питання, що викликає головний біль, — це коли і як зняти з озброєння конкретну систему озброєння або техніки. Добре було б її продати, адже утилізація коштує недешево.

Існує такий шлях боротьби з моральним старінням озброєння та військової техніки, як модернізація. Цей варіант можливий, коли силова конструкція, скажімо, літака, судна чи танка ще може послужити, а обладнання вже не відповідає сучасним вимогам. Але тут теж постає дилема: модернізувати старі зразки чи закупити нові?

Ше один шлях для зниження витрат — створення комплексних систем, до складу яких входили б виробник, оптові постачальники, ремонтні підприємства та користувачі.

Для зниження витрат потрібно використовувати також логістику, яка визначається показниками роботи. Основна мета логістики, що ґрунтуються на таких показниках, — це зниження витрат у життєвому циклі продукту та одночасне поліпшення оперативного забезпечення.

Але що ж робити, коли грошей все одно не вистачає?

Може, час замислитись, чи правильно ми підходимо до організації воєнної безпеки держави?

Може, потенційних нападників не так вже й багато і вони не так добре озброєні?

Може, ми перебільшили військову могутність потенційних нападників і намагаємось побудувати надто велике військо, яке нам не потрібне?

А чи не зможемо ми захистити країну, витрачаючи значно менше коштів? І взагалі, навіщо нам військо?

А може, з кимось об'єднатися, щоб будувати спільну оборону? Це, зрозуміло, буде дешевше, але тут постає питання довіри до членів об'єднання та їхньої надійності в лиху годину. До того ж, вороги наших нових друзів стануть і нашими ворогами.

Якщо до оборонної справи підійти як до звичайної комерційної та показати в грошовому еквіваленті всі “плюси” й “мінуси” кожної альтернативи у сфері воєнної безпеки, то це буде зрозумілішим за політичні гасла. Адже людина купує товар, доступний за ціною.

Коли українські громадяни побачать, що держава фінансово не спроможна забезпечити воєнну безпеку самостійно, що грошей не вистачить одночасно на масло та гармати, то вони будуть свідомі того, що альтернативи колективній безпеці немає.

На превеликий жаль, сьогодні майже немає аргументації від фінансово-економічної сфери, адже прагматичний підхід для людини зрозуміліший і вагоміший за політичний.

Генеральний штаб у змозі дослідити тенденції використання військової сили для ліквідації загроз воєнній безпеці в сучасному світі та визначитися з реально потрібними Україні Збройними Силами.

Економічна наука може спрогнозувати реальні показники можливостей держави щодо забезпечення військового проекту. Єдине, в чому не слід поступатися, враховуючи фінансові обмеження, — це якісний рівень озброєння, військової техніки, бойової підготовки та грошового забезпечення військовослужбовців. Краще поступитися кількістю. Принцип “числом побільше, ціною подешевше” сьогодні стосовно війська не має права на життя. От коли побачимо, що грошей на потрібне військо у нас не вистачає, доведеться проситися під чиюсь парасольку.

Коментар щодо понять “загроза”, “небезпека”, “воєнна безпека”

Перед подальшим викладом матеріалу, щоб читач розумів, що має на увазі автор, коли вживає поняття “загроза”, “безпека” (“небезпека”), “воєнна безпека”, потрібно визначитися з їх конкретним тлумаченням. Тому дамо невеличкий просвітницький мінімум, який обізнаний читач може пропустити й перейти відразу до наступного, другого розділу.

Воєнна безпека — лише одна зі складових ширшого поняття, а саме — національної безпеки. У наукових працях та офіційних документах поняття “забезпечення національної безпеки” найчастіше вживають у розумінні забезпечення захищеності сприятливих умов для життя людини, розвитку суспільства, діяльності держави та процесів у навколошньому середовищі, що дає змогу досягти певних цілей або зберегти певні цінності.

На думку багатьох авторів, такі цілі та цінності становлять національні інтереси — множину матеріальних, інтелектуальних і духовних скарбів людини, суспільства й держави та здоров'я довкілля. Перелік пріоритетних національних інтересів визначений у державних документах [8], де об'єктами національної безпеки визнані людина й громадянин, суспільство та держава.

Зауважимо, що досягти водночас найкращих показників безпеки за всіма складовими неможливо, адже інтереси людини, держави й суспільства не завжди збігаються. Але політики та державні діячі зазвичай не звертають на це уваги і, ведучи мову про захист національних інтересів, найчастіше мають на увазі інтереси держави, хоча держава — лише один з об'єктів національної безпеки.

Складність полягає в тому, що об'єкти національної безпеки впливають один на одного і часто-густо перебувають в антагоністичних відносинах. Наприклад, реалізація права держави на безпеку багато в чому обмежує права та свободи особистості. А боротьба з тероризмом неможлива без втрат у сфері прав людини, хоча їй має на меті особисту безпеку громадян.

Зазначені об'єкти через наявність між ними причинно-наслідкових зв'язків взаємодіють один з одним та з зовнішнім світом і можуть бути як споживачами, так і постачальниками безпеки (або джерелами загроз) один для одного. Тому на національному рівні доцільніше вести мову про певну сукупність об'єктів національної безпеки, тобто про систему національної безпеки з притаманною їй властивістю захисту національних інтересів.

Системами безпеки вищого рівня складності є різноманітні об'єднання держав, які мають за мету підвищення безпеки членів цих утворень. Зауважимо, що люди об'єднуються лише доти, доки інтеграція підвищує рівень їхньої безпеки.

Природа наділила людину схильністю до конфліктування, а людина, в свою чергу, агресивність зробила властивістю створених нею об'єднань. Отже, основовою конфліктогенності будь-якого об'єднання людей (родини, племені, держави, коаліції держав) є генетична конфліктогенність людини [9], дана їй природою для можливості виживання в умовах обмежених ресурсів і конкуренції.

Але світ ще не знав об'єднань у масштабах цивілізації, мабуть, тому, що на такому рівні виграш у безпеці внаслідок об'єднання не такий і великий. Він не вищий за прагнення окремих регіонів, національних груп і держав, що становлять цю цивілізацію, до самостійності для отримання більших матеріальних благ.

У світі ще ніколи не було конфлікту відразу за всіма цивілізаційними параметрами. Цивілізаційні відмінності — не основне джерело конфліктів. Боротьба за життєвий простір, корисні копалини й ринки збути або за будь-яку коштовність — ось суть воєн. Тому важко погодитися з професором Хантінгтоном [10], який стверджує, що в майбутньому світі основний конфлікт буде між двома цивілізаціями — ісламським і християнським світами, а лінії розламу між цивілізаціями будуть лініями майбутніх фронтів. В історії людства не було “цивілізаційних” воєн, оскільки цивілізації, незважаючи на суттєві відмінності, неконфліктогенні. Інша річ, коли справжні причини конфліктів маскуються релігійними, етнічними та іншими ознаками, що дає можливість “облагородити” війну та залучити до неї широкі людські маси [11].

Великий тлумачний словник сучасної української мови [12] дає такі тлумачення слів “загроза”, “небезпека” і “безпека”:

загроза — можливість або неминучість виникнення чогось небезпечного, прикrogenого, тяжкого для кого(чого)-небудь; те, що може заподіювати яке-небудь зло, якусь неприємність;

небезпека — можливість якогось лиха, нещастя, якоїсь катастрофи, шкоди і т. ін.; стан, коли кому(чому)-небудь щось загрожує;

безпека — стан, коли кому(чому)-небудь ніщо не загрожує.

Наведені тлумачення досить зрозумілі і на поняттевому рівні не викликають особливих заперечень для використання після заміни неозначених займенників типу “хто-небудь” і “що-небудь” на об'єкт, а “щось” — на чинник. Тобто об'єкт — це те, що може бути в небезпеці, чому може щось загрожувати, чому може бути заподіяна якесь

шкода, з чим може статися якесь лиxo, катастрофа, а чинник — це те, що може заподіяти зло об'єкту, призвести до його катастрофи.

Отже, надалі загрозу трактuvатимемо як можливість виникнення певного чинника, який може заподіяти зло об'єкту, а небезпеку — як можливість лиха, нещастя чи катастрофи з об'єктом у разі виникнення згаданого чинника.

Лихо (зло) може бути заподіяне декількома чинниками, отже, й загроз може бути декілька.

Для захисту нормального функціонування об'єктів, тобто для забезпечення їхньої безпеки, в системі безпеки вживають певних заходів щодо запобігання загрозам та їх стримування*.

Стримування загроз розглядатимемо теж як можливість, адже не можна гарантувати 100-відсотковий успіх у захисті, тобто можливість відвернення чинника (або компенсації його впливу), що може заподіяти зло об'єкту, якому через цей чинник може бути завдано шкоди або через який може статися лиxo чи катастрофа.

Тобто безпеку логічно трактувати як стан, коли можливість виникнення якогось лиха з об'єктом дуже низька — через наявність умов, що значно зменшують вплив негативних чинників на об'єкт.

Вихідною інформацією для формування стримування загроз можуть служити априорні відомості про появу негативних чинників та поточна інформація щодо фактичного рівня загроз або небезпеки.

Зауважимо, що площа, позначена координатами “безпека” та “запобігання загрозам і стримування їх”, не відокремлена повністю від площини, де панують “загроза” та “небезпека”. Обидві площини доповнюють одна одну, оскільки становлять два боки однієї медалі: на одному боці — “безпека”, на другому — “небезпека”.

З точки зору теоретика, наведені вище формулювання не бездоганні, але, попри всю їхню простоту й наукову непрезентабельність, вони містять живильний матеріал для дослідника, з розгляду якого випливають нескладні, але важливі, на наш погляд, твердження базового характеру. Сформулюємо їх:

по-перше, загроза, небезпека (безпека) і стримування загроз існують лише у вимірі можливого;

по-друге, загроза є джерелом живлення небезпеки, зв'язок між якими однострямований і має причинно-наслідковий характер; небезпека не може виникати без загроз;

---

* Надалі для зручності будемо використовувати скорочений варіант — стримування. Стримування загроз може здійснюватись як власноруч об'єктами, так і ззовні, іншими об'єктами системи або з систем вищого рівня.

по-третє, стримування загроз знижує небезпеку об'єкта, тобто підвищує безпеку; зв'язок між стримуванням і безпекою односпрямований і має причинно-наслідковий характер.

Наведемо такий приклад. Можливість затоплення міста, розташованого нижче рівня великого водосховища, існує завжди. Вона тим вища, чим вищі можливості зруйнування захисних споруд (дамби, греблі) або підняття рівня води у водосховищі вище їхнього рівня, наприклад, через тривалі дощі.

У цьому прикладі об'єкт, який може опинитися в небезпеці, — місто; лиxo — затоплення міста; небезпека — можливість затоплення; загрози — можливості виникнення чинників, що можуть привести до затоплення; чинники, що можуть заподіяти зло, — зруйнування захисних споруд внаслідок терористичних дій, незадовільного стану споруд (вік, недоліки конструкції), землетрусів, буревіїв.

У свою чергу, небезпека для міста — можливість затоплення — це загроза для життя його населення, тобто, коли виникає можливість затоплення, то створюється небезпека як можливість загибелі великої кількості мешканців міста. Тут об'єкт — населення міста, небезпека — можливість його загибелі, загроза — можливість затоплення міста.

Але є й інші негативні чинники, які можуть привести до великих втрат серед населення. Загрозою для життя населення може бути можливість виникнення в місті епідемії смертельної хвороби, застосування зброї масового знищення терористами або країною-агресором тощо.

Такій загрозі цілісності захисних споруд, як можливість терористичних дій, можна запобігти через надійну їх (споруд) охорону. Можливості зруйнування внаслідок буревіїв запобігти неможливо, хоча врятувати населення міста можна за умови його своєчасної евакуації. Можливості зруйнування внаслідок землетрусу запобігти неможливо; у цьому разі неможливо врятувати й населення евакуацією, оскільки невідомо, коли станеться землетрус.

Такій загрозі, як підняття через тривалі дощі рівня води над висотою захисних споруд, запобігти також неможливо, але повільне підняття дає можливість стримувати загрозу внаслідок нарощування греблі під час аварійної ситуації, коли вода може піднятися вище за максимальний рівень, прийнятий у процесі проектування захисних споруд. Зрозуміло, що стримування цієї загрози можливе за умови, коли нарощування греблі випереджатиме підняття води.

Читачам, які бажають ознайомитися з питаннями національної безпеки України на вищому теоретичному рівні, можна порекомендувати монографію [13].

2. НАТО ЯК МОЖЛИВА ПАРАСОЛЬКА БЕЗПЕКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Найближчі до України парасольки безпеки

Нагадаємо, що Україна вже була під парасолькою системи колективної безпеки за часів Радянського Союзу, коли вона перебувала під захистом Збройних Сил СРСР, на утримання й оснащення яких Комуністична партія не шкодувала народних грошей.

Поруч з нашою державою сьогодні є дві парасольки колективних систем безпеки: євроатлантична у вигляді Організації Північноатлантичного Договору (НАТО) та євразійська, в основі якої Організація Договору з колективної безпеки (ОДКБ). Суходолом Україна межує з ОДКБ на півночі та сході, а з НАТО — на заході.

ОДКБ лише п'ять років, і нічого особливого в новітній історії, поганого чи доброго, за нею не простежувалося. Менталітет народів і керівництв країн — членів ОДКБ — колишніх республік СРСР — нам нібіто зрозумілий, бо ми самі звідти. У цьому відношенні багато питань поки що не виникає. ОДКБ — це воєнно-політичний союз, створений колишніми радянськими республіками після розпаду Радянського Союзу. Вірменія, Казахстан, Киргизія, Росія, Таджикистан та Узбекистан 15 травня 1992 р. підписали в Ташкенті Договір про колективну безпеку (ДКБ). Азербайджан підписав договір 24 вересня 1993 р., Грузія — 9 вересня 1993 р., Білорусь — 31 грудня 1993 р.

Договір набув чинності 20 квітня 1994 р. Він був розрахований на 5 років і допускав продовження терміну дії. 2 квітня 1999 р. президенти Білорусі, Вірменії, Казахстану, Киргизії, Росії й Таджикистану підписали протокол про продовження терміну дії договору на наступний п'ятирічний період, а Азербайджан, Грузія й Узбекистан відмовились від цього, і того самого року Узбекистан приєднався до ГУУАМ.

На московській сесії ДКБ 14 травня 2002 р. було прийняте рішення про перетворення ДКБ в повноцінну міжнародну організацію — Організацію Договору про колективну безпеку.

Головним завданням Організації є координація й поглиблення воєнно-політичної взаємодії та становлення багатосторонніх структур і механізмів співробітництва, покликаних забезпечувати на колективній основі національну безпеку держав-учасниць і надавати потрібну допомогу, в тому числі й воєнну, державі-учасниці, яка стала жертвою агресії.

У доктринальному плані ДКБ виражає чисто оборонну спрямованість военної політики держав-учасниць за умови пріоритету політичних засобів запобігання військовим конфліктам та ліквідації їх. За своїм змістом ОДКБ є передусім чинником воєнно-політичного стримування. Держави—учасниці Північноатлантичного Договору нікого не розглядають як противника і виступають за взаємовигідне співробітництво з усіма державами. Статут Організації передбачає можливість приєднання до Договору інших держав, які поділяють його цілі та принципи.

7 жовтня 2002 р. підписані Статут і Угода про правовий статус ОДКБ, які ратифіковані всіма державами — членами ОДКБ і набули чинності 18 вересня 2003 р.

16 серпня 2006 р. в Сочі підписане рішення про повноправне приєднання (відновлення) членства Узбекистану до ОДКБ.

Вищим органом Організації є *Рада колективної безпеки* (РКБ), до складу якої входять голови держав-членів. Рада розглядає принципові питання діяльності Організації та ухвалює рішення, спрямовані на реалізацію її цілей і завдань, а також забезпечує координацію та спільну діяльність держав-членів для реалізації цих цілей.

Рада міністрів закордонних справ — консультивативний і виконавчий орган Організації з питань координації взаємодії держав-членів у сфері зовнішньої політики.

Рада міністрів оборони — консультивативний і виконавчий орган Організації з питань координації взаємодії держав-членів у сфері воєнної політики, военного будівництва та воєнно-технічного співробітництва.

Комітет секретарів рад безпеки — консультивативний і виконавчий орган Організації з питань координації взаємодії держав-членів у сфері забезпечення їх національної безпеки.

Генеральний секретар Організації — вища адміністративна посадова особа Організації, яка здійснює керівництво Секретаріатом, призначається рішенням РКБ з числа громадян держав-членів і підзвітна РКБ.

Секретаріат Організації — постійно діючий робочий орган для здійснення організаційного, інформаційного, аналітичного та консультивного забезпечення діяльності органів Організації.

Об'єднаний штаб ОДКБ — постійно діючий робочий орган Організації і Ради міністрів оборони ОДКБ, який відповідає за підготовку пропозицій і реалізацію рішень з військової складової ОДКБ.

У лютому 2009 р. лідери ОДКБ узгодили проект рішення стосовно створення колективних сил оперативного реагування (КСОР),

завданням яких буде відбиття збройних нападів, проведення спецоперацій у боротьбі з міжнародним тероризмом, організованою злочинністю й наркотрафіком, а також ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій природного й техногенного характеру. КСОР дислокуватимуться на території Росії та, можливо, складатимуться з 10 тис. російських і 4 тис. казахських військових.

Формування європейської системи безпеки та як і чому виникла НАТО?

Основи сучасної системи колективної безпеки в Європі почали закладатися відразу після закінчення Другої світової війни [14]. Ейфорія зустрічі союзників на Ельбі швидко пройшла. Ідеологічні розбіжності та конкуренція прагматичних інтересів завадили співпраці в розбудові умов для мирного співіснування народів у повоєнній Європі.

Якщо дивитися на ситуацію очима західного спостерігача, то саме загроза зі Сходу зумовила намагання післявоєнних країн Західної Європи та Північної Америки до воєнно-політичного об'єднання. У період між 1945 і 1949 рр. держави Західної Європи, перед якими постала гостра проблема повоєнної відбудови економіки, та їхні союзники в Північній Америці з тривогою стежили за експансіоністською політикою й методами уряду СРСР.

Виконавши взяті під час війни зобов'язання щодо скорочення оборонних структур і чисельності збройних сил, уряди західних держав виявляли дедалі більшу занепокоєність, адже стало зрозуміло, що керівництво СРСР має намір майже повністю зберегти свої збройні сили.

Більше того, декларовані КПРС ідеологія та цілі не лишили жодних сумнівів у тому, що всі заклики до поважання статуту ООН і міжнародних угод, укладених наприкінці війни, не зможуть гарантувати збереження національного суверенітету й незалежності держав з демократичним устроєм, які опинилися перед загрозою зовнішньої агресії або внутрішньої підривної діяльності. Ці побоювання зросли після того, як багатьом країнам Центральної та Східної Європи були нав'язані недемократичні форми правління і в них почали жорстоко придушуватися будь-які прояви опозиції та зневажатись елементарні права людини, громадянські права й свободи.

Реакцією Західу було підписання в березні 1948 р. п'ятьма державами — Бельгією, Люксембургом, Нідерландами, Великою Бри-

танією та Францією — Брюссельського договору терміном на 50 років, згідно з яким створювалася спільна система оборони та зміщнювалися взаємні контакти з метою протидії ідеологічній, політичній і військовій загрозам їхній безпеці. У 1954 р. *Паризький договір* модифікував Брюссельську угоду, створивши *Західноєвропейський Союз* (ЗЄС) як нову міжнародну організацію з приєднанням до неї ФРН та Італії. Кількість учасників ЗЄС збільшувалась і ускладнювався його формат. З-поміж 28 учасників на 1999 р. лише 10 країн, які підписали модифіковану Брюссельську угоду, мали повні права на прийняття рішень у Західноєвропейському Союзі. Інші 18 країн були лише асоційованими його партнерами або спостерігачами.

Проте європейському оборонному союзу бракувало вельми важливої компоненти стримування зовнішньої агресії — ядерної зброї. Тому за ініціативою Великої Британії відбулися переговори зі Сполученими Штатами Америки та Канадою про створення єдиного Північноатлантичного Альянсу, заснованого на гарантіях безпеки та взаємних зобов'язаннях між Європою й Північною Америкою. Держави—члени Брюссельського договору запросили Данію, Ісландію, Італію, Норвегію й Португалію взяти участь у цьому процесі.

Наслідком переговорів стало підписання у квітні 1949 р. *Вашингтонського договору*, який започаткував спільну систему безпеки — *Організацію Північноатлантичного Договору* (*North Atlantic Treaty Organisation*), що ґрунтувалася на партнерстві цих дванадцяти країн. В англомовній літературі цю організацію скорочено називають *NATO*, а в українських і російських текстах використовують абревіатуру *HATO*, назву *Північноатлантичний Альянс* або просто *Альянс*. У ст. 5 Вашингтонського договору сказано, що збройний напад на одну або кілька сторін Договору вважається нападом на всіх. Кожна сторона має надати допомогу і здійснити такі дії, які вважатимуться потрібними, в тому числі й застосування збройної сили.

У 1952 р. до Договору приєдналися Греція й Туреччина. ФРН вступила до Північноатлантичного Альянсу в 1955 р.

Після створення НАТО система колективної самооборони Брюссельського договору (далі — ЗЄС) була певним чином “поглинута” Альянсом і вже не відігравала головної ролі в безпеці країн Західної Європи. Функції ЗЄС трансформувалися. З розширенням структури консультацій щодо політичних питань і питань безпеки й оборони у так званій *Петерсберзькій декларації* були сформульовані нові завдання ЗЄС: участь у гуманітарних і рятівних операціях, в операціях з підтримання миру, у врегулюванні криз, у тому числі й у миротворчих операціях.

У грудні 1992 р. підписано Договір про Європейський Союз (*Мастрихтський договір*). У процесі створення Європейського Союзу керівники його країн-членів погодилися розвивати спільну зовнішню політику та політику в галузі безпеки. Європейський Союз взяв на себе повноваження ЗЄС у частині, що стосується Петерсберзьких завдань.

Було визначено, що в 2003 р. держави—члени ЄС мають бути спроможні розгорнути протягом 60 днів та утримувати не менш як один рік збройні сили на рівні корпусу (50–60 тис. особового складу) для виконання в повному обсязі Петерсберзьких завдань. З липня 2001 р. ЗЄС фактично припинив свою роботу, через те що ЄС взяв на себе його функції*.

Створення НАТО і ЗЄС певною мірою можна пов'язати з активістю й успіхами західних країн у повоєнній відбудові економіки. В основі цього процесу перебував План Маршалла (квітень 1948 — грудень 1951 рр.), який економічно пов'язав США з західноєвропейськими країнами.

У 1954 р. СРСР виступив з пропозицією приєднатися до НАТО, але США та Велика Британія відхилили її. Після офіційного проголошення цього відхилення та через загрозу, створену народженням ЗЄС, ремілітаризацією ФРН та входженням її в НАТО, у травні 1955 р. був підписаний Варшавський Договір між Албанією, Болгарією, НДР, Польщею, Румунією, СРСР, Угорщиною та Чехословаччиною. Наслідком підписання цього договору було створення Організації Варшавського Договору (ОВД)**.

У Варшавському Договорі була стаття на кшталт ст. 5 Вашингтонської угоди про створення НАТО, тобто ОВД мала бути організацією оборонного характеру.Хоча під час подій 1956 р. в Угорщині та 1968 р. в Чехословаччині військова сила Організації Варшавського Договору була застосована не заради оборони від зовнішнього агресора, а проти внутрішньої опозиції.

Отже, через якихось десять років після закінчення Другої світової війни Європа була оперезана двома різнополярними поясами безпеки. Ця різнополярність зумовлювала протистояння, адже іншого змісту існування різнополярних систем держав у той час, як і нині, не було.

* До 2002 р. працювали лише Інститут проблем безпеки в Парижі і Супутниковий центр у Торрехоні (Іспанія). Продовжено також існування Групи озброєнь.

**Албанія, починаючи з 1962 р., в роботі ОВД участі не брала, а в 1968 р. вона в однобічному порядку денонсуvala Договір.

Якщо простежити шлях розвитку структури і функцій НАТО, то помітимо кількісне збільшення Альянсу та ускладнення й поглиблення його функцій. У 1982 р. його членом стала Іспанія. У 1999 р. до НАТО прийнято ще три країни Центральної Європи — Польщу, Чехію та Угорщину. У 2004 р. до НАТО вступили Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Румунія, Словаччина, Словенія. У 2008 р. до Альянсу приєдналися Албанія та Хорватія. Внаслідок цього Альянс сьогодні налічує 28 країн-членів. Ще одна країна-кандидат сподівається найближчим часом приєднатися до Альянсу. Це Македонія, яка має узгодити з Грецією суперечку щодо назви країни. До військової структури НАТО має намір повернутися Франція, яка вийшла з неї в 1966 р. Вона ввійде до цієї структури, але залишить у своєму розпоряджені національну армію та ядерну зброю. Про це заявив Президент Франції Нікола Саркозі, презентуючи в червні 2008 р. нову доктрину безпеки країни — “Білу книгу”. “Франція — незалежний союзник. ...[вона] за будь-яких обставин збереже право власного рішення стосовно участі своїх військ у воєнній операції” [15].

До початкової функції сухо колективної оборони Альянсу додалися функції підтримання миру та врегулювання криз, що було нормативно оформлено у новій Стратегічній концепції, схваленій у 1999 р. [16].

Час від розпаду ОВД та СРСР до 11 вересня 2001 р., коли сталися жахливі події в Нью-Йорку та Вашингтоні, можна охарактеризувати періодом пошукув ролі Альянсу в однополярному світі під час становлення й поглиблення європейської інтеграції та подальшого розвитку власної (без участі північноамериканських держав) європейської системи безпеки.

1991–1994 рр. були для Північноатлантичного Альянсу складними, оскільки постала загроза його подальшому існуванню: зі зникненням СРСР з політичної арени зникли й чинники існування тієї НАТО, якою вона була задумана в 1949 р. У Північній Америці та Європі розгорнулися бурхливі дебати щодо подальшої долі Альянсу. Обговорювалося навіть питання про те, щоб Сполучені Штати пішли з Європи. Але такий крок був небажаний для США, бо, найімовірніше, вони в подальшому не мали б перспективи нового повернення до міцніючої Європи. Безумовно, США, діючи через НАТО, активно впливають на процеси розбудови системи європейської безпеки і є її важливим елементом. Цьому сприяла й досі сприяє позиція західноєвропейських країн, яка полягає в намаганні витрачати на оборону якомога менше, перекладаючи цей тягар на плечі свого північноатлантичного партнера — США.

У січні 1994 р. на саміті НАТО в Брюсселі започатковано нову форму співробітництва з країнами, що не входили до Альянсу, — Програму партнерства заради миру, висунуту в 1993 р. Президентом США. Ця ініціатива відповідала новій стратегії Альянсу, прийнятій на Римському саміті (листопад 1991 р.), головним напрямом якої була розбудова нової архітектури безпеки в Європі через взаємне доповнення ролей НАТО, ОБСЄ, ЗЄС і Ради Європи.

У 90-х роках НАТО активізує й поглиблює свою діяльність, у тому числі й використання збройних сил поза межами відповідальності НАТО. Як приклади можна навести бойові дії в регіоні Перської затоки (січень — лютий 1991 р.), які були санкціоновані ООН, та повітряну війну проти Югославії в 1999 р., не санкціоновану Радою Безпеки ООН*.

У період після закінчення “холодної війни” й до сьогодні можна простежити несходження поглядів окремих країн — членів Альянсу щодо подальшого розширення НАТО, його трансформації та стратегічних завдань. Суперечності виникають між групами країн Західної Європи, новими членами Альянсу з Центрально-Східної Європи та США. Окремі країни можуть займати власну позицію, яка відрізняється від інших. Отже, не треба гадати, що НАТО — це монолітна організація. Проте вона має міцні внутрішні зв’язки, що дало їй змогу витримати такі революційні зміни в геостратегічній ситуації, як виведення радянських військ з європейських країн соціалістичного табору, падіння Берлінського муру та розпад СРСР [14].

Основні інститути політики та прийняття рішень в НАТО**

Рішення в НАТО приймаються на основі консенсусу після обговорення та консультацій з країнами—членами Альянсу. Рішення, прийняте на основі консенсусу, узгоджується й підтримується всіма країнами—членами НАТО. Принцип прийняття рішень на основі консенсусу діє на всіх рівнях Альянсу.

---

* Відповідні резолюції Ради Безпеки ООН № 1160, 1199 і 1203 були, але ООН не надавала НАТО мандата на використання сили проти Югославії, як то було в 1994–1995 рр. у Боснії та Герцеговині.

** Матеріал цього підрозділу ґрунтуються на витягах з української версії документу [17].

Основними інститутами політики та прийняття рішень є Північноатлантична рада, Комітет оборонного планування і Група ядерного планування. Рішення, ухвалені цими органами, мають одинаковий статус і є узгодженою політикою країн—членів НАТО незалежно від рівня, на якому вони прийняті. Цим вищим органам підпорядковані спеціальні комітети, до складу яких також входять офіційні представники країн. Така структура комітетів є базовим механізмом, який забезпечує Альянсу можливість проводити консультації та приймати рішення так, щоб кожна країна була представлена на кожному рівні та в усіх сферах діяльності НАТО.

Північноатлантична рада має великі політичні повноваження. Вона складається з постійних представників усіх країн—членів Альянсу, які проводять засідання принаймні щотижня. Рада також проводить засідання на вищому рівні за участю міністрів закордонних справ і міністрів оборони або голів держав та урядів, але її повноваження завжди однакові, а рішення мають однакову силу і статус незалежно від рівня, на якому проводилось засідання. Рада відіграє важливу роль у громадських питаннях і робить заяви та комюніке, в яких пояснює як широкому загалу, так і урядам країн—нечленів НАТО політику й рішення Альянсу.

Рада — єдиний орган Альянсу, повноваження якого безпосередньо передбачені в Північноатлантичному Договорі. Згідно з Договором, Рада сама несе відповідальність за створення підпорядкованих органів. Для підтримання роботи Ради або для відповідальної діяльності в деяких специфічних сферах (оборонне, ядерне планування та військові справи) створено декілька комітетів і груп планування.

Комітет оборонного планування (DPC) складається з постійних представників, але засідає на рівні міністрів оборони принаймні двічі на рік і розглядає більшість оборонних справ та питань, пов'язаних з плануванням колективної оборони. Комітет оборонного планування дає вказівки військовому керівництву НАТО і в межах своєї відповідальності виконує ті самі функції та повноваження, що й Рада з питань, які входять у сферу її відповідальності.

Група ядерного планування обговорює специфічні питання політики, пов'язаної з ядерними силами. Міністри оборони країн—членів НАТО, які беруть участь у роботі Комітету оборонного планування НАТО, регулярно зустрічаються на засіданнях Групи ядерного планування (NPG).

Штаб-квартира НАТО, розташована в Брюсселі (Бельгія), є політичною штаб-квартирою Альянсу. В ній розміщені національні делегації країн—членів Альянсу та представництва або дипломатичні

місії країн-партнерів. Діяльність цих делегацій і місій підтримують Міжнародний секретаріат і Міжнародний військовий штаб, які також розташовані в штаб-квартирі НАТО.

На постійній основі в штаб-квартирі НАТО працює майже 4200 осіб. Близько 2100 з них є членами національних делегацій країн—членів Альянсу та персоналом національних військових представників. У Міжнародному секретаріаті (разом з агентствами та іншими установами НАТО) працює майже 1200 цивільних працівників, ще 500 є службовцями Міжнародного військового штабу, з яких майже 90 осіб — цивільні. В місіях країн-партнерів працює близько 400 осіб. Цивільний персонал, який НАТО наймає в усьому світі, у тому числі й персонал агентств НАТО, розташованих поза межами Брюсселя, та цивільні співробітники військових штабів НАТО, налічує майже 5200 осіб.

Національні делегації країн—членів Альянсу мають статус посольств і очолюються послом (його ще називають постійним представником), який діє на підставі інструкцій, отриманих зі своєї столиці, і звітує перед керівництвом своєї держави. Персонал делегації складається з державних службовців Міністерства закордонних справ та інших відповідних міністерств, уповноважених представляти свою державу в НАТО.

Генеральний секретар головує в Північноатлантичній раді, Комітеті оборонного планування та Групі ядерного планування. Він також є головою Ради євроатлантичного партнерства, Ради Росія—НАТО, Комісії Україна—НАТО і Групи середземноморської співпраці. Крім цього, він — головний речник Альянсу і представляє його у відносинах з громадськістю від імені країн—членів НАТО, репрезентуючи їхню спільну позицію з політичних питань. Нарешті, він є керівником Міжнародного секретаріату НАТО й відповідає за призначення працівників Секретаріату та контролює його діяльність.

Генеральний секретар призначається урядами країн—членів Альянсу на чотири роки. Це державний діяч міжнародного калібра, який має досвід міністерської роботи в уряді однієї з країн—членів НАТО. Він сприяє прийняттю рішень і спрямовує процес досягнення консенсусу та прийняття рішень в Альянсі. Він може пропонувати теми для обговорення та свої послуги в разі виникнення суперечки між країнами—членами НАТО. Ця роль дає йому змогу суттєво впливати на процес прийняття рішень, дотримуючись фундаментального принципу, згідно з яким повноваження приймати рішення належать лише урядам країн—членів Альянсу.

Отже, вплив Генерального секретаря полягає в стимулюванні й заохоченні урядів до ініціативи і, в разі потреби, примиренні їхніх

позицій в інтересах усього Альянсу. Як вищий представник організації, Генеральний секретар виступає від її імені у відносинах з громадськістю й іншими організаціями, а також урядами країн—членів НАТО та міжнародними засобами масової інформації.

Міжнародний секретаріат є дорадчим і адміністративним органом, який забезпечує роботу національних делегацій у штаб-квартирі НАТО на рівні різних комітетів. Він виконує рішення комітетів Північноатлантичного Альянсу й забезпечує процес досягнення консенсусу та прийняття рішень. До його складу входить персонал з країн—членів Альянсу, найнятий безпосередньо НАТО або відряджений відповідними урядами.

Військову організацію НАТО становлять Військовий комітет (вищий військовий орган НАТО), два Верховні головнокомандувачі та військова командна структура. Підтримку Військовому комітету надає Міжнародний військовий штаб.

Військовий комітет (MC) — головне джерело військових порад Північноатлантичній раді, Комітету оборонного планування та Групі ядерного планування. До складу МС входять старші військові офіцери, які обіймають посади національних військових представників (MILREP) у постійному складі і представляють своїх керівників оборонних штабів (CHOD).

У повсякденній роботі військові представники репрезентують інтереси своїх держав, завжди залишаючись готовими до переговорів та обговорення питань з метою досягнення консенсусу. Військові представники мають необхідні повноваження для того, щоб Військовий комітет виконував колективні завдання та вчасно приймав відповідні рішення.

Комітет несе відповіальність за надання політичному керівництву НАТО рекомендацій щодо здійснення заходів з колективної оборони території Альянсу та виконання оперативних рішень, прийнятих Північноатлантичною радою. Він дає вказівки з військових питань двом Верховним головнокомандувачам НАТО, чиї представники беруть участь у його засіданнях, і відповідає за загальне ведення військових справ в Альянсі відповідно до повноважень, наданих йому Радою, а також за ефективну діяльність установ Військового комітету.

Комітет надає допомогу в розробленні загальних стратегічних концепцій Альянсу та готує щорічну довгострокову оцінку сил і можливостей країн і регіонів, які становлять загрозу інтересам НАТО. Під час кризи, напруження чи війни або військових операцій Альянсу (таких, як у Косові й Афганістані) Комітет інформує Раду або Комітет оборонного планування про військову ситуацію та

її наслідки й дає рекомендації щодо застосування військової сили і впровадження планів дій за особливих обставин та розробляє відповідні правила участі в певних діях.

На рівні начальників Генеральних штабів Військовий комітет заходить тричі на рік. Два такі засідання проходять у Брюсселі, а на одне почергово запрошується країни—члени Альянсу.

У рамках Ради євроатлантичного партнерства (РЄАП) і Партнерства заради миру (ПЗМ) Військовий комітет проводить засідання за участю країн РЄАП/ПЗМ на рівні національних військових представників (щомісяця) і керівників оборонних штабів (двічі на рік) для обговорення питань військової співпраці. Військовий комітет проводить також засідання і в інших форматах: у рамках Ради Росія—НАТО та Комісії Україна—НАТО.

З січня 2001 р. Військовий комітет НАТО регулярно зустрічається з Військовим комітетом Європейського Союзу для обговорення спільних питань безпеки, оборони та врегулювання криз. У листопаді 2004 р. проведено перше засідання Військового комітету на рівні начальників Генеральних штабів за участю керівників оборонних штабів країн—учасниць Середземноморського діалогу.

Голова Військового комітету обирається керівниками оборонних штабів країн—членів Альянсу на трирічний термін. Він має міжнародний статус і отримує свої повноваження від Військового комітету, перед яким відповідає за виконання своїх обов'язків. Зазвичай він головує на всіх засіданнях Військового комітету. Голова Військового комітету є його речником та офіційним представником. Він керує поточною діяльністю Комітету і від його імені дає необхідні розпорядження й керівні вказівки директору Міжнародного військового штабу. Голова представляє Військовий комітет на засіданнях Північноатлантичної ради, Комітету оборонного планування та Групи ядерного планування.

У центрі командної структури НАТО — два стратегічні командування.

Оперативне командування об'єднаних збройних сил НАТО (ACO), діяльність якого зосереджена на плануванні та виконанні всіх операцій, ухвалених Північноатлантичною радою, розміщується в м. Монс (Бельгія) і працює під керівництвом *Верховного головнокомандувача Об'єднаних збройних сил НАТО в Європі (SACEUR)*. Призначений на цю посаду офіцер несе подвійну відповідальність: керує також *Європейським командуванням США*.

Командування об'єднаних збройних сил НАТО з питань трансформації (ACT) опікується трансформацією військових можливостей

і засобів НАТО для пристосування їх до нових вимог і забезпечення збройних сил, наданих в розпорядження Альянсу, здатністю виконувати всі військові завдання, які постануть перед ними. Це командування розміщується в США. Ним керує *Верховний головнокомандувач об'єднаних збройних сил НАТО з питань трансформації (SACT)*, який водночас є *Командувачем об'єднаних збройних сил США (US JFC)*. Це дає змогу підтримувати міжний трансатлантичний зв'язок і водночас забезпечує силам НАТО доступ до процесу трансформації національних збройних сил США.

У різних країнах—членах НАТО розташовуються підпорядковані військові штаби та інші компоненти командної структури.

Обидва Верховні головнокомандувачі НАТО під керівництвом Військового комітету виконують ролі та місії, доручені їм Північноатлантичною радою, або, за певних обставин, Комітетом оборонного планування НАТО. Їхні обов'язки ґрунтуються на завданнях, викладених у Стратегічній концепції Альянсу та відповідних документах Військового комітету.

3. ТРАНСФОРМАЦІЙНІ АСПЕКТИ СУЧASNOGO ПЕРІОДУ ДІЯЛЬНОСТІ НАТО

Чому НАТО потрібно трансформуватися?

Північноатлантичний Альянс сьогодні є міцною, життєздатною організацією, яка має майбутнє, але лише за умов своєчасного й адекватного реагування нею на виклики, які несе з собою нова ситуація у світі. Поряд із розширенням і видимим посиленням Альянсу, а також із поглибленням його проникнення в життя Європи, НАТО стикається з новими проблемами.

Важливим викликом є зосередженість зовнішньої політики Альянсу на подальшому розширенні, що негативно впливає на запас його стійкості, оскільки через збільшення кількості членів Північноатлантична організація втрачає в керованості. Наприклад, стає проблемою прийняття рішень шляхом консенсусу. І ця проблема видається ще більшою, якщо врахувати ті суперечності, що існують між новими державами—членами Альянсу, більшість яких підтримують політику США, та давніми членами НАТО.

Наступний виклик — відмінності між старими й новими членами Альянсу в рівнях розвитку й стабільності, а також культури. Скорі-

чення оборонних бюджетів у деяких європейських країнах—членах НАТО, що дуже непокоїть США, теж не сприяє зміцненню Альянсу.

Суцільним викликом сьогодні є ситуація, коли світ входить у фінансово-економічну кризу, світову економіку душить нестача енергетичних ресурсів, зростає міжнародна організована злочинність, по-глиблюється прірва між багатими й бідними країнами, активізується сепаратизм, розпадаються держави, потерпають від терористів люди і навіть цілі країни, не поліпшується стан моралі й законності, а розквіт глобалізації несе не лише добро. Суспільство сьогодні зазнало великих змін: знизилася повага до влади, зменшилася довіра до лікарів, чиновників і професорів; багато людей живуть одинаками; в міжнародні справи втручаються недержавні організації. Суспільство стає менш керованим і більшою мірою потрапляє під вплив хибних ідей. Людство не в змозі керувати світом, люди не встигають продуктивно думати, силові інститути не поспішають реагувати на нові виклики. Від усіх цих чинників більше страждають бідні недемократичні країни. Можливо, змальована картина є дещо пессимістичною, але людство не досягло успіху в розумінні того, як призупинити рух світу в негативному напрямку.

Усі ці виклики спричиняють підвищення вимог до якості функціонування й розвитку Альянсу, який ще не знає, до чого він прийде, адже запитань сьогодні більше, ніж відповідей. Виникає потреба не просто в енергійному реформуванні та подальшому розвитку структури НАТО, особливо її військової складової. Постає питання про неперервний розвиток концепцій і доктрин, про формування у всіх структурах такого характеру діяльності, щоб бути постійно готовими до змін і сприймати певні виклики.

Такі процеси дістали назву трансформаційних. Особливості їх в Альянсі у військовому вимірі розглянуті в статті Сергія Кириченка [18]. Автор звертає увагу на те, що в 1999 р. керівництво Альянсу зробило висновок про невідповідність цим змінам існуючих і сформованих за часів “холодної війни” темпів розвитку військ (сил), механізмів оновлення їх озброєння та військової техніки, організації військової освіти й підготовки, управління військами та озброєнням. У попередні роки кількість довгострокових широкомасштабних проектів нарощування військових спроможностей збройних сил країн—членів Альянсу постійно зростала, але вони морально старіли ще задовго до завершення внаслідок, зокрема, прискореного розвитку сучасних інформаційних технологій.

Досвід операції НАТО на Балканах у 1999 р. засвідчив потребу координації зусиль країн Альянсу в питаннях розвитку національ-

них збройних сил, досягнення ними нового рівня взаємосумісності, а також застосування для досягнення цілей операції не лише сухо військових, але й інших інструментів забезпечення національної безпеки (дипломатичних, економічних, інформаційних, фінансових тощо). Щоб усунути певні недоліки у взаємосумісності військових підрозділів країн НАТО, а також подолати різницю між військовими амбіціями та реальними спроможностями збройних сил, на саміті 1999 р. у Вашингтоні було схвалено Ініціативи з оборонних спроможностей*.

Терористична атака на США у вересні 2001 р., потенційна загроза застосування зброї масового ураження, регіональна нестабільність і конфлікти, а також військова операція в Афганістані прискорили процес переоцінки існуючих підходів до реформування збройних сил і засвідчили, що тотальна колективна оборона більше не може відповідати вимогам сьогодення та братися за основу в плануванні оборони країни. Щоб протистояти цим новим загрозам, потрібно брати участь у колективних системах безпеки на нових принципах, які передбачають розвиток спроможностей військ (сил) для участі в широкому спектрі операцій, передусім за межами країни. З урахуванням цього у 2002 р. затверджено Празькі зобов'язання щодо спроможностей і прийнято важливe рішення продовжити, з огляду на нові глобальні загрози, процес трансформування Альянсу**, започаткований Лондонською декларацією в 1990 р.***

Проголошена країнами НАТО трансформація — складний системний процес. Її воєнно-політичний вимір передбачає для досягнення національних інтересів у сфері безпеки й оборони перехід до узгодженого застосування всіх складових державної влади, в тому числі дипломатичних, інформаційних, військових, економічних, фінансових, розвідувальних і правоохоронних інструментів. Мета трансформації полягає в досягненні Альянсом готовності до участі в широкому спектрі нових місій — запобіганні потенційним конфліктам (військовим і невійськовим), управлінні кризовими ситуаціями

---

* Ініціативи з оборонних спроможностей (Defence Capabilities Initiative) затверджені на саміті НАТО у Вашингтоні 23–24 квітня 1999 р. — <http://www.nato.int/docu/pr/pr99e.htm>.

** Декларація Празької зустрічі НАТО на вищому рівні оприлюднена головами держав і урядів, які взяли участь у сесії Північноатлантичної ради в Празі 21 листопада 2002 р.— <http://www.nato.int/docu/other/ru/2002/p02-127r.htm>.

*** Лондонська декларація щодо трансформації Північноатланточного Альянсу (London Declaration on a Transformed North Atlantic Alliance)/Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council. — <http://www.nato.int/docu/comm>.

з метою зменшення негативних наслідків, підтриманні миру та проведенні гуманітарних операцій, ліквідації наслідків стихійних лих і техногенних катастроф, стабілізації й відновленні правопорядку.

Процес трансформування Альянсу на військово-політичному рівні ґрунтуються на інноваційних експериментально перевірених ідеях. Він передбачає комплексне впровадження всеохопних змін як на організаційному та процесуальному рівнях, так і на рівнях національної політики, загальнонаціональних концепцій, воєнних доктрин і стратегій у сфері оборони й національної безпеки, а також організацію відповідної підготовки персоналу та забезпечення диференційованого внеску в міжнародну й регіональну безпеку.

Сергій Кириченко [18] акцентує увагу на тому, що військова трансформація, на відміну від процесу реформування та розвитку збройних сил будь-якої країни, не обмежується звуженим колом переважно військових питань — реформування структури та складу військ (сил), удосконалення форм і способів підготовки особового складу, модернізації та оновлення окремих зразків озброєння та військової техніки, оптимізації військової інфраструктури та ін. Процес військової трансформації передбачає перегляд оперативних концепцій та основ застосування збройних сил, пошук і прийняття нових підходів до ведення збройної боротьби, перегляд основних завдань і реорганізацію структури військ (сил), їх прискорену технологічну модернізацію на основі впровадження сучасних інформаційних технологій, забезпечення готовності до можливих змін у середовищі безпеки та пошук оптимальних шляхів досягнення оперативних спроможностей і потрібного рівня взаємосумісності.

Іншими словами, військове реформування є процесом цілеспрямованої зміни окремих складових військового організму, а трансформація має на меті докорінну зміну ідеології, принципів існування і взагалі всієї військової системи організму в комплексі. Трансформація, порівняно з реформуванням, охоплює набагато ширший спектр питань і триває більш проміжок часу.

За підсумками Ризького саміту 2006 р., головними цілями військової трансформації НАТО*, відповідно до яких у наступні 10–15 років зосереджуватимуться основні зусилля країн Альянсу, є:

зміщення здатності до протидії викликам, які ставлять під загрозу безпеку населення, території та військ Альянсу;

---

*Всеохопні політичні вказівки (Comprehensive Political Guidance), затверджені головами держав і урядів країн НАТО 29 листопада 2006 р. — <http://www.nato.int/docu/basictxt/b061129e-ru.htm>.

підвищення спроможностей для упередження та аналізу загроз, ризиків і викликів, особливо таких, як тероризм і розповсюдження зброї масового ураження;

формування сил, здатних проводити широкий спектр військових операцій та виконувати різнопланові завдання;

підвищення спроможностей для швидкого реагування на неперебачені обставини;

інтеграція всіх сил і засобів, якими володіє НАТО, для ефективного врегулювання криз і невійськових конфліктів (це не означає створення окремих сил, призначених для використання лише в цивільній сфері, але визначає процес стабілізації та відбудови країни, як завершальну фазу майбутніх військових операцій);

продовження корегування та удосконалення процесів планування для зведення їх у відповідність до сучасних умов.

Завдяки трансформуванню національних збройних сил країни НАТО планують перейти від їх стану, що характеризується статичністю (підготовкою до оборони національної території), готовністю до реагування на загрози, надмірною й обтяжливою для економіки чисельністю військ (сил), побудовою обмежених і замкнених у межах кордонів систем забезпечення та розвідки, до якісно нового стану, який передбачає високу мобільність, готовність до випереджальних дій та розгортання в будь-якому регіоні невеликих за чисельністю, але високоефективних військ (сил) з інтегрованими міжвидовими й міжнаціональними системами забезпечення та розвідки.

Щоб зосередити інноваційні трансформаційні ідеї, скоординувати й спрямувати військові зусилля країн-членів на поліпшення спроможностей Альянсу, які відповідали б вимогам сучасності та на перспективу, в його командній структурі сформовано Об'єднане командування НАТО з трансформації.

У рамках військового трансформування розпочато створення Сил реагування НАТО, до складу яких передбачається ввести оснащені сучасними засобами, гнучкі, сумісні оперативно та здатні до швидкого розгортання й довготривалих автономних дій підрозділи сухопутних, морських і повітряних військ (сил). Вони служитимуть каталізатором трансформаційних процесів у військовій сфері країн Альянсу*. Планується також залучення до операцій Сил реагування НАТО сил і засобів Збройних Сил України.

---

*Декларація Празької зустрічі НАТО на вищому рівні, оприлюднена головами держав і урядів, які взяли участь у сесії Північноатлантичної ради в Празі 21 листопада 2002 р. — <http://www.nato.int/docu/other/ru/2002/p02-127r.htm>.

Тероризм — перший виклик на порядку денному безпеки

В історії людства трапляються події, які радикально змінюють життя суспільства певних регіонів. Це — революційні події. Сьогодні цілий світ перебуває в стані такої революційної події, що розпочалася 11 вересня 2001 р. Терористичні напади на Нью-Йорк і Вашингтон спонукали Альянс менше, ніж за добу після цих жахливих подій, вперше в історії застосувати статтю 5 Вашингтонського договору колективної оборони та військові сили й інші активи на її виконання. Для надання негайної допомоги США союзники узгодили вісім заходів. Одним із них було направлення для патрулювання повітряного простору США літаків раннього повітряного попередження та управління НАТО AWACS. Операція назвалася Eagle Assist. Було розпочато також антiterористичну операцію в Середземномор'ї під назвою Active Endeavor, яка проводиться й нині. До речі, у 2004 р. до участі в операції приєдналися й кораблі Військово-Морських Сил України.

Однією з причин появи тероризму вважають прірву між рівнями заможності країн. Сьогоднішні технічні досягнення дають можливість бідним дошкуляти купці багатіїв. Особи, не обтяжені освітою та позбавлені життєвих благ, мають доступ до сучасних засобів комунікації, де буквально вибухнули нові інформаційні технології, та до засобів масової інформації, що живуть за своїми законами і в яких постійно точиться інформаційна війна. Потенційні світові злочинці можуть оперативно спілкуватися, швидко пересуватись і збагачуватися. Вони мають глобальний доступ до найновітніших технологій.

Твердження щодо однозначного прямого зв'язку між бідністю, неосвіченістю й тероризмом не можна вважати остаточно сформованим. Складається досить строката картина. Керівники найвищого рангу в терористичних організаціях часто належать до багатих людей — до привілейованого класу. Рядові, пересічні члени організації маскуються під середній клас і здатні діяти кваліфіковано й грамотно. Часто це технічно освічені люди, які є іммігрантами в другому поколінні, дуже релігійні.

Але треба погодитися з тим, що радикалізм виникає там, де люди відчувають несправедливість, насамперед там, де наявна бідність. Політичний тиск на бідні країни теж породжує радикалізм. Сьогодні міжнародний тероризм використовує у своїх цілях іслам. Зauważимо, що в історії будь-якої релігії бували моменти насильства.

А неосвічених та знедолених людей харизматичний лідер може підняти і на добро, і на зло.

Нині зростають масштаб і значення ресурсів, що виділяються міжнародним співтовариством на боротьбу з глобальним тероризмом. Як визначити віддачу від цих інвестицій зараз і в майбутньому? Чи є позитивний ефект від наполегливих міжнародних зусиль у боротьбі з глобальним тероризмом у його витоках?

Війну з тероризмом потрібно проводити на всіх фронтах — фінансовому, правоохоронному, дипломатичному, військовому тощо. Перефразувавши Л. Троцького, час нагадати тим, хто займає позицію “моя хата скраю”, таке: можливо, вас і не цікавить тероризм, але тероризм цікавиться вами.

На фінансовому фронті головне завдання полягає в перекритті потоків коштів, які можуть бути використані терористами. Зупинити грошовий потік означає зупинити процес убивств. Після 11 вересня 2001 р. терористам стало складніше переміщувати гроші, але складніше працювати й банкам, тому клієнти обмежуються в правах, потерпають туризм і торгівля.

Тероризм ще має багато можливостей для фінансування. Це й наявність держав, що спонсорують терористичні організації, і протиправна діяльність, зокрема контрабанда, наркотики та викрадення людей. З часом все важче розрізнати терористів та оргзлочинців. Прикриттям можуть служити і законний бізнес, і благодійні організації.

Практичне фінансування може здійснюватися з використання схем відмивання незаконних доходів або системи “хавала”*, яка більше характерна для країн, що розвиваються (через “хавалу” щорічно проходить 80 млрд доларів). Значною частиною матеріальних ресурсів тероризму є алмази та наркотики. Можна сказати, що боротьба з наркобізнесом — це боротьба з фінансовим фундаментом тероризму.

Зростання занепокоєності з приводу стійкості й безпеки енергопостачання ставить її в центр уваги міжнародного співтовариства. Важливим є питання про сучасні та ймовірні в майбутньому стосунки міжнародних організацій, державного й приватного секторів щодо забезпечення безпеки поставок енергії. Адже через підвищення цін на пальне вартість інших товарів та послуг зросла в 1,5–2 рази.

Шок під час наftових криз у долларовому еквіваленті сягає трильйонів. Щодня на світовий наftовий ринок через терористичні дії на

* Система неофіційних переведень коштів у світі. “Хавала” на арабському банківському жаргоні означає “передавати”, “телеграфувати” (маються на увазі гроші).

нафтопроводах не доходить 1 млн барелей сировини. Мотивації терористів зрозумілі: підняти ціни на нафту ще вище, адже це інтенсифікує процес перекачування коштів із Заходу на Схід. Отже, заправляючи авто в Нью-Йорку чи Парижі, його власник фінансує тероризм?

Економічні аспекти давніх і сучасних проблем НАТО

Навіть оптимісти погодяться з тим, що як давні виклики і проблеми, так і ті, що виникають на сучасному етапі трансформування НАТО, не можуть бути розв'язані найближчими місяцями. Але, безумовно, чітке окреслення та обговорення проблем сприяють їх подоланню. Серед найважливіших — проблеми економічного характеру.

Давньою проблемою можна вважати дисбаланс у забезпеченні ресурсів НАТО, адже левову частку їх надають Сполучені Штати Америки; внески європейських держав значно менші. Фактично США, де на оборону витрачається 3,7 % ВВП, фінансують безпеку Європи, держави якої витрачають на це менше 2 % свого ВВП.

Новий виклик — розгортання сил НАТО на підставі рішень ООН на значних відстанях (на Сході чи Півдні) та ведення там бойових дій. Чи відповідають воєнно-економічні можливості політичним потребам? Це також новий виклик для рівня бойової підготовки військ різних країн, яка виявилася недостатньою для дій у таких регіонах.

Є дрібні питання, що накопичуються та в сумі призводять до серйозних проблем. Така “дрібниця”, як широке застосування в Іраку бойовиками опору саморобних вибухових пристрій, потребує для захисту вояків США все більшої кількості важких броньованих “Хаммерів”, що додає ще один струмок у повноводу річку витрат платників податків у США на війну в Іраку.

Через створення військової складової Європейського Союзу постає питання у країн-членів обох союзів, як розподілити кошти, що виділяються на оборону, щоб виконати обов'язки в ЄС і НАТО та забезпечити власну оборону.

Економічні й фінансові чинники, які визначають боєготовність та ефективність застосування сил НАТО, потребують постійної уваги й більшої ефективності в економічній площині.

Альянс був успішним у 90-х роках у Європі, а зараз постали нові завдання на Сході, на значній відстані. Є дві позиції щодо транс-

формування Альянсу: перша — підвищити його здатність виконувати широкий спектр завдань без географічних обмежень; друга — Альянс має бути обмеженим і з обмеженими можливостями. Раніше США намагалися обмежити ЄС, щоб він не заважав НАТО, адже можливості США у Європі пов’язані з можливостями НАТО. Сьогодні вони примирилися зі зміщенням ЄС, але взагалі підтримка нової НАТО старою Європою знижується.

Сили реагування НАТО працюють непогано, але існує безліч питань: як їх фінансувати, як допомогти державам, що не мають коштів для розгортання військ на значній віддалі? Постають також проблеми стратегічних перевезень (перекидань) їх повітрям. Є велика потреба у створенні потенціалу стабілізації та відновлення. Досвід операцій США в Афганістані та Іраку показав, що треба мати готові можливості для такої роботи. Добре, якщо в регіоні працюють цивільні міжнародні організації і НАТО має можливість співпраці з ними, але з іншого боку, було б краще, якби військові мали змогу робити це самостійно.

Важливим питанням внутрішньої економічної безпеки є безпека енергетичної інфраструктури (газопроводи, нафтопроводи). Треба вчитися на ситуаціях на кшталт перекриття Росією газового вентиля для України та країн Європейського Союзу в січні 2009 р. або призупинення перекачування нафти для Європи через територію Білорусі на Різдво 2007 р.

Треба вести політичний діалог з Росією, знаходити сферу спільних інтересів. Європі потрібна надійність поставок, а Росії — надійність попиту. Ринкові механізми дають можливість розв’язувати деякі проблеми енергетичної безпеки. Треба інвестувати в Росію; потрібні спільні підприємства, обмін менеджерами, зміщення довіри. Але як бути в ситуації, коли Росія висловить іншу точку зору в питанні енергетичної безпеки?

Дедалі складніші виклики міжнародній безпеці, з якими стикається НАТО, її члени й партнери, з’являються на фоні зростання бюджетних обмежень усередині країн. Тому ті, хто забезпечує безпеку, вимушенні відшукувати нові, справедливі й передбачувані фінансові механізми та угоди. Наявність таких механізмів свідчить про праґнення союзників і партнерів відповідально підходити до управління такими галузями, як логістика, транспорт і забезпечення. Насамперед потребують більшої уваги засоби забезпечення в межах колективних схем фінансування для гнучкого, передбачуваного та стійкого забезпечення належної якості міжнародної безпеки.

Внески в оборонну сферу

“Гармати або масло” — цей вислів був основним принципом формування частки витрат на оборону в бюджетах більшості держав у минулому сторіччі. Сьогодні розвинені країни в змозі дозволити собі і перше, і друге, тобто забезпечити безпеку та розвиток економіки одночасно, адже населення не може не отримувати плодів економічного зростання країни, бо воно має на це право.

Безумовно, найбільший внесок в оборонну сферу демократичного світу робить населення США. Проте є деякі сумніви щодо надійності економіки США, адже дефіцит бюджету цієї держави надто великий. Існує проблема з ринком нерухомості, є дефіцит поточних рахунків. Але й ослаблений долар нікуди не дівся, і економіка все-таки розвивається.

Постає питання: чи в змозі США забезпечити безпеку для всього світу? Послуга США світовому співтовариству у сфері безпеки чимала, але вона опосередкована, неочевидна. США фактично виступають у ролі міжнародного банкіра в доларовій зоні, в них зосереджені збереження зі всього світу.

Вельми важливо знайти відповіді на питання, що стосуються симбіозу європейської інтеграції й трансатлантичних зв’язків: як змінити стосунки НАТО і ЄС з урахуванням впливу глобалізації на економіку й поведінку Європейського Союзу та Північної Америки? що означає потенційне розширення НАТО для поглиблення й розширення євроатлантичної інтеграції?

Партнерство НАТО та ЄС можливе й потрібне. Незважаючи на різне походження (НАТО створювалась як оборонний союз, а ЄС — як об’єднання вугілля та сталі), на сьогодні обидві організації значно зблизились і в багатьох ситуаціях доповнюють одна одну. Важлива проблема: як поліпшити співробітництво у сфері планування експедиційних операцій?

Посилення трансатлантичного співробітництва у сфері матеріально-технічного оборонного постачання й торгівлі лишається на порядку денному. Важливим у цьому є передача технологій ліцензування прав власності та консолідації галузі в процесі управління оборонною промисловістю з обох берегів Атлантики, а також процеси й механізми, які дають змогу отримувати економічний і фінансовий зиск від такої інтеграції.

Вельми важливим практичним завданням економічної сфери поточної діяльності й трансформації НАТО є закупівля озброєння, військової техніки, боєприпасів, пального та інших ресурсів. По-

трібно відшукати компроміс між бажаним і можливим. Треба забезпечити координацію дій 28 держав. Внески партнерів можна зменшити внаслідок масштабних закупівель. Але спільне фінансування — не панацея в мінімізації витрат на оборону й безпеку.

Одна з проблем НАТО — відсутність власного великотоннажного транспортного авіапарку для перекидання особового складу, військової техніки, озброєнь тощо. Прикладом розв'язання такого завдання служить створення п'ятнадцятьма державами—членами НАТО системи раннього повітряного попередження та управління AWACS для 28 країн.

Важливо забезпечити більшу прозорість і створити антикорупційні механізми у сфері закупівлі озброєння, військової техніки та інших ресурсів для оборони. НАТО зацікавлена в захисті оборонних організацій від корупційного вірусу, тому активно співпрацює з міжнародною недержавною організацією Transparency International. Виникає цікаве запитання: а як практично оцінювати успішність боротьби з корупцією?

Зростання значення міжнародних операцій з підтримання миру свідчить про важливість розроблення рішень для довгострокової стабільності фінансування (за участі державного й приватного секторів). Наприклад, сьогодні всі нації зацікавлені в стабільному Афганістані. Діяльність НАТО в цій країні наочно ілюструє розширені функції Альянсу, основою яких є твердження, що безпека та розвиток країни — дві сторони однієї медалі. Масштабним завданням є збалансування фінансових і людських ресурсів, які виділяються для підтримання миру, а також на будівництво й стабілізацію економіки та суспільства Афганістану. НАТО перетворює Афганістан, але й Афганістан трансформує НАТО.

Ідея Глобального партнерства

Природно постає питання: що таке НАТО? Це глобальний гравець? Глобальна сила? Глобальний орган управління? Безумовно, Альянс є глобальною одиницею, хоча засновувався як регіональний союз. Характерною особливістю сучасного періоду діяльності НАТО є народження в її надрах та поступове втілення в життя спроб реалізації ідеї Глобального партнерства. Держави—члени та партнери НАТО нині стикаються зі зростаючою потребою робити стійкі стратегічні інвестиції в побудову Глобального партнерства. Такі інвестиції потребують всеосяжного обліку відповідних економічних, полі-

тичних і технологічних показників і чинників зовнішньої політики, які впливають на прийняття рішень. Безумовним є вплив цих чинників на можливі стосунки з глобальними партнерами у створенні безпеки.

Відразу виникає інше запитання: як вимірювати результати партнерства? НАТО не проти операційного співробітництва в регіонах з державами—нечленами Північноатлантичного Альянсу та не намагається зруйнувати регіональні системи безпеки. Існують питання, що стосуються оперативного партнерства, але на них поки що немає чітких відповідей.

Який недекларований зиск матиме НАТО від свого внеску в глобальні операції з підтримання миру? Чи є операція в Афганістані моделлю майбутніх завдань НАТО? Чи доцільна співпраця НАТО з державами, які не поділяють принципів демократії та для яких безпека і стабільність важливіші за принципи?

Чи платитиме кожен сам за себе? Чи повинна НАТО виступати як єдиний блок у СОТ, ООН та інших світових форумах? Взагалі, чи не є небезпечною подальша консолідація Півночі та Заходу відносно Півдня та Сходу?

На погляд автора, найбільш вдало тему Глобального партнерства НАТО з pragmatично-ресурсної позиції розглянуто в статті Елісон Бейлз [19]. Вважаємо за доцільне викласти основні положення цієї статті, оскільки вони містять живильний матеріал для роздумів над майбутнім Альянсу. Зокрема, авторка зосереджує увагу на трьох оцінках НАТО, а саме: НАТО як світовий суб'єкт; НАТО — світова сила; НАТО — світова авторитетна організація.

Безперечно, стверджує вона, Альянс — *світовий суб'єкт*. Улітку 2002 р. Альянс затвердив політичний документ, що узаконює спільні дії в спільніх інтересах його членів, без будь-яких географічних обмежень. Він продемонстрував це на практиці, взявши на себе велику відповідальність за проведення операцій в Афганістані.

Але чи насправді НАТО є *світовою силою*, здатною впливати на сучасний хід світових подій, а не лише бути інструментом для задоволення виникаючих потреб? І чи є НАТО *авторитетною організацією* в розумінні глобального управління, що встановлює правила, норми й моделі, які мають певну переконливість за межами добровільного кола її членів?

Доки не буде досягнуто повної ясності в цих питаннях, важко визначити й перевірити логічне обґрунтування Глобального партнерства (Global Partnership), яке НАТО має розпочати з низкою країн Тихоокеанського регіону та Азії (і, можливо, Північної Європи).

Інвестиції в Глобальне партнерство

Додаткові партнери можуть відігравати різні ролі: бути країнами, що потребують порад і допомоги від потужних організацій з величими ресурсами, або країнами, які надають підтримку в постійному зростанні спроможностей організації щодо виконання спеціальних завдань. Але надзвичайно важливо визначити, що саме Альянс шукає в своїх партнерах і що вони бажають бачити в ньому, які їхні спільні цілі та наміри, які інвестиції вони пропонують зробити в спільне підприємство і як би вони оцінили свої прибутки та додаткові результати. Адже навіть партнерство з переважно політичним підґрунтям торкається ряду проблем, пов'язаних з ресурсами.

Надзвичайно швидкий розвиток НАТО як світового суб'єкта відкрив шлях до майбутнього світового партнерства. Але в часи “холодної війни”, коли Альянс не був широко представлений на світовій арені, він був суб'єктом регіональної безпеки в повному розумінні цього слова і ніс повну відповідальність за фізичний захист всієї євроатлантичної території від певних противників.

Разом з тим, найбільші військові держави НАТО теж були пов'язані з групами країн на зразок Альянсу в інших регіонах, де була потреба захищати своїх членів від можливих ворогів, серед яких можна назвати й комуністичні держави, зокрема Радянський Союз.

Австралія, Нова Зеландія і США* були своєрідною противагою Китаю, Північній Кореї та В'єтнаму. Угоди п'яти держав щодо оборони** були укладені для створення противаги В'єтнаму й Індонезії та певною мірою — Китаю.

Організація південно-східного азійського договору*** мала майже такі самі загрози. Організація договору країн центрального регіону****, яка протистояла Радянському Союзу з південного заходу,

---

* Йдеться про військово-політичний блок ANZUS (за початковими літерами назв країн-учасниць), створений у 1951 р.

** Мається на увазі FPDA (Five Power Defence Arrangements) — угода про спільну оборону Великої Британії, Австралії, Нової Зеландії, Сінгапуру та Малайзії, укладена цими країнами в 1971 р.

*** Йдеться про SEATO (South-East Asia Treaty Organisation) — військово-політичний блок, створений у 1954 р. Великою Британією, США, Францією, Австралією, Новою Зеландією, Філіппінами, Таїландом та Пакистаном (вийшов з блоку в 1968 р.). Блок закінчив існування в 1977 р.

**** Мається на увазі CENTO (Central Treaty Organisation) — організація, заснована в 1955 р.; діяла до 1979 р. Входили Велика Британія, Туреччина, Ірак (вийшов у 1955 р.), Іран (вийшов у 1974 р.), Пакистан і США (мали статус спостерігача). Двосторонні угоди про співробітництво були підписані з Іраном, Пакистаном і Туреччиною.

була також противагою арабським державам та Іраку після того, як Ірак вийшов з колишнього Багдадського Договору в 1955 р.

Уявлення про традиційне оборонне партнерство має бути доповнене важливими двосторонніми та довгостроковими зобов'язаннями США перед такими країнами, як Японія, Південна Корея та Філіппіни.

Низку заходів і угод легко пояснити за допомогою ресурсної логіки. Західні країни з найбільшими національними ресурсами використовували їх, щоб допомогти країнам-однодумцям в інших частинах світу. Зусилля цих країн у своїх регіонах, спрямовані на забезпечення власної безпеки проти такої світової загрози, як комунізм, могли бути розцінені як раціональна допомога іншим демократичним країнам, що зосередилися на проблемі захисту Європи через НАТО. Звичайно, в той час не було таких офіційних відносин між іншими країнами та НАТО, як зараз.

Зазначимо, що нове партнерство не має нічого спільногого зі старим питанням безпосередньо територіального захисту. Бо це, поза сумнівом, призвело б до надмірної витрати ресурсів. Після закінчення “холодної війни” НАТО здійснювала велику світову програму інтеграції та партнерства з колишніми супротивниками на власному стратегічному просторі.

Демократичні країни азійсько-тихоокеанського регіону будують нове покоління власних “з перспективою вступу” безпекових організацій. Серед таких, наприклад, — ASEAN*, чиє розширення до В'єтнаму, Камбоджі й Лаосу було майже такою метою, як і розширення НАТО в Європі. Проте жодна з цих організацій не перейшла до суттєвого мирного співробітництва у сфері безпеки й оборони з колишніми супротивниками, як це рішуче зробила НАТО. Це схильяє до думки, що світовий діалог між НАТО й залученими до цього процесу демократичними країнами західного зразка може бути використаний для обміну набутим досвідом з ефективного регіонального співробітництва та зміцнення довіри.

Сьогодні роль НАТО як суб'єкта світового масштабу полягає в забезпеченні й підтриманні багатонаціональних військових миротворчих місій, які є своєрідним поєднанням стратегічних інтересів членів Альянсу та інтересів світового суспільства. Безумовно, така діяльність НАТО не є всеохопною. Нині дев'ять країн (Бангладеш, Гана, Ефіопія, Індія, Йорданія, Непал, Нігерія, Південна Африка та

---

*Association of South-East Asian Nations — регіональна група країн, куди входять Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни. Створена в 1967 р.

Уругвай) надають основну частину особового складу для місій ООН з підтримання миру.

Зрозуміло, що не лише здатність організовувати численні миротворчі місії є принципом, яким керується НАТО у виборі нових партнерів. Важливим чинником залишається перелік країн, що роблять найбільші фінансові внески в бюджет Організації Об'єднаних Націй для забезпечення миротворчої діяльності. Цей перелік починається зі США і містить багато інших країн—членів НАТО (Велика Британія, Іспанія, Італія, Канада, Нідерланди, Німеччина, Франція) та Японію. Отже, розвинені західні країни роблять подвійний внесок у миротворчість, надаючи особовий склад і гроші. Цілком природно, що альянс із таким великим бюджетом, як у НАТО, має бути зацікавлений у партнерах, які можуть інвестувати в бюджет кошти, а не витягувати їх із нього.

Ця проблема незбалансованості ресурсів стане очевиднішою, якщо ретельно врахувати всі здобутки й витрати НАТО. Здобутками є різноманітні види прямих і непрямих оперативних завдань, які дають користь країнам, що не входять до Альянсу, та загалом світовому суспільству, а також передавання сучасних військових спеціальних знань, досвіду і надання підтримки через ЄАП та інші організаційні мережі. Ці завдання передбачають однобічний потік ресурсів від країн—членів НАТО, оскільки витрати на допомогу, як і на операції, оплачуються тими, хто їх ініціює, а не тими, хто їх потребує.

Якщо ті самі країни можуть відігравати ефективну роль у своєму регіональному еквіваленті нових місій НАТО й партнерства, тобто в задоволенні регіональних потреб щодо мирного врегулювання конфліктів і підтримання модернізації та реформування політики оборони серед своїх сусідів, то це може вплинути на скорочення випадків безпосереднього втручання НАТО та участі її в розподілі витрат на загальне забезпечення оборони й безпеки.

Вивчення участі в миротворчості деяких головних претендентів на роль світових партнерів свідчить, з-поміж іншого, що вони мають тенденцію зосереджуватися на потребах введення сил переходного режиму в межах свого регіону. Проте таку модель набагато важче зробити придатною для Пакистану, який шукає підтримки НАТО у відповідь на виклики Афганістану, але не може розглядатись як лідер миротворчих місій у своєму регіоні (або в цільовому реформуванні оборони) та який покладається на закордонне фінансування своїх підрозділів під час проведення багатонаціональних операцій будь-де у світі. Така сама ситуація з фінансуванням партнерів НАТО в Південноамериканському діалозі.

Коли йдеться про таких партнерів, як Австралія, члени АСЕАН або північні країни, де з оперативною логікою та політичними чинниками, здається, все гаразд, варто згадати про деякі інші питання. Їх авторка [19] формулює так.

1. Чи правильно припускати, що “оперативні члени” партнерства будуть обмежені тими країнами, які можуть “оплатити свій власний шлях”, інакше кажучи, звідки взяти кошти для забезпечення діяльності підрозділів?

2. Чи може бути НАТО таким привабливим і першочерговим партнером для неєвропейських держав, який спричинить скорочення їх пропорційного внеску в свої регіональні миротворчі завдання та місії під керівництвом ООН? Чи переміщення ресурсів матиме наслідки, які будуть суттєвими для інтересів безпеки всіх членів НАТО?

3. Якщо середній обсяг внесків неєвропейських партнерів у місії НАТО підніметься, що дасть зможу членам НАТО перевести більше власних сил для виконання національних завдань або місій, які виконуються під керівництвом ЄС та ООН з меншим ризиком, то чи не виникне небезпека погіршення первинної трансатлантичної якості оперативних дій НАТО?

4. Чи може нове партнерство зі специфічними оперативними й політичними перевагами бути запропоноване європейським країнам (наприклад, Швеції та Фінляндії) без пропонування його всім країнам—нечленам НАТО і ЄС? Або якщо це буде запропоновано, то чи не виникне ризик створення нового розподілу, який у майбутньому призведе до розриву особливих відносин між НАТО та ЄС? Зрештою, ЄС є також співучасником діяльності НАТО як в оперативних, так і в інших вимірах побудови безпеки, і було б парадоксально не зважати на такі вигоди заради проведення окремої політики лише з кількома членами ЄС. Слабкіша версія цього питання також торкається ідеї надання привілеїв північним членам ЄАП порівняно з іншими членами, зокрема державами на Балканах, які сьогодні прагнуть надати допомогу місіям НАТО. Розв’язання цього питання ускладнюється зовнішніми взаєминами НАТО, і доповнення нової категорії дало б добру можливість (або навіть було б необхідним) для більшої раціоналізації та спрощення цілої структури.

5. Ще одне делікатне, але важливе питання є наслідком спостереження того, що потенційні партнери (зокрема, Австралія та Сінгапур) проводять потужну політику безпеки, яка робить їх спроможними допомогти в найскладніших місіях НАТО (наприклад, в Афганістані, де Альянс найбільш розтягнутий і тому пропорційна вигода від їхньої участі є найвищою) і, можливо, в разі оборони Альянсу,

наприклад, у діях проти тероризму. Але як можна бути впевненим у майбутньому НАТО, коли для широкомасштабних, ризикованих і дорогих місій потрібна буде не лише політична згода всіх її членів, але й їхня думка щодо найвигіднішого вкладання своїх ресурсів? На дешевші й не такі спірні місії (Кашмір або Дарфур) готових партнерів могло б бути набагато більше.

6. Чи можна об'єднати місії, які задовольнили б профілі ресурсів і розділили б інтереси запропонованого набору партнерів, які ще не повністю висловили свою думку? Як бути із забезпеченням відкритості важливих торговельних шляхів і міжнародних проток? А як ставитися до “мирного” закінчення такого спектра місій, як роззброєння та ліквідація озброєнь або перепідготовка військовослужбовців у післякризових ситуаціях? Чи повинні НАТО та її нові партнери обговорювати моніторинг, спостереження й інші форми отримання даних та аналізу відповідних регіонів? Чи не занадто повертається ситуація до моделі оборонних організацій часів “холодної війни”?

Чи здатна НАТО впливати на події у світі через надання колективних ресурсів?

Тут може бути єдина відповідь: ні. НАТО не була створена як організація, що володіє значними ресурсами, і хоча її члени витрачають понад 70 % усіх світових коштів на воєнні цілі, через НАТО проходить незначна частка їх у формі інституційних цивільних і військових бюджетів та програм інвестицій у безпеку. Для порівняння: якщо більшість союзників витрачають менше національних коштів на невоєнні програми глобального масштабу (наприклад, допомога в розвитку й підтриманні світової торгівлі та грошово-кредитних систем), то вони проводять набагато більше тих ресурсів через центральні установи міжнародних організацій, даючи їм змогу мати великий вплив на світовій арені.

Метою цього не є применення цінності внесків НАТО, з якою не може зрівнятися жодна зі згаданих організацій. Це, швидше, певні практичні параметри, виконання яких сприяло б Глобальному партнерству НАТО з досягненням значних результатів в оперативному та пов’язаному з ним співробітництві.

НАТО й партнери можуть і повинні обговорювати свою політику щодо глобального запобігання конфліктам, врегулювання криз, миротворчості, нерозповсюдження зброї масового ураження та контролю над нею, боротьби з тероризмом та іншими стратегічно небез-

печними формами організованої злочинності (контрабандою озброєнь і піратством) і, можливо, стосовно таких неголовних тем порядку денного НАТО, як енергетична та інфраструктурна безпека, ризики захворювань або взаємозв'язок між безпекою й розробками. Вони могли б також узгоджувати питання ресурсного забезпечення, заново оцінюючи та перерозподіляючи свої наявні запаси для встановлення правильних пропорцій їх надання, щоб відповісти викликам безпеці власної та інших націй. Таке обговорення могло б підкреслити певну схожість у політиці та діяльності партнерів, надати можливість обміну досвідом і вказати на нові сфери формулювання підходів до спільногого виконання завдань. Проте важливо усвідомлювати, що подібний обмін навряд чи стане взаємним або спільним у майбутньому (крім таких адміністративних ресурсів, як інформація, візити й семінари), оскільки з Євроатлантичного боку переважна більшість потрібних ресурсів не проходить через НАТО, і вона не має повноважень на їх надання, не кажучи вже про контроль над ними. З цієї причини основна взаємодія можливих учасників Глобального партнерства, напевно, проходитиме через ряд інших міжнародних організацій локального й регіонального рівня.

Зауважимо, що вже існує досить раціональний розподіл ресурсів між НАТО й іншими подібними інститутами та іншими країнами у розв'язанні низки питань безпеки, які постають перед західними демократичними країнами. Нове Глобальне партнерство може дещо підсилити його за умови, що воно не намагатиметься дублювати чи конкурувати з іншими каналами співробітництва з партнерами, а також не потребуватиме дуже великих внесків у процес у вигляді уваги та престижу, які непрямо походять від них.

Співробітництво з партнерами не може набувати офіційної форми поширення єдиного регулятивного механізму або спільногого розроблення нових правил для міжнародної спільноти. НАТО — не законодавчий інститут або уряд ні для своїх членів, ні для інших країн. Проте вона нормативно затвердила багато своїх принципів і практичних стандартів у контексті власної політики модернізації та розширення. Саме ця спадщина, яка підкреслює легітимність і ефективність НАТО, а також прагнення поділитися (*mutatis mutandis*) з партнерами напрацьованими практиками виводить її наперед інших форматів.

У контексті Глобального партнерства зауважимо, що віра в демократичні цінності та бажання їх захищати є ключовим питанням, яке сприятиме зближенню НАТО і партнерів. То яке це матиме значення для ресурсного забезпечення партнерства?

Країни, стосовно яких потрібен найбільший консенсус як до суб'єктів такого партнерства (Австралія та Нова Зеландія), не потребують навчання демократії чи навіть “демократичного способу оборони”. Тому цілком логічно було б сприймати їх діалог з НАТО в аспекті сприяння демократії та демократичній оборонній реформі серед їхніх сусідів та інших країн. Це має бути цікавий діалог, з огляду на великий досвід НАТО, набутий під час реформи в секторі безпеки у власному регіоні.

Деякі країни (Австралія або Малайзія) можуть поділитися паралельним досвідом, навіть якщо важко буде знайти спільну мову щодо надання Альянсом більшої традиційної військової допомоги, яка є суто національним обов’язком. На порядку денного може стояти важливість ділового сектору й цивільного суспільства як суб'єктів безпеки, а також пошуку позитивних способів їх мобілізування для допомоги в протистоянні новим викликам з одночасним забезпеченням адекватного розуміння та підтримання населенням державної політики безпеки.

Існує декілька актуальних питань, що стосуються безпосередньо військових миротворчих операцій. Йдеться про створення нормативно-правової бази для використання їх як моделі кращої практики для місцевих суб'єктів. Вони важливі в контексті руху до визначення відповідальності в галузі безпеки без втрати демократичної якості. Ці питання були б чудовим предметом для обговорення серед країн—членів НАТО і більш віддалених партнерів Альянсу.

Не можна проігнорувати ще дві важливі проблеми нормативного розгляду та співвідношень між новим партнерством і законодавчою базою НАТО. Не є таємницею, що існують певні важливі питання, які стосуються демократії й оборони, зокрема використання прямої сили для ініціювання демократичних змін в інших країнах і впливу жорсткої оборони та заходів безпеки безпосередньо на демократію. Розглядаючи можливих партнерів та їхню політику, можна зазначити, що в певних питаннях Швеція не буде такою, як Австралія, а шведська чи австралійська політика не буде такою, як політика Пакистану або Ізраїлю. Нове світове партнерство може виявитися недостатньо продуктивним.

Легітимність НАТО в сучасних світових умовах залежить не лише від того, що, незважаючи на всі перетворення, вона залишається союзом демократичних країн, які співпрацюють із зовнішніми партнерами та віддаленими мережами, створеними для сприяння просуванню насамперед демократії. НАТО докладала значних зусиль, починаючи з 1990 р., щоб зберегти таку саму рівновагу в своїй зовнішній

діяльності, як і за часів “холодної війни”, — між жорсткістю захисту інтересів своїх членів і загальним зобов’язанням щодо сприяння та реалізації миру, співробітництва й гуманітарних цілей.

Це завжди було нелегкою роботою навіть у такому регіоні, як середземноморський, де можна спостерігати “бездоганну поведінку” НАТО, але залишаються значні підозри щодо реальних планів Альянсу, як це було з незрозумілою реакцією на Стамбульську Ініціативу Співробітництва (Istanbul Cooperation Initiative). Сьогодні такі підозрілі висловлювання про реальні мотиви нового партнерства можемо почути з Делі й Пекіна, а також із Москви. Тому, щоб Глобальне партнерство мало політичний і ресурсний сенс для організації, НАТО має бути обережною стосовно власного іміджу й пам’ятати про демократичні поради країн, які можуть стати партнерами, та їхніх сусідів, які залишаться поза партнерством. Це допоможе забезпечити тривале життя Альянсу.

4. УКРАЇНА ТА НАТО: ДАВНЄ ПАРТНЕРСТВО

Співробітництво

В українському суспільстві на сьогодні немає громадського консенсусу стосовно складного, можна сказати, цивілізаційного вибору одного з двох принципів побудови системи забезпечення воєнної безпеки України, а саме: збереження позаблокового статусу держави або приєднання до колективної системи безпеки у формі вступу до НАТО. Незважаючи на це, зовнішня та внутрішня політика незалежної української держави у сфері національної безпеки з самого початку її існування має євроатлантичні пріоритети.

Перші контакти Україна—НАТО започатковані ще восени 1991 р. У січні 1992 р. представник України вперше взяв участь у робочій групі високого рівня Ради північноатлантичної співпраці, а в 1997 р. Україна стала співзасновницею Ради євроатлантичного партнерства (правонаступниці Ради північноатлантичної співпраці), до складу якої зараз входить 28 держав—членів НАТО та 23 держави-партнери.

У січні 1994 р. Україна першою серед держав—членів Співдружності Незалежних Держав приєдналася до Програми “Партнерство заради миру”. З підписанням Рамкового документу Програми Україна разом з іншими державами-партнерами взяла на себе зобов’язання стосовно досягнення Збройними Силами країни відповідних показників у питаннях оборонного планування, формування військо-

вого бюджету, демократичного контролю над Збройними Силами, можливості в межах, визначених внутрішнім законодавством, брати участь у миротворчих, пошукових і рятувальних операціях під проводом НАТО, проведення багатонаціональних навчань тощо. З моменту започаткування відносин між Збройними Силами України та НАТО практичне військове співробітництво спрямовувалось на виконання двох ключових завдань: сприяння заходам воєнної реформи та досягнення оперативно-технічної взаємосумісності з військовими формуваннями держав—членів Альянсу для ефективної взаємодії в рамках міжнародної миротворчої діяльності.

У березні 1994 р. започатковано безпосередні консультації України з НАТО у форматі “16 + 1” (16 держав—членів НАТО та Україна).

Змістовний аналіз співпраці України з Альянсом у сфері воєнної безпеки в історичній ретроспективі виконаний Леонідом Поляковим [20] та Борисом Кременецьким і Анатолієм Ординовичем [21], матеріали яких будуть використані далі. Автори наводять дані про те, що українські військові підрозділи почали залучатися до миротворчих операцій під проводом Альянсу з грудня 1995 р. Першим був 240-й окремий механізований батальйон чисельністю 400 осіб у складі сил IFOR (Сили виконання Угоди) та SFOR (Сили стабілізації) у Боснії та Герцеговині. З вересня 1999 р. в операціях Багатонаціональних сил підтримання миру в Косові (KFOR) брали участь 37-ма окрема спеціальна рота (108 осіб), 14-й окремий вертолітний загін (66 осіб), 92-га окрема автомобільна рота (119 осіб), 11-й окремий інженерний взвод (30 осіб) та 185 осіб у складі 262-го спільнотого Українсько-Польського батальйону. Українські військові й сьогодні беруть участь в операціях KFOR.

Наша держава була першою серед пострадянських країн, яка в 1997 р. відкрила дипломатичне представництво при НАТО. Цій Місії України при НАТО, яка має Військове представництво, у квітні 2006 р. надано статус закордонної дипломатичної установи.

Для поліпшення інформованості та взаєморозуміння між Україною та Альянсом у 1997 р. в Києві відкрився Центр інформації та документації НАТО, а в квітні 1999 р. — Офіс зв’язку НАТО в Україні, очолювані цивільними особами. Діяльність Офісу зв’язку спрямована на реалізацію Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО і Програми “Партнерство заради миру”, на підтримання прагнення України до реформування сектору безпеки й оборони, посилення співпраці відповідно до Плану дій та сприяння контактам між органами державної влади України і НАТО. Він підтримує контакти різних українських установ з НАТО та забезпечує співпрацю зі Збройними

Силами України щодо участі в спільних військових навчаннях і миротворчих операціях під проводом НАТО.

9 липня 1997 р. в Мадриді Президент України та голови держав і урядів країн—членів НАТО підписали Хартію про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного Договору. Цим документом держави—члени НАТО ще раз підтвердили свої наміри щодо підтримання суверенітету України, її незалежності, територіальної цілісності, демократичного розвитку, економічного процвітання та статусу без'ядерної держави, а також стосовно недоторканності її кордонів, що Альянс вважає ключовими чинниками стабільності в Центральній і Східній Європі та на континенті загалом.

З підписанням Хартії співробітництво між Україною та НАТО в політичній, економічній, оборонній і науковій сферах, а також з питань запобігання надзвичайним ситуаціям техногенного й природного характеру та ліквідації їхніх наслідків набуло нового змісту. Комісія Україна—НАТО, створена для прийняття спільних рішень, забезпечує проведення консультацій зі спільних питань безпеки і має завдання координувати виконання положень Хартії, оцінювати загальний розвиток відносин між Україною та НАТО і розробляти плани спільної діяльності. Вона також відповідає за діяльність у рамках Програми “Партнерство заради миру” та здійснення заходів у військовій сфері, які виконуються спільно з Україною під егідою Військового комітету НАТО. Поряд з Україною, в цій Комісії представлені всі держави—члени Альянсу. Вона проводить регулярні консультації на рівні послів і військових представників, міністрів закордонних справ, міністрів оборони та начальників генеральних штабів, а також на рівні вищого керівництва держав у форматі саміту.

23 травня 2002 р. Рада національної безпеки й оборони України (РНБОУ) схвалила Стратегію відносин між Україною та НАТО в умовах формування нової системи міжнародної безпеки, яка передбачала поступове набуття членства в ЄС та НАТО. У рішенні РНБОУ “Про Стратегію України щодо Організації Північноатлантичного Договору (НАТО)” від 23 травня 2002 р. наголошується, що “Україна розглядає НАТО як основу майбутньої загальноєвропейської системи безпеки й підтримує процес її розширення”, а також “входить з того, що кінцевою метою її євроінтеграційної політики є вступ до цієї організації як основи загальноєвропейської структури безпеки”. Того самого місяця міністри закордонних справ на засіданні Комісії Україна—НАТО у Рейк'явіку наголосили на прагненні

піднести відносини між державами на якісно новий рівень, зокрема через інтенсифіковані консультації й співпрацю з політичних, економічних та оборонних питань.

Українські політики визначилися зі вступом до НАТО з огляду на систему колективної безпеки Альянсу, припускаючи, що за такого варіанту Україні для безпеки достатньо буде малочисельної армії, призначеної для миротворчих операцій і бойових дій на рівні локальних конфліктів, а не для широкомасштабних військових операцій. Це давало певні підстави для оптимізму щодо перспектив створення в Україні боєздатного війська. Адже необхідною умовою вступу до НАТО є значні перетворення в оборонній сфері, що мають за мету створення сучасного професійного війська з того досить аморфного військового формування, яке мала Україна. Тому влада вимушена буде приділяти хоч би мінімум уваги військовому будівництву і, головне, виділяти на це кошти.

Водночас в Україні проходив процес створення нормативно-правової бази у сфері співробітництва з НАТО, підвалини якої, зокрема, закладені в Законі України “Про основи національної безпеки України” від 19 червня 2003 р. Головним напрямом державної політики з питань національної безпеки Закон визначає забезпечення повноправної участі України в загальноєвропейських і регіональних системах колективної безпеки, набуття членства в Європейському Союзі та НАТО зі збереженням партнерських відносин з іншими країнами, в тому числі й з Російською Федерацією.

У серпні 2004 р. відкрито Бюро військової документації Україна—НАТО, завданням якого є забезпечення доступу органів військового управління Збройних Сил України до нормативних документів НАТО.

Ключовим здобутком співпраці між Збройними Силами України та НАТО у сфері здійснення оборонної реформи стало проведення Оборонного огляду держави у 2002–2004 рр. в рамках діяльності Спільної робочої групи Україна—НАТО з питань воєнної реформи високого рівня. Результатом його проведення стала підготовка Стратегічного оборонного бюлетеня України до 2015 р. — документу, який ліг в основу системи стратегічного оборонного планування держави у військовій сфері. Спираючись на методику та поради експертів НАТО (Міжнародного секретаріату, держав-членів) щодо здійснення оборонного огляду в державах—членах Альянсу, спільними зусиллями вдалося реально оцінити сучасний стан Збройних Сил України та інших військових формувань, визначити доцільність їх утримання в існуючих структурах і чисельності, всебічно проаналі-

зувати вартісні показники та визначити оптимальний майбутній обрис українського війська й інших формувань щодо здатності до виконання нових завдань з відвернення та нейтралізації реальних і потенційних загроз Україні у військовій сфері, а також готовності до спільних дій з військовими формуваннями збройних сил держав—членів НАТО та Європейського Союзу.

У вступному слові до Стратегічного оборонного бюллетеня на період до 2015 р. Президент України, який затвердив цей документ, визначає інтеграцію України “до євроатлантичних і європейських структур безпеки та співробітництва, забезпечення широкомасштабної участі в загальноєвропейській системі безпеки, набуття в майбутньому членства в НАТО та Європейському Союзі” проритетами зовнішньої політики.

Усвідомлення європейської безпеки особливо чітко відображене в одному з ключових елементів безпекової архітектури нашої держави — Воєнній доктрині України. Зокрема, в п. 16 розділу “Воєнно-політичні засади Воєнної доктрини” зазначається, що “в умовах сучасної воєнно-політичної обстановки інтереси національної безпеки України зумовлюють істотне поглиблення відносин з НАТО і Європейським Союзом. Виходячи з того, що НАТО і ЄС є гарантами безпеки й стабільності в Європі, Україна готується до повноправного членства в цих організаціях”. І далі: “Активізація євроатлантичної інтеграції України з орієнтацією на вступ до НАТО, як основи загальноєвропейської системи безпеки, та пов’язане з цим глибоке реформування оборонної сфери держави відповідно до європейських стандартів належать до найважливіших проритетів як зовнішньої, так і внутрішньої політики”. Указом Президента «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 листопада 2005 року “Про невідкладні заходи щодо подальшого розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного Договору (НАТО)”» одним із проритетних напрямів діяльності Кабінету Міністрів України визначено “забезпечення реалізації державної політики щодо співробітництва України з НАТО, в тому числі досягнення критеріїв членства України в НАТО”.

Практичним інструментом реалізації державної політики України у сфері євроатлантичної інтеграції є План дій Україна—НАТО. Його мета — чітке визначення стратегічних цілей і проритетів на шляху приєднання до євроатлантичної структури безпеки та забезпечення майбутньої співпраці, встановлення спільних узгоджених принципів і завдань щодо політичних, економічних, правових і

військових питань, завдань інформаційної безпеки, ресурсного забезпечення та оборони.

Для досягнення цілей, визначених у Плані дій Україна—НАТО, розробляються щорічні Цільові плани. Україна сама визначає, в яких заходах вона прагне брати участь спільно з Альянсом і що вона виконуватиме самостійно. Комісія Україна—НАТО контролює виконання цих планів. Засідання з оцінювання кінцевих підсумків відбуваються двічі на рік, а звіт про результати діяльності готується раз на рік.

21 квітня 2005 р. на засіданні Комісії Україна—НАТО на рівні міністрів закордонних справ у Вільнюсі Україну запрошено до Інтенсифікованого діалогу з НАТО, який охоплює питання членства та програми широкомасштабних реформ, що мають забезпечити зближення нашої держави з Альянсом. Нові ініціативи вміщено в спільному документі “Поглиблення співпраці Україна—НАТО: короткотермінові заходи”. Заходи здійснюються в рамках Плану дій Україна—НАТО та зосереджені на п’яти основних напрямах, якими є: зміщення демократичних інститутів, поглиблення політичного діалогу, інтенсифікація реформи сфери безпеки та оборони, поліпшення громадської поінформованості, управління соціальними та економічними наслідками реформ. Інтенсифікований діалог — дієвий механізм підтримання прагнень України на шляху євроатлантичної інтеграції.

У червні 2004 р. Україна приєдналася до антитерористичної операції на Середземному морі Active Endeavour. Для таких акцій функціонує первинний національний Контактний пункт і здійснюється підготовка військових кораблів. Корвет “Тернопіль” став першим українським кораблем, який брав участь в операції. Це перший досвід тривалої участі кораблів ВМС Збройних Сил України в операції за межами Чорного моря. Наші моряки роблять свій внесок у боротьбу з міжнародним тероризмом і водночас у ході взаємодії з військовими кораблями держав—членів Північноатлантичного Договору опановують нові для нас форми та способи застосування сил. До речі, першою до участі в цій операції приєдналася Росія. Внаслідок участі кораблів і підрозділів Військово-Морських Сил Збройних Сил України у військово-морських операціях НАТО на Середземному морі вдалося підвищити загальну наплавність кораблів ВМС, набути досвіду плавання в дальній морській зоні в різних погодних умовах та оперативній обстановці, а також у взаємодії з кораблями інших країн відновити діяльність ВМС Збройних Сил України у вищій формі застосування їх за мирного часу — в бойовій службі. Також досягну-

то більшості кількісних і якісних показників операційного застосування кораблів, які відповідають нормативам країн—членів НАТО та, найважливіше, Україна утвердилася як морська держава.

Україна підтримує операцію Міжнародних сил сприяння безпеці в Афганістані (ISAF). З 2006 р. від України залучено два медичні фахівці, що працюють у складі Групи реконструкції провінції Гор. Від самого початку формування сил ISAF в Афганістані Україна надає повітряний коридор літакам країн—членів НАТО. З березня 2006 р. три військовослужбовці Збройних Сил України є учасниками Тренувальної місії НАТО (NTM-I) в Іраку.

З ратифікацією 5 жовтня 2006 р. Верховною Радою України Меморандуму про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України та Верховним головнокомандуванням Об'єднаних збройних сил НАТО з питань трансформації та Верховним головнокомандуванням Об'єднаних сил НАТО в Європі щодо використання стратегічної транспортної авіації України в операціях та навчаннях Альянсу створено всі умови для подальшого використання авіаційного потенціалу нашої держави.

Участь миротворчих контингентів і персоналу в миротворчих, пошуково-рятувальних і гуманітарних операціях як під проводом НАТО, так і під егідою ООН потребує набуття сумісності органів військового управління та підрозділів. Взаємосумісність зі збройними силами держав—членів НАТО для участі в таких операціях досягається в рамках Процесу планування та оцінки сил (ППОС). На кожному етапі Процесу розробляються спеціальні Цілі партнерства, кожна з яких передбачає досягнення нових можливостей збройних сил та інших військових формувань, що відповідають стандартам НАТО.

З 94 Цілей партнерства, визначених для України, за 76 відповідають Міністерство оборони та Збройні Сили України. Понад 20 частин Сухопутних військ, Повітряних Сил і ВМС Збройних Сил України визначені до Спільногого фонду оперативних сил і можливостей. Їх підготовка має забезпечити спроможність без будь-яких обмежень виконувати спільні з іншими країнами завдання в миротворчих операціях. Вона є пріоритетним напрямом розвитку Збройних Сил України.

Для України залишається важливою допомога НАТО в усіх сферах співробітництва, зокрема у сфері реформування Збройних Сил. НАТО надає постійну експертну допомогу з концептуальних питань їх розвитку, професіоналізації, соціальної адаптації звільнених у запас або відставку військовослужбовців, утилізації непридатних і над-

лишкових боєприпасів та озброєння й підготовки цивільного персоналу Міністерства оборони.

Наприклад, з метою утилізації боєприпасів і легкого озброєння у 2005 р. створено Трастовий фонд НАТО. Проект розрахований на 12 років, а на його реалізацію передбачається витратити близько 25 млн євро.

Перший проект Трастового фонду НАТО/ПЗМ, здійснений протягом 2002–2003 рр., дав змогу знищити 400 тис. противіхотних мін і переробити їхні корпуси на пластмасові іграшки. Проект виконувався протягом 15 місяців на хімічному заводі в Донецьку. В рамках цього проекту в Україну надійшло близько 800 тис. доларів США.

Започаткований другий проект Трастового фонду НАТО/ПЗМ в Україні передбачає утилізацію 1000 одиниць ПЗРК та 400 000 одиниць стрілецької зброї. На початок 2008 р. було утилізовано 1000 ПЗРК та 107 502 одиниці стрілецької зброї.

Здійснюється реалізація спільних з НАТО проектів щодо соціальної адаптації військовослужбовців, звільнених у запас або відставку. З 2001 до 2008 р. перепідготовлено тисячі військовиків.

У 2006 р. розпочато реалізацію Міжнародної програми підготовки цивільного персоналу, який обіймає провідні посади не лише в Міністерстві оборони України, але і в інших центральних органах виконавчої влади, що входять до сектору безпеки. Підготовлено вже більш як 40 осіб. Витрати держав НАТО та ЄС на реалізацію цього проекту становлять близько 800 тис. євро.

На сьогодні система оборонного планування Збройних Сил України повністю адаптована до загальноприйнятих у країнах—членах Альянсу стандартів і здійснюється в контексті отримання необхідних “оперативних спроможностей”. Під терміном “оперативні спроможності” розуміють здатність кожного структурного підрозділу Збройних Сил України виконувати певні завдання за визначених умов та відповідно до встановлених стандартів. Проведено низку стажувань представників Міністерства оборони України в Міжнародному секретаріаті НАТО та представників Генерального штабу Збройних Сил України в управліннях оборонного планування Генеральних штабів Збройних Сил Польщі, Болгарії та Словаччини.

Основу оновленої системи управління Збройних Сил України становить реорганізована система органів військового управління, яка передбачає чіткий розподіл оперативних, адміністративних функцій і функцій забезпечення військ. У 2007 р. завершено перехід системи управління військами з п'ятиступеневої на триступеневу,

що значно спростило та прискорило надходження керівних команд для їх виконання.

Наближається до закінчення перехід Генерального штабу на організаційно-штатну структуру відповідно до типової “J-структурі”, притаманної державам—членам Альянсу. Введено в дію Комплексний план розвитку полігонів Збройних Сил України на 2007–2011 рр. Сформовано управлінське ядро нового органу Сил спеціальних операцій і розпочато опрацювання Концепції щодо їх формування. Створено Головне фінансово-економічне управління та Відділ супроводження переходу на військову службу за контрактом. Здійснено приєднання до Програми НАТО з обміну даними про повітряну обстановку (ASDE), в рамках якої опрацьовано проект Меморандуму про взаєморозуміння. Це сприятиме поліпшенню управління повітряним рухом та посиленню боротьби з повітряним тероризмом.

Сформоване у 2005 р. *Об'єднане оперативне командування Збройних Сил України* протягом 2006–2007 рр. за консультативно-дорадчої допомоги експертів Альянсу, зокрема з таких держав, як США, Велика Британія, Німеччина, Польща, доведене до певного рівня оперативних спроможностей, що дало змогу перебрати управління миротворчими підрозділами. Повні оперативні можливості цього органу військового управління очікується отримати наприкінці 2008 — на початку 2009 рр. Це уможливить здійснення не лише управління миротворчими підрозділами, але й планування та застосування міжвидових угрупувань.

Упродовж 15 років миротворчої діяльності Україна за обсягом виконуваних завдань увійшла до першої двадцятки найактивніших держав-миротворців. Протягом 2007 р. українські військовослужбовці виконували завдання в одинадцяти міжнародних миротворчих місіях у дев'яти країнах світу (табл. 7).

У 2007 р. в Збройних Силах України проведено командно-штабне навчання з оперативного забезпечення та логістики “Артерія-2007”, під час якого розглянуто широке коло питань теорії та практики функціонування системи оперативного й матеріально-технічного забезпечення військ (сил) у новій організаційній структурі. На практиці апробовано теоретичні положення нових Зasad застосування Збройних Сил щодо застосування міжвидових угруповань військ (сил) та реально перевірено стан, можливості й рівень підготовки частин і підрозділів ОСШР, структурних підрозділів забезпечення, їх спроможність комплексно виконувати завдання за призначенням, у тому числі спільно з підрозділами збройних сил держав—членів ЄС та НАТО.

Таблиця 7. Участь миротворчих контингентів і персоналу України в миротворчих місіях у 2007 р.

Міжнародна миротворча місія	Склад миротворчого контингенту України	Завдання контингенту
Міжнародні сили з підтримання миру в Косово (KFOR)	Особовий склад – 184 військовослужбовці ; бойова техніка – 7 од.; автомобільна техніка – 51од.	Участь у підтриманні миру в зоні відповідальності . Виконання функцій : патрулювання ; несення служби на блокпостах і спостережних постах ; супроводження конвоїв і місцевого населення ; охорони шкіл і церков
Міжнародні сили сприяння безпеці в Афганістані (ISAF)	Особовий склад – 1 офіцер ; військові лікарі – 2	Надання медичної допомоги представникам Міжнародних сил сприяння безпеці та місцевому населенню . Дорадча допомога місцевим лікарям . Організація та надання медичної допомоги в критичних ситуаціях (масові захворювання , отруєння тощо)
Місія ООН у Судані (UNMIS)	Військові спостерігачі – 6	Сприяння виконанню мирної Угоди . Спостереження за дотриманням сторонами конфлікту Угоди про припинення вогню та розслідування випадків її порушення . Спостереження за переміщенням озброєних груп та передислокацією збройних формувань у зоні відповідальності Mісії
Місія ООН у Грузії (UNOMIG)	Військові спостерігачі – 5	Спостереження і контроль за виконанням грузинською та абхазькою сторонами Угоди про припинення вогню та роз'єднання сил . Спостереження за діяльністю миротворчих сил СНД . Контроль зони безпеки . Спостереження за районами зберігання важкого озброєння
Тренувальна місія НАТО в Іраку (NTM-I)	Особовий склад – 2 військовослужбовці	Підготовка військовослужбовців збройних сил Іраку
Місія ООН в Ефіопії та Еритреї (UNMEE)	Військові спостерігачі – 3	Спостереження в межах Тимчасової зони безпеки . Інспектування місць розташування міліцейських (поліцейських) підрозділів . У взаємодії з міжнародними гуманітарними організаціями сприяння поверненню на свої місця біженців та переміщених осіб
Місія ООН у Конго (MONUC)	Військові спостерігачі – 6	Контроль за виконанням Угоди про припинення вогню та розслідування порушень домовленостей про припинення вогню . Збирання та перевірка військової інформації про сили сторін і дотримання сторонами Угоди про припинення бойових дій

Закінчення табл. 7

Міжнародна миротворча місія	Склад миротворчого контингенту України	Завдання контингенту
Місія ООН у Ліберії (UNMIL)	Військові спостерігачі – 3 ; 56-й окремий вертолітний загін : особовий склад – 301 військовослужбовець ; вертолітоти Ми-24 – 6 од.; вертолітоти Ми-8 – 8 од.; бойова техніка – 4 од.; автомобільна техніка – 49 од.	Перевезення персоналу Місії та високоповноважних осіб . Перевезення вантажів . Медичне транспортування . Евакуація поранених . Польоти спостереження . Повітряний супровід переміщення військ
Багатонаціональні сили в Іраку (MINFIL)	Особовий склад – 31 військовослужбовець	Планування та впровадження програм підготовки іракських силових структур . Підготовка викладацько-інструкторського складу , надання допомоги партнерам з коаліції Багатонаціональних сил щодо формування військових навчальних закладів та тренування новостворених силових структур Іраку . Підготовка фахівців для роботи в інститутах державного управління Іраку . Фахова підтримка іракських силових структур щодо експлуатації та обслуговування озброєння та військової техніки . Підготовка фахівців з питань : обліку та знищенню боеприпасів ; відновлення систем зв'язку та управління ; дотримання прав людини та забезпечення правопорядку
Спільні миротворчі сили в Зоні безпеки Придністровського регіону Республіки Молдова	Військові спостерігачі – 10	Участь у врегулюванні наслідків конфлікту . Участь у засіданнях Об'єднаного Контрольного Комітету та Об'єднаної Військової Комісії (ОВК) . Перевірка несення служби на постійних постах та КПП . Огляд зони безпеки . Виконання визначених ОВК завдань з підтримання миру та правопорядку в Зоні безпеки
Місія ООН у Косово (UNMIK)	Офіцери зв'язку – 2	Взаємодія представництва ООН з Україною та миротворчим контингентом України у складі КFOR

У сфері підвищення оперативних можливостей функціональних компонентів Збройних Сил України започатковано низку нововведень в організації бойової підготовки, які враховують сучасний передовий досвід країн—членів Альянсу, які дали змогу підвищити рівень готовності й підготовленості підрозділів Збройних Сил України.

Особливістю сучасного етапу співробітництва з НАТО є поширення набутого позитивного досвіду реформування Збройних Сил на всі складові сектору безпеки України. Виконуючи рішення Президента України, у 2005–2007 рр. проведено його Комплексний огляд. Загалом проведення Комплексного огляду сектору безпеки України дало змогу узгоджену розпочати практичну реалізацію принципово важливих кроків його реформування та запровадження демократичних європейських і євроатлантичних стандартів у його діяльності. Підготовлено й затверджено низку концептуальних документів, що містять бачення розвитку сектору безпеки на період до 2015 р. Результати Комплексного огляду відображені в прийнятій Стратегії національної безпеки України, засади якої ще раз підтвердили наміри нашої держави щодо приєднання до Північноатлантичного Альянсу.

Дуже важливою сферою, в якій Збройні Сили України співпрацюють з НАТО, є військова освіта. У 2000 р. відповідно до спільних домовленостей Міністра оборони України та Генерального секретаря НАТО в Національній академії оборони України створено Центр підготовки офіцерів багатонаціональних штабів, де викладання проводиться лише англійською мовою з зачлененням мобільних тренувальних груп та експертів з НАТО і ЄС. Лише за результатами 2007 р. в цьому Центрі пройшли підготовку понад 150 військовослужбовців Збройних Сил України.

Активно й наполегливо здійснюються створення та організація практичної діяльності Міжнародного центру миротворчості й безпеки Збройних Сил України на базі 232-го Загальновійськового навчального центру (м. Яворів). Спільно з фахівцями Стратегічного командування НАТО з трансформації розроблено програму курсу підготовки інструкторів з питань протидії саморобним вибуховим пристроям, який планується проводити для фахівців країн Центральної та Східної Європи.

Досвід взаємодії з Альянсом, набутий, зокрема, під час проведення Оборонного огляду та Комплексного огляду сектору безпеки, а також у процесі виконання Цільових планів Україна—НАТО, пerekонливо доводить: ми можемо скористатися цим шансом для прискорення реформ і гарантування демократичного суспільного поступу України [22].

У сучасному глобалізованому світі протидія загрозам і викликам національної безпеці у воєнній сфері потребує консолідованих зусиль як у державі, так і на міждержавному рівні. Саме тому співпраця з Альянсом для України є вкрай необхідною.

Після сімнадцяти років поступового розширення співпраці з НАТО та переходу від фази активного співробітництва до інтенсифікованого діалогу Україна вирішила вступити до цієї авторитетної міжнародної організації. Таке надзвичайно важливе для майбутнього країни рішення в разі його успішної реалізації дасть Україні справжні гарантії безпеки, яких вона зараз не має, і забезпечить ряд інших важливих національних інтересів. На сьогодні в Україні створено нормативно-правову базу та механізми двостороннього співробітництва, які забезпечують подальший розвиток стосунків з НАТО та інтеграцію держави в євроатлантичні структури безпеки. Держава реалізовує можливості розбудови свого суспільства відповідно до європейських стандартів і має певні здобутки в цьому напрямі. Зараз відомі завдання, які потрібно виконувати, і є всебічна підтримка партнерів з НАТО. Але потрібна консолідація суспільства, адже процес євроатлантичної інтеграції здійснюється в інтересах кожного громадянина й держави в цілому.

За логікою розвитку співпраці, наступним кроком має бути приєднання України до Плану дій щодо членства (ПДЧ).

Трансформування Збройних Сил України в контексті євроатлантичної інтеграції

Враховуючи стратегічний курс України на євроатлантичну інтеграцію та майбутнє набуття членства в НАТО, досвід трансформування збройних сил країн Альянсу може бути використаний для досягнення якісно нового стану Збройних Сил України та всієї Воєнної організації держави. Перші кроки на шляху до їх поглибленої трансформації з використанням методології та принципів, розроблених країнами НАТО, Україна вже зробила. У складі Міністерства оборони України створено структурний підрозділ з трансформації. Заплановано проведення в поточному році всеохопного Оборонного огляду Воєнної організації держави. Розпочато процес перегляду та оновлення системи стратегічного, зокрема оборонного, планування, орієнтованого на досягнення військами (силами) визначених спроможностей.

Сьогодні Збройні Сили України, які пройшли складний еволюційний шлях будівництва, реформування та розвитку, потребують

проведення трансформаційних процесів та узгодження їх з відповідними процесами трансформування НАТО.

Воєнно-політичний вимір трансформації Збройних Сил України визначається політикою держави у сфері оборони та її пріоритетами на міжнародній арені. В умовах зниження впливу ООН та ОБСЄ на стан міжнародної безпеки та за невизначеності перспектив залучення нашої держави до оборонної складової ЄС національні інтереси України в безпековій сфері зумовлюють необхідність її членства в Північноатлантичному Альянсі. Як зауважує Міністр оборони України Юрій Івануров [23], законодавчо закріплene рішення про майбутнє приєднання до НАТО визначає зміст подальшої трансформації Збройних Сил у контексті євроатлантичної інтеграції держави.

На думку Юрія Іванурова, членство в Альянсі потребує досягнення відповідності певним критеріям. Через трансформацію Збройні Сили мають досягати необхідних спроможностей, а саме:

забезпечувати територіальну цілісність України (що передбачає насамперед виділення державних ресурсів та ефективне використання їх за призначенням);

надавати (приймати) військову допомогу в рамках колективної оборони (забезпечення відповідного рівня підготовки військ (сил) і створення нормативно-правової бази);

брати участь у спільних операціях і місіях Альянсу (передбачає досягнення взаємосумісності).

Отже, існує пряма залежність між здатністю Збройних Сил протидіяти сучасним викликам і загрозам та успіхом досягнення відповідності критеріям членства в НАТО й ефективністю військової трансформації, яка у воєнно-політичній сфері має забезпечити:

удосконалення державних механізмів управління в інтересах виконання завдань оборони;

консолідацію діяльності всіх складових сектору безпеки держави щодо досягнення цілей у сфері безпеки й оборони;

удосконалення стратегічного, в тому числі оборонного, планування на загальнодержавному рівні; створення та впровадження ефективного механізму забезпечення Збройних Сил фінансовими ресурсами;

тісне співробітництво з НАТО та Європейським Союзом; розвиток партнерських зв'язків з провідними державами й регіональними інституціями (ГУАМ, Радою міністрів оборони Південно-Східної Європи, СНД, Вишеградською групою);

прийняття виважених оптимальних рішень щодо оснащення Збройних Сил новітніми високоефективними зразками та видами озброєння і військової техніки;

ефективні цивільно-військові відносини; взаємодію з місцевими органами влади та громадськістю.

Україна з отриманням на Бухарестському саміті запевнення щодо свого майбутнього членства в НАТО* має сформувати на державному й суспільному рівнях ментальне усвідомлення незворотності євро-атлантичного вибору та здійснювати заходи, спрямовані на адаптацію національних вимог у сфері оборони й безпеки до процедур і стандартів, прийнятих в Альянсі. Саме тому трансформацію в Збройних Силах України доцільно здійснювати з урахуванням відповідних принципів трансформації як самого Альянсу, так і його військової складової. Україна як країна-партнер запрошена до участі в трансформації Альянсу. В НАТО її координацію здійснює Стратегічне командування з трансформації (Норфолк, США). Однією з функцій цього командування є розроблення нових спроможностей для забезпечення оперативних вимог сьогодення.

Трансформація розглядається керівництвом НАТО** не як одноразова кампанія, спрямована на досягнення низки конкретних цілей, а як тривалий безперервний процес адаптації збройних сил країн-членів та країн-партнерів Альянсу до нових вимог, зумовлених динамічним розвитком воєнної стратегії, оперативного мистецтва й тактики.

Реальна імплементація заходів трансформації потребує багато часу. Політики, які приймають рішення у військовій сфері, не вважають ці заходи невідкладними, адже прийняті рішення мають реалізовуватися впродовж 4–5 років. Іншими словами, будь-яке прийняте сьогодні рішення (інколи дуже нелегке) буде плідним лише для їх наступників. Це характерно не лише для України, але й для всіх держав.

Трансформація — це довготермінова інвестиція, яка потребує коштів. Переконати громадську думку, Верховну Раду та Уряд стосовно доцільності заощадження бюджету на користь трансформації Збройних Сил можна лише наданням правдивої, зрозумілої, все-

---

* Bucharest Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Bucharest on 3 April 2008. — <http://www.nato.int/docu/pr/2008/p08-049e.html>.

** Див.: Prague Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Prague on 21 November 2002. — <http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm>;

Рішення Стамбульського саміту НАТО 2004. “Today’s complex strategic environment demands a broad approach to security” (Istanbul Summit Communiqué 28 June 2004);

Comprehensive Political Guidance Endorsed by NATO Heads of State and Government on 29 November 2006. Riga Summit. — <http://www.nato.int/docu/basictxt/b061129e.htm>

бічної та реалістичної концепції цього процесу. Це єдиний шанс переконати суспільство, що такий процес відповідатиме державним інтересам.

Треба констатувати, що зміст трансформації для громадськості й неспеціалістів з цього питання сьогодні залишається незрозумілим. Адже трансформація була представлена як концепція на Празькому саміті 2002 р. під назвою Празькі зобов'язання щодо спроможностей, і лише окремі її положення застосувалися в Збройних Силах України. Проте для широкого загалу ці поняття залишаються непримітними. Тому існує проблема з опрацюванням поняттєвого апарату трансформації.

Практичні першочергові завдання трансформації Збройних Сил України пов'язані з реалізацією Державної програми розвитку Збройних Сил України на 2006–2011 рр. та пріоритетних завдань, визначених Урядом України. Особливістю цього процесу є те, що фінансових ресурсів, яких обґрунтовано потребує Міністерство оборони, Збройні Сили, на жаль, не отримують [23].

Це зумовлює потребу ощадливого використання наявних ресурсів та пошуку додаткових джерел фінансування пріоритетних завдань. Такий механізм у світі відомий: це запровадження програмно-цільового методу планування.

Саме тому *першим завданням* є визначення засад для повноцінного запровадження методу планування, орієнтованого на спроможності (тотожний прийнятій на Заході системі “Capabilities Planning Programming Executing System”), та опрацювання на цій основі пропозицій для приведення системи стратегічного планування у відповідність до чинних процедур оборонного планування НАТО. Це передбачає:

удосконалення алгоритму стратегічного, в тому числі оборонного, планування в Збройних Силах України;

визначення низки потрібних українському війську спроможностей і термінів їх досягнення;

видання нормативних актів воєнно-політичного характеру у сфері оборонного планування на короткострокову (дворічну) перспективу;

проведення низки воєнно-економічних ігор і тренувань із залученням фахівців міністерств та інших органів виконавчої влади, причетних до цього процесу, а також іноземних експертів.

Другим завданням є проведення, починаючи з 2008 р., Оборонного огляду, під час якого потрібно оцінити стан і готовність Збройних Сил до виконання завдань та визначити напрями дій органів державної влади в межах визначених зasad державної політики у сфері

оборони. З цим завданням узгоджується проведення огляду функцій, завдань і структури Міністерства оборони України, в рамках якого опрацьовується перспективна модель оборонного відомства.

Третє завдання пов'язане з “освітнім процесом” у сфері військової трансформації. Його виконання потребує залучення фахівців з країн—членів НАТО, зокрема представників Стратегічного командування з трансформації. Вони готові надати таку допомогу. Провідною науковою установою Збройних Сил України в цій сфері має бути Національна академія оборони України, а першим її кроком — проведення конференцій на відповідну тематику.

Четверте завдання полягає в повному виконанні заходів Цільового плану Україна—НАТО на 2008 р. і досягненні цлей партнерства в рамках участі України в Процесі планування та оцінки сил програми НАТО “Партнерство заради миру”. Особливу увагу потрібно приділяти підготовці підрозділів, введених до переліку сил Процесу планування та оцінки сил і Концепції оперативних можливостей.

П'ятим завданням є створення системи управління трансформаційними процесами в Міністерстві оборони і Збройних Силах України та їх координація. Під час проведення Оборонного огляду та огляду функцій і завдань Міністерства оборони України має бути детально визначена його структура.

Начальник Генерального штабу Збройних Сил України Сергій Кириченко бачить мету військової трансформації Збройних Сил України в розробленні та об'єднанні в одне ціле інноваційних концепцій застосування та розвитку військ (сил), досягненні на підставі цих концепцій нових оперативних спроможностей і підвищенні бойової готовності, ефективності та взаємосумісності Збройних Сил України зі збройними силами країн-партнерів [18].

На думку С. Кириченка, основними напрямами військової трансформації Збройних Сил України, з урахуванням досвіду НАТО, мають бути:

перегляд та уточнення існуючих концептуальних і доктринальних документів, які визначають обрис та основи застосування Збройних Сил України на тривалу перспективу; вироблення концепції та стратегії їх трансформування;

переоцінка вимог до військ (сил), оновлення та приведення до стандартів НАТО всіх сфер діяльності Збройних Сил України, зокрема системи стратегічного, в тому числі оборонного, планування, моніторингу та оцінення практичного виконання запланованих заходів;

визначення перспективних оперативних спроможностей військ (сил), яких потрібно досягти, враховуючи міжвидовий та багатонаціональний характер майбутніх операцій;

створення ефективної бази моделювання та експериментальної перевірки можливих варіантів майбутнього обрису військ (сил) і варіантів проведення ними операцій;

зосередження зусиль у галузі військової освіти та підготовки військ за новими стандартами відповідно до вимог майбутнього характеру воєнних (бойових) дій та інших місій і завдань Збройних Сил України.

Трансформацію Збройних Сил України передбачається здійснювати без порушення існуючої системи управління та бойової готовності військ (сил). Цілі трансформації варто досягти, розробляючи відповідні нормативні документи щодо характеру змін, їх всеобщого вивчення, наукового обґрунтування, експериментальної перевірки (прогнозування можливих негативних наслідків та оцінювання позитивних сторін) і практичного впровадження зі створенням нового паралельно з існуючим та подальшою його заміною.

Враховуючи визначені на саміті НАТО в Бухаресті 3 квітня 2008 р. пріоритетні напрями розвитку спроможностей і подальшої трансформації Альянсу*, для наближення Збройних Сил України до стандартів НАТО доцільно зосередити зусилля їх трансформування на певних пріоритетах і заходах.

По-перше, з метою нарощування участі сил і засобів Збройних Сил України в заходах та операціях НАТО і для підвищення їх мобільності потрібно:

активізувати участь Збройних Сил у військових навчаннях, миротворчих операціях і заходах співробітництва в рамках Програми НАТО “Партнерство заради миру” та Індивідуальної програми партнерства між Україною та НАТО;

забезпечити нарощування сил і засобів Збройних Сил України, залучених до участі в Процесі планування та оцінки сил;

прискорити практичне досягнення взаємосумісності з Північно-атлантичним Альянсом через активну участь Збройних Сил України у виконанні Концепції оперативних можливостей НАТО.

По-друге, для ефективної підтримки та забезпечення участі сил і засобів в операціях НАТО потрібно:

---

* Декларація Бухарестського Саміту погоджена на рівні Голів держав та урядів держав—членів Північноатлантичної Ради в Бухаресті 3 квітня 2008 р. — <http://www.nato.int/docu/other/ukr/pr/2008/p08-049u.html>

прискорити адаптацію та удосконалення управлінських структур і процесів, забезпечивши їх сумісність з Командною структурою НАТО та зробивши їх ефективнішими; реформувати процеси стратегічного, в тому числі оборонного, планування в Збройних Силах України;

продовжити формування системи логістики Збройних Сил України, взаємосумісної з системою, яка використовується в НАТО;

забезпечити перехід на прийняття в НАТО стандартизацію та кодифікацію, впровадивши стандарти Альянсу у всі сфери діяльності Збройних Сил України.

По-третє, для забезпечення готовності Збройних Сил України в майбутньому робити гідний внесок в операції та місії НАТО потрібно:

забезпечити розвиток та нарощування спроможностей Збройних Сил України до стратегічних перевезень та авіаперевезень;

привести систему управління повітряним рухом у відповідність до сучасних стандартів і забезпечити її сумісність з інтегрованою системою повітряного командування та контролю Альянсу;

продовжити зміщення спроможностей і взаємосумісності сил спеціальних операцій, забезпечивши відповідне їх комплектування та оснащення озброєнням і військовою технікою;

нарощувати спроможності військ (сил) щодо захисту від хімічної, бактеріологічної, радіологічної та ядерної зброї.

Зазначені напрями та передбачені ними заходи повністю відповідають національним інтересам України і багато з них вже знайшли відображення в Цільовому Плані Україна—НАТО—2008*. Їх реалізація передбачає насамперед удосконалення існуючої Системи стратегічного планування у військовій сфері, яка ґрунтується на воєнно-політичному керівництві Міністерства оборони України та охоплює процеси стратегічного планування як застосування, так і розвитку Збройних Сил України.

В основу оновленої Системи стратегічного, в тому числі оборонного, планування в Міністерстві оборони та Збройних Силах України пропонується покласти принципи та методологію Системи планування, програмування, бюджетування та виконання (Planning, Programming, Budgeting, and Execution System — PPBES), спрямованої на досягнення необхідних спроможностей військами (силами) в межах існуючих ресурсних обмежень. Ця система була розроблена

---

* Указ Президента України № 289/2008 “Про Цільовий план Україна—НАТО на 2008 рік у рамках Плану дій Україна—НАТО”.

корпорацією RAND у 1950-х роках і вперше впроваджена в оборонну галузь Міністром оборони США Робертом Мак-Намарою в 1962 р. Потім вона була суттєво доопрацьована і зараз використовується в оборонному плануванні провідних країн світу.

Просування України шляхом євроатлантичної інтеграції змусило воєнно-політичне керівництво держави по-новому подивитися на процеси реформування й розвитку Збройних Сил України та зробити свідомий вибір напряму поглиблення цих процесів і переходу до трансформації всієї військової системи.

Отже, масштабні трансформаційні заходи, що започатковуються як на рівні всієї Воєнної організації держави, так і в Міністерстві оборони та Збройних Силах України, дадуть змогу звести темпи їх розвитку та основні показники у відповідність до сучасних вимог, досягти якісно нового рівня військового управління та підготовки військ (сил), забезпечити оновлення озброєння, військової техніки й розвиток інноваційних технологій та зробити процес стратегічного, в тому числі оборонного, планування гнучкішим і прозорішим [18].

Україна та План дій щодо членства в НАТО після квітневого (2008 р.) саміту Альянсу в Бухаресті

У прийнятій на Бухарестському саміті Альянсу 3 квітня 2008 р. Декларації є дуже важливі сигнали-повідомлення: Альянс погодився, що Україна буде членом НАТО; союзники вітають українські євроатлантичні прагнення стосовно членства; План дій щодо членства — наступний крок для України на цьому шляху. Альянс чітко позначив свою підтримку українському бажанню приєднатися до ПДЧ. У підсумковій заявлі країн-членів Альянсу зазначається, що почався період інтенсивних зустрічей з Україною на високому політичному рівні для вирішення питань щодо ПДЧ.

“Перша оцінка буде зроблена міністрами закордонних справ у грудні. Міністри закордонних справ наділені повноваженнями приймати рішення про заявку України щодо ПДЧ”, — сказано в Декларації. Крім того, в цьому документі голови держав і урядів країн НАТО вітають український прогрес у реформуванні оборонного сектору та сектору безпеки.

Мотиви відмови Україні та Грузії в приєднанні до ПДЧ на Бухарестському саміті сконцентровано викладені в опублікованій у британській газеті “Daily Telegraph” статті колишнього міністра оборо-

ни й екс-міністра закордонних справ Великої Британії сера Малколма Ріфкінда*, який вважає, що Альянс не повинен поспішати з розширенням на Схід. Він зазначає: “На зустрічі в Бухаресті Президент США Джордж Буш, Прем'єр-міністр Великої Британії Гордон Браун та інші лідери НАТО мають подбати насамперед про те, щоб ненароком не позбавити Альянс його основної ролі — оборонного союзу”. Ріфкінд підкреслює, що НАТО була задумана насамперед як оборонний союз, члени якого зацікавлені в забезпечені колективної безпеки.

На думку Ріфкінда, у випадку з домаганнями на вступ до НАТО України та Грузії підстав для оптимізму мало. У багатьох відношеннях ці країни стали одними з найзначніших спадкоємців Радянського Союзу. Вони пішли далеко вперед порівняно з іншими частинами колишнього СРСР. “Україна і Грузія заслуговують на підтримку з нашого боку, заслуговують ще більшої підтримки, ніж ми їм зараз робимо. Але це не свідчить про те, що їх потрібно зробити повноправними членами НАТО”, — вважає Ріфкінд. — “Якщо Україна і Грузія стануть повноправними членами НАТО і піддадуться збройному нападу, то Великій Британії та іншим країнам-учасницям доведеться задуматися про вступ у війну”.

Екс-міністр свідчить, що в Україні уряд цілком контролює свою територію. Але питання про вступ до НАТО призвело до глибокого розколу в країні. Причому опитування громадської думки показують, що більшість населення виступає проти приєднання України до Альянсу. І далі: “В Україні багато російськомовних, а Крим був приєднаний до цієї країни лише в 1950-х роках і населений етнічними росіянами. Відносини України з Росією залишаються натягнутими, а питання про її орієнтацію на Захід — це корінна проблема української політики, що розділила населення на два майже рівні за чисельністю табори”.

На його думку, є спосіб підтримати Україну та Грузію і разом з тим уникнути ризиків, пов’язаних із прийняттям їх до НАТО. Йдеться про зближення цих країн з ЄС і про майбутнє рівноправне членство в Альянсі. Оскільки ця ситуація торкається інтересів НАТО, то варто розглянути питання про створення нового інституту — асоційованого члена союзу. Це давало б Україні та Грузії багато переваг для членства в НАТО, у тому числі право брати участь у спільніх військових навчаннях країн Альянсу та виступати заодно з ними під час міжнарод-

---

* Колишній міністр оборони Англії радить НАТО не поспішати з Україною // 02.04.2008. www.ПРАВДА.com.ua з посиланням на сайт Инопресса.ru.

них операцій. Але на них не поширювалася б дія статті 5 Вашингтонського Договору, яка передбачає, що кожна країна-учасниця зобов'язується допомогти іншим членам союзу, в тому числі і з застосуванням збройної сили, якщо вони стануть об'ектом збройного нападу.

Колишній держсекретар США Генрі Кісіндже р закликає припинити розширення НАТО на Схід за умови “справжньої незалежності України”. “Тобто йдеться про зняття з порядку денного в НАТО надання Києву Плану дій для членства в Північноатлантичному Союзі”, — передає радіо “Свобода”. Таку думку висловив Кісіндже р на сторінках газети “The International Herald Tribune”*.

Американський політик вважає, що на порядку денного між США та Росією “стоять три головні питання — безпека, Іран та стосунки Росії з державами, які раніше були на її орбіті, особливо з Україною”. І упевнений, що немає потреби прискорювати процес вступу України до НАТО. Про це він пише у своїй статті в американській газеті “The Washington Post”**.

“Питання про Україну торкається основних уявлень обох сторін (Росії та США) про характер міжнародних відносин. Америка дивиться на ситуацію під кутом усунення потенційної військової загрози. Для Росії питання відносин з Україною — це насамперед адаптація до болісної, доленоносної кардинальної зміни”, — вважає Кісіндже р. — “Справжня незалежність України необхідна для мирного існування міжнародного співтовариства, тож США мають недвouзначно підтримати її. Створення тісних політичних зв'язків між Євросоюзом та Україною, в тому числі її прийом у ЄС, — це важливо”.

“Але переміщення західної системи безпеки в район підступів до Москви свідчить про занепад Росії настільки яскраво, що цей крок приречений збуджувати емоції, які перешкодять розв'язанню всіх інших проблем. Оскільки НАТО загалом погоджується прийняти Україну у свій склад, немає потреби терміново прискорювати практичні дії в цьому напрямі”, — упевнений Кісіндже р.

Стосовно вилучення України з орбіти НАТО Кісіндже р не однокий у США. Відомий американський професор з Університету Нью-Йорка Стівен Коен закликає зі сторінок “The International Herald Tribune”, що “необхідно припинити розширення НАТО, поки Аль-

---

* “Патріарх” американської політики пропонує залишити Україну на задвірках НАТО //www.PRAVDA.com.ua, переклад якої наводить Инопресса.ru. — <http://www.pravda.com.ua/news/2008/7/3/78521.htm>.

** Кісіндже р радить почекати НАТО з Україною // www.PRAVDA.com.ua, переклад якої наводить Инопресса.ru. — <http://www.pravda.com.ua/news/2008/7/8/78521.htm>.

янс не дійшов до України”, бо “в такому разі може виникнути щось гірше за холодну війну”.

І Кісінджер, і Коен закликають майбутнього президента США ставитися до Росії як “до суверенної і великої держави з відповідними національними інтересами”.

Як і прогнозували експерти, Україні в грудні 2008 р. на саміті НАТО на рівні міністрів закордонних справ фактично було відмовлено в приєднанні до ПДЧ через внутрішню політичну нестабільність і непідтримання більшістю населення приєднання до НАТО. Питання навіть не розглядалося в прямій постановці.

Але справжньою причиною відмови є страх поміркованих держав—членів Альянсу перед виникненням гіпотетичної ситуації, коли доведеться вступити у війну (стаття 5 Вашингтонського Договору), якщо Україна стане об’єктом збройного нападу.

Генеральний секретар НАТО Яап де Хооп Схеффер заявив, що НАТО пропонує Україні новий формат відносин у рамках річної національної програми*. “Всі елементи, я повторюю, всі елементи прийнятого в Бухаресті рішення стосовно України та Грузії залишаються. Це включає і те, що згодом вони будуть членами НАТО, якщо захочуть, і — важливо додати — коли вони відповідатимуть стандартам НАТО. Обидві країни досягли прогресу, але обидві вони мають ще досить багато зробити”, — підкреслив Схеффер.

Міністр закордонних справ Франції Бернар Кушнер вважає, що ситуація в Україні не досить зрозуміла для того, щоб надати країні План дій щодо членства в НАТО. Про це Кушнер заявив у вівторок на прес-конференції після першого дня засідання Ради Північноатлантичного Альянсу на рівні міністрів закордонних справ, — повідомив кореспондент УНІАН у Брюсселі**. “Внутрішня ситуація в країні не видається достатньо чіткою. Ми чекаємо і, думаю, ви також чекаєте, коли буде зрозуміліша ситуація з коаліцією, з урядом тощо”, — сказав французький міністр.

Між тим, Державний секретар США Кондоліза Райс на прес-конференції після першого дня засідання Ради зазначила, що питання надання ПДЧ в НАТО Україні та Грузії на цьому засіданні не обговорювалося. Водночас вона наголосила, що питання майбутнього членства в НАТО для цих країн вже вирішено.

* Міністри НАТО прийняли рішення про Україну // 02.12.2008. www.PRAVDA.com.ua з посиланням на “Інтерфакс-Україна”.

** У НАТО пояснили, чому не дають Україні План дій // 03.12.2008. www.PRAVDA.com.ua з посиланням на УНІАН.

Національні плани зі вступу Грузії та України в НАТО фактично є аналогом Плану дій щодо членства в НАТО*. Про це заявив спецпредставник Генерального секретаря Альянсу по Кавказу та Середній Азії Роберт Сіммонс.

Після того, як особисті зусилля Джорджа Буша-молодшого та Державного секретаря Кондолізи Райс стосовно просування України до НАТО виявились марними, команда, що покидала Білій дім, зробила Україні новорічний подарунок: 19 грудня 2008 р. підписала двосторонній документ з Києвом — Хартію про стратегічне партнерство двох країн**. У цьому документі йдеться про важливість двосторонніх відносин, окреслюється поліпшена співпраця у сферах оборони, безпеки, економіки й торгівлі, енергетичної безпеки, демократії та культурних обмінів. У Хартії наголошується про продовження внеску Сполученими Штатами Америки в підтримання поліпшених взаємовідносин між НАТО й Україною.

У розділі II Хартії, зокрема, зазначається: “Україна та Сполучені Штати Америки поділяють життєву зацікавленість у сильній, незалежній і демократичній Україні. Поглиблення інтеграції України до євроатлантичних структур є спільним пріоритетом. Ми плануємо реалізувати програму посиленого безпекового співробітництва, яка передбачає збільшення українських можливостей і посилення України як кандидата на членство в НАТО”. І далі: “Співпрацюючи в рамках Комісії Україна—НАТО, ми маємо на меті досягнення згоди стосовно структурованого плану щодо збільшення взаємосумісності й координації можливостей між Україною та НАТО, включаючи поглиблений підготовку та оснащення для українських Збройних Сил”.

Посол США в Україні Вільям Тейлор в інтерв'ю “Дзеркалу тижня” (№ 48(727) за 20–26 грудня 2008 р.), коментуючи положення Хартії, заявив, що новий документ підтверджує гарантії безпеки, зафіковані в тристоронній Заяві президентів України, США та Росії від 14 січня 1994 р., а також у Будапештському меморандумі про гарантії безпеки від 5 грудня 1994 р. у зв’язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Але Хартія не зобов’язує жодну з двох сторін надавати допомогу військовими засобами в разі порушення кордонів якою-небудь державою. Такі гарантії безпеки мають бути ратифіковані Конгресом.

* У НАТО кажуть, що Україна отримала фактично ПДЧ // 09.12.2008. www.PRAVDA.com.ua з посиланням на “Інтерфакс-Україна”.

** Хартія США — Україна про стратегічне партнерство. — <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/news/detail/18653.htm>

Про ставлення народу України до НАТО

Рівень інформованості українського суспільства щодо НАТО на сьогодні бажає кращого. Зазначимо, що частина громадян України перебуває в полоні певних міфів стосовно Північноатлантичного Альянсу. Одним з найпоширеніших і живучих ще з радянських часів є міф про агресивність цього блоку. Інша частина громадян плекає деякі ілюзії про миттєву трансформацію життя в кращий бік після вступу до НАТО.

Міфи міфами, непоінформованість непоінформованістю, а все-таки українці стежать за подіями у світі й дають їм власну оцінку. Це стосується і діяльності НАТО.

Значний негативний вплив на думку українців справили дії НАТО в 1999 р. на Балканах. Слід згадати й про тиск НАТО у зв'язку з поставками українських озброєнь у Македонію, де, як і в Косові, позиція Альянсу, очевидно, сприймалася радше як проалбанська, ніж прослов'янська.

Про воєнно-політичні аспекти операції НАТО в колишній Югославії та роль України у врегулюванні конфлікту можна прочитати в статті відомого українського дипломата Костянтина Грищенка [24], написаній відразу після згаданих подій. Йшлося в статті й про те, що наслідки воєнної операції НАТО в колишній СРЮ неоднозначно сприймаються країнами світової спільноти. Даються різні, інколи полярні оцінки тим подіям: від цілковитого схвалення до повного засудження.

Безперечним залишається те, що війна в Косові висунула на порядок денний низку гострих проблем. 25 березня 1999 р. збройні сили країн—членів НАТО вдалися до заподіяння ракетно-бомбових ударів по військових об'єктах на території Югославії з метою припинення насильства та відвернення гуманітарної катастрофи в Косові. Крах зусиль Контактної групи на переговорах в Рамбус виявив недосконалість механізму превентивної дипломатії, а неспособність ООН та інших міжнародних інституцій запобігти ескалації напруженості в Косові стала, по суті, однією з причин силового врегулювання конфлікту.

З перших годин заподіяння повітряних ударів силами НАТО по Югославії Україна вдалася до вжиття активних заходів щодо пошуку шляхів повернення розв'язання проблеми Косова в мирне русло і взяла на себе роль неупередженого та нейтрального посередника конфлікту. Оскільки Україна не належала до Контактної групи і не була пов'язана з її рішеннями, то вона запропонувала свої послуги з

огляду на власний позитивний досвід розв'язання проблем сепаратизму та міжетнічних питань.

Уже на третій день воєнної операції Альянсу Міністр закордонних справ України Б. І. Тарасюк та Міністр оборони України О. І. Кузьмук здійснили візит до Белграда, щоб довести до керівництва Югославії нові миротворчі ініціативи української сторони. 17 квітня 1999 р. запропонований Україною всеохопний план мирного врегулювання конфлікту було направлено Генеральному секретареві ООН, Голові Ради Безпеки ООН, Діючому Голові ОБСЄ, а також Президентові головуючої в ЄС Фінляндії. Основні моменти цього плану передбачали, з-поміж іншого, негайне припинення етнічних чисток, початок виведення з Косова югославських збройних і поліцейських сил, створення умов для повернення біженців і введення на територію провінції міжнародних сил безпеки або міжнародних спостерігачів з одночасним припиненням ракетно-бомбових ударів по Югославії. Характерно, що хоча на той час цей документ не дістав належної підтримки, його основні положення були повністю співзвучні ключовим елементам плану “Великої сімки” та Росії, схваленого пізніше.

Підрозділам НАТО, які брали участь в операції, знадобилося 78 діб, щоб примусити С. Мілошевича поступитися, вивести югославські підрозділи з території Косова та прийняти інші вимоги світової спільноти*. Протягом одинадцяти тижнів літаки Альянсу здійснили 34 тис. вильотів та 10 тис. бомбардувань. З боку НАТО втрат, безпосередньо пов'язаних з бойовими діями в СРЮ, не було. Але втрати югославської сторони оцінюються в кілька тисяч загиблих і поранених, поміж якими є численні жертви мирного населення. Чи була воєнно-повітряна операція НАТО в СРЮ ефективною? На думку К. Грищенка [24], позитивними, з точки зору НАТО, можна вважати такі оцінки.

1. НАТО виявилася єдиною міжнародною організацією, яка, реагуючи на ескалацію насилля в Косові та нарощання загрози гуманітарної катастрофи, взяла на себе відповідальність і здійснила реальні кроки, спрямовані на врегулювання конфлікту.

2. У період після початку бойових дій в Югославії сили НАТО досить успішно виконували функцію організації тимчасового облаштування біженців з Косова та надання їм гуманітарної допомоги.

* У лютому 2008 р. Косово в односторонньому порядку проголосило незалежність від Сербії під назвою Республіка Косово, автономним краєм якої воно було. Декілька держав вже визнали її незалежність.

3. Для союзників НАТО реалізація завдань воєнно-повітряної операції означала суттєве зниження вірогідності нового спалаху війни на Балканах, отже, сприяла розширенню зони стабільності на європейському континенті.

4. Наслідком дій збройних сил країн—членів НАТО в Югославії стало посилення опозиційних рухів усередині країни. Значна частина її громадян висловлювала думку щодо марності страждань мирного населення під час воєнно-повітряної кампанії НАТО, покладаючи частину відповідальності за це на С. Мілошевича. Негативні настрої набули значного поширення, зокрема, серед 200 тис. сербів Косова, більшість яких, незважаючи на гарантії безпеки від НАТО, залишили провінцію й перетворилися на біженців.

5. Трагічний розвиток косівської кризи змусив союзників Альянсу та світове співтовариство загалом замислитися над необхідністю відбудови Балкан, підкріпленої достатніми ресурсами, та розроблення програми наближення їх до загальновизнаних демократичних цінностей. 10 червня 1999 р. в Кельні укладено Пакт стабільності для Південно-Східної Європи, учасниками якого є понад 40 держав світу і 20 міжнародних організацій. Пакт передбачав, з-поміж іншого, поглиблення інтеграції балканських країн у європейські структури, сприяння політичним та економічним реформам, зміцнення безпеки в регіоні.

Ряд важливих аспектів воєнної кампанії НАТО в Югославії заслуговує на критичну оцінку.

1. Попри благородні цілі, які переслідував Альянс під час операції в Югославії, її початок призвів до ескалації насилля з югославської сторони та посилив трагедію косівського населення, перетворивши більшу його частину на біженців і змусивши їх шукати притулок у сусідніх країнах, зокрема в Албанії та Македонії.

2. “Технологічний” характер кампанії Північноатлантичного Альянсу в Югославії, під час якої використовувались лише військово-повітряні та військово-морські сили, призвів до того, що за мінімуму втрат серед військовослужбовців НАТО значною була кількість жертв серед мирного населення та знищених цивільних об’єктів у Косові й Сербії.

3. Воєнно-повітряна кампанія НАТО в Югославії негативно позначилась на економічному розвитку багатьох країн регіону, в тому числі й нашої держави. Припинення судноплавства по Дунаю внаслідок бойових дій паралізувало діяльність більшості дунайських портів, підприємств і компаній, які здійснювали свої торговельні операції через цю транспортну артерію.

4. Як показали результати досліджень, здійснених групами експертів під егідою ООН, конфлікт у Косові, хоча й не спричинив екологічної катастрофи на Балканах, але залишив непоодинокі “тарячі точки”, загрозливі для життя людей, зокрема в таких сербських містах, як Панчево, Крагуєвач, Новий Сад і Бор. Особливе занепокоєння викликає рівень забруднення Дунаю, якщо врахувати те, що більша частина промислових об'єктів Югославії, які зазнали пошкоджень від ракетно-бомбових ударів Альянсу, розташована на берегах Дунаю чи його притоках. До цієї найбільшої в Європі річки могла потрапити значна кількість речовин, шкідливих для життя людей, флори та фауни. Крім того, за повідомленнями неурядових організацій і засобів масової інформації, під час війни в Косові сили НАТО використовували боєприпаси зі збідненим ураном, застосування яких, з огляду на їх хімічні й радіоактивні якості, завдає шкоди здоров'ю людей.

5. Воєнно-повітряна операція НАТО в Югославії, хоч і сприяла припиненню насильства та відверненню гуманітарної катастрофи в Косові, все-таки на той час не забезпечила встановлення остаточного миру в провінції.

6. Дії НАТО в Югославії ставлять під сумнів основоположні принципи сучасної системи міжнародного права. Виникає очевидна суперечність між концепцією “гуманітарної інтервенції”, на якій ґрутувалася воєнна операція НАТО проти СРЮ, та щонайменше двома непорушними принципами міжнародного права — державного суверенітету та збереження територіальної цілісності держав. Адже НАТО проводила бойові дії проти країни, яка не здійснювала агресії проти будь-якого її члена або взагалі проти будь-якої іншої суверенної держави. Ale НАТО виявилась єдиною міжнародною організацією, яка, реагуючи на конфлікт у Косові та наростання загрози гуманітарної катастрофи, продемонструвала гнучкий підхід до досягнення консенсусу в процесі вироблення складних і неоднозначних рішень [24].

Постає питання щодо легітимності в майбутньому подібних акцій, оскільки, з урахуванням не завжди високої ефективності, а часом і пасивності ООН урегулюванні регіональних криз, прецедент авіакампанії НАТО в Югославії може використовуватись для виправдовування практики військового втручання у внутрішні конфлікти без мандату ООН. Оцінці операції НАТО в Югославії з міжнародноправових позицій присвячена стаття Віктора Нікітюка [25], де йдеться також про еволюцію концепції гуманітарного втручання. Автор пише, що етнічний конфлікт є явищем, наявним у всіх багатоетнічних

суспільствах. Він може проявлятись у формах, пов'язаних або не пов'язаних із застосуванням зброї чи примусу. За певних обставин етнічний конфлікт може набувати характеру міжетнічного насилия, яке загрожує політичному ладу та соціальному устрою відповідних національних держав. Колишня Югославія продемонструвала найгірший сценарій такого розвитку подій, який завершився її розпадом. Проте потенціал для переходу етнічного конфлікту в стадію насилия існує в усьому світі. Найскладнішим завданням, що постає перед юристами, політиками, дипломатами та вченими, є створення умов, за яких подібні конфлікти могли б бути обмежені, ізольовані й ліквідовані. Щоб запобігти подальшій ескалації міжетнічного насилия, важливо розробити комплексний підхід до врегулювання таких конфліктів та визначити місце в них правничих засобів регулювання.

Зміст Статуту ООН не дає юридичного визначення дій НАТО проти СРЮ, оскільки вони не ґрунтуються на рішенні Ради Безпеки ООН на основі Глави VII Статуту ООН, яка передбачає дії у зв'язку із загрозою миру, порушенням миру або актами агресії, і не були вжиті в межах колективної самооборони, як це передбачено ст. 51 Статуту ООН (вичерпний перелік ситуацій, в яких застосування сили, за сучасним міжнародним правом, було б юридично обґрунтованим). Слід констатувати, що в сучасних міжнародних відносинах існує тенденція до вдосконалення балансу між інтересами безпеки держави та людини. Саме до такого висновку дійшли члени створеної в 1992 р. В. Брандтом незалежної групи з 28 провідних державних діячів — Міжнародної комісії з управління світовими процесами під головуванням прем'єр-міністра Швеції І. Карлссона та Генерального Секретаря Співдружності Ш. Рамфалля (Гайана) — в доповіді “Наше глобальне співовариство”, опублікованій у 1995 р.

Заяви Генерального секретаря ООН К. Аннана також підтверджують цю позицію. Звертаючись до Комісії з прав людини в Женеві 7 квітня 1999 р. і посилаючись на загальне почуття обурення, викликане репресіями проти косівських албанців, він заявив: “Повољно, але, я переконаний, впевнено формується міжнародна норма, що спрямована проти насильницьких репресій стосовно меншин і яка має взяти гору над міркуваннями суверенітету”. Він також сказав, що Статут ООН “ніколи не повинен бути джерелом виправдання винних у грубих і шокуючих порушеннях прав людини”.

Як стверджує В. Нікітюк [25], важливість проблеми захисту прав людини продовжує послідовно зростати. Але існує потреба конкрет-

тизувати зміст цього захисту. Головна загроза безпеці сьогоднішнього світу перемістилася з площини відносин між державами у площину загроз від урядів щодо їхніх громадян. Міжнародне право повільно адаптується до цього процесу, утворюючи нові універсальні й регіональні структури для підтримання та впровадження миру. Вироблення нових підходів до застосування таких структур було б корисним з позиції розвитку права.

У міжнародному співоваристві поступово формується думка щодо оцінки легітимності військового втручання у випадках грубих і систематичних порушень прав людини та фундаментальних свобод. Професор міжнародного права Стокгольмського університету О. Брінг на сторінках журналу “НАТО ревю” (№ 3 за 1999 р.) заявив, що “такі дії не можуть залишатися без реагування в період виповнення півстоліття від дати прийняття Всеєвропейської декларації прав людини”. Формулювання доктрини гуманітарної інтервенції з урахуванням наслідків косівської кризи могло б стати важливим кроком у розвитку сучасного міжнародного порядку [25].

Після повітряної операції в Югославії майже половина громадян України (46,2 %) вважала НАТО агресивним військовим блоком*. Хоча так було далеко не завжди. Наприклад, у січні 1997 р. за даними Фонду “Демократичні ініціативи” лише 17,3 % громадян України вважали НАТО агресивним блоком [26]. Очевидно, середньостатистичний українець був не зовсім переконаний у тому, що головна мета акції НАТО — захист албанців, а не бажання покарати “непокірних” сербів.

Серед опитаних дії НАТО вважали вимушеним, але необхідним заходом щодо захисту косівських албанців лише 8,6 %, а думали, що військове втручання було необхідне для припинення агресивної політики Югославії лише 8,5 %. Навпаки, 33,6 % опитаних українців дій НАТО в Югославії вважали агресією, а 19,3 % — військовим злочином проти мирного населення. Нейтральну позицію займали 14,1 % опитаних, які були впевнені, що у військовому конфлікті винні не НАТО і Югославія, а ООН, яка не змогла розв’язати проблему мирним шляхом [26].

До таких оцінок призвело, мабуть, не лише якесь особливе ставлення до Югославії, але й те, що, на думку більшості опитаних, НАТО взагалі не мала права втрутатись у внутрішні справи суверен-

* З 26 травня до 4 червня 2000 р. соціологічна служба Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О Разумкова провела опитування 2005 громадян віком від 18 років у всіх регіонах України. Основна мета дослідження — визначити ставлення населення до НАТО та взаємовідносин України з цією організацією.

ної країни (навіть для розв'язання гуманітарних проблем). Так вважали 55,1 % респондентів. Лише 11,9 % опитаних вважали, що НАТО має таке право, а 26,1 % — що НАТО має це право в разі отримання санкції від ООН [26].

Після повітряної операції 1999 р. навіть у традиційно найприхильнішому до НАТО західному регіоні України 29,8 % опитаних вважали НАТО агресивним військовим блоком. Цікаво, що в цьому питанні пронатівський захід України не набагато відрізняється від проросійського Криму, де аналогічної думки дотримувалося 32 %.

На квітень 2002 р., після об'єднання світу на боротьбу з тероризмом, поштовхом до якого стали відомі жахливі події 11 вересня 2001 р., ставлення українців до НАТО суттєво змінилося — стало доброзичливішим. Порівняно з попереднім, різко (з 48,1 до 32,6 %, тобто на 15,5 %) зменшилася кількість респондентів, які вважали НАТО агресивним військовим блоком. Трохи збільшилася кількість тих, хто кваліфікує НАТО як оборонний союз, за стабільної кількості тих, хто вважає Альянс миротворчою організацією.

За даними Центру ім. О. Разумкова, в лютому 2008 р. 21 % громадян підтримували вступ до НАТО, а 53 % — були проти.

Європейський Союз і НАТО — конкуренти в забезпеченні безпеки України?

Програмні документи ЄС і НАТО присвячуються питанням забезпечення безпеки та стабільності в Європі. Тому може виникнути думка про дублювання завдань цих інституцій або навіть певну конкуренцію. Ale з огляду на розширення спектра сучасних викликів і загроз, особливої ваги набуває стратегічне співробітництво НАТО та ЄС з питань безпеки й стабільності в Європі. НАТО та ЄС, напевно, можна вважати двома сторонами медалі “Європейська безпека”. Адже переважна більшість країн—членів НАТО є також членами ЄС. Водночас, як це не дивно, до 2000 р. офіційних відносин між цими організаціями майже не існувало.

Про співробітництво та взаємодоповнення ЄС і НАТО у сфері забезпечення безпеки й стабільності в Європі можна прочитати в статті Володимира Хандогія та Анатолія Солов'я [27]. Автори стверджують, що ще в повоєнні роки Альянс відігравав певну інтеграційну роль, створюючи необхідний фундамент для розбудови потужної економічної й політичної спільноти, якою є сьогодні Європейський Союз. Адже саме завдяки НАТО на початку 50-х років було створе-

но умови для примирення двох одвічних суперників — Франції та Німеччини, грецько-турецький конфлікт навколо Кіпру не переріс у повномасштабну війну, а східноєвропейські країни колишнього соцтабору набули певного досвіду в НАТО й успішно приєдналися до Європейського Союзу. Зазначимо, що на початку свого існування ЄС мав на меті розв'язання суттєвих економічних, політичних і соціальних, а не безпекових проблем.

Після розпаду СРСР у європейській політичній свідомості зросло переконання щодо потреби перерозподілу внесків європейських країн і США в підтримання європейської безпеки, бажання поступового звільнення з-під політичної опіки американських союзників та усвідомлення неможливості вдатися до військових дій за умови, коли НАТО не бажає втрутатися в певний конфлікт. Пізніше до цих міркувань дбався унілатералізм* США у прийнятті зовнішньополітичних рішень, зокрема ігнорування позиції європейців щодо іракської кампанії у 2003 р.

У “європейському домі” не було належної правової бази та концепції застосування європейських збройних сил, а Західноєвропейський Союз, який інколи називають оборонним механізмом ЄС, виконував лише роль сполучної ланки у відносинах між НАТО та європейськими країнами, які підтримували ідею створення Європейської системи безпеки та оборони саме в рамках НАТО.

Лише в Маастрихтському договорі 1992 р. уперше з'явилися положення щодо розвитку Спільної зовнішньої та безпекової політики (CFSP), яка в перспективі може стати “політикою спільної оборони”. Згодом ця ініціатива була визнана недостатньо ефективною й замінена розширеним і дієвішим політико-правовим інструментом, який був зафіксований Амстердамським договором ЄС від 1997 р.** і дістав назву Спільна Європейська політика безпеки та оборони (СЄПБО).

Для реалізації прийнятих рішень були створені виконавчі органи ЄС: Офіс Високого представника ЄС з питань Спільної зовнішньої політики та політики безпеки (з групою планування чисельністю 40 осіб), Комітет політики й безпеки, Військовий комітет та Військовий штаб ЄС (130–150 осіб). До кінця 2001 р. ці структури мали забезпечити Європейському Союзу здатність проводити гуманітарні, пошукові та миротворчі операції.

* Унілатералізм — зовнішньополітичний курс, суть якого становить політика односторонніх дій, без урахування думки міжнародного співтовариства та рішень міжнародних організацій. Термін введений у лексикон ЗМІ наприкінці 1990-х років і набув особливої популярності на початку війни в Іраку у 2003 р.

** Амстердамський договір набув чинності в 1999 р.

Очевидно, до такого рішення країни Європейського Союзу спонукала драматична історія врегулювання силами європейських країн під егідою ООН конфлікту в Боснії і Герцеговині в 1992–1995 рр., коли європейці пересвідчились у своїй неспроможності локалізувати конфлікт у центрі Європи без допомоги Сполучених Штатів Америки. Тоді Європейський Союз уперше гостро відчув свою військову неповноцінність. Незважаючи на значні сукупні економічні та людські ресурси Європейського Союзу, з'ясувалося, що європейські країни не мають ні достатнього політичного впливу, за допомогою якого можна було б запобігти виникненню в Європі кризових ситуацій, ні відповідної військової сили, на яку в разі потреби можна було б спертися. Домінування США під час проведення операції в СРЮ нагадало європейцям про їхню слабкість у військовій сфері. Косівські події змусили європейських політиків гостро відчути небезпеку, пов'язану зі значним відставанням Європи від США в оборонній галузі. У цьому контексті можна було очікувати інтенсифікації пошуку шляхів перебудови сучасної системи міжнародних відносин, яка фактично не витримала випробування косівською кризою.

Дійсно, за чисельністю особового складу європейський компонент НАТО більш ніж удвічі перевищує показник США (3 млн проти 1,5 млн), проте військові витрати європейців у 2000 р. становили лише 64 % американських витрат (\$165 млн проти \$296 млн) [28].

За різними оцінками, сукупний бойовий потенціал європейських країн НАТО наприкінці 1990-х років становив лише 10–30 % потенціалу США, оскільки європейці витрачають на військові дослідження та закупки озброєнь набагато менше коштів, ніж Сполучені Штати. Крім того, порівняно з європейськими арміями, США встановлюють значно вищі вимоги до рівня боєготовності військ. Зокрема, середній наліт європейських військових льотчиків НАТО наприкінці 1990-х років становив 160 год на рік (вимога НАТО — 180 год), а в США — 220 год [28].

Найяскравішим свідченням дисбалансу можливостей США та їх європейських союзників стала операція НАТО в Югославії у 1999 р. В операції брали участь 13 країн—членів Альянсу, але 80 % ударів високоточними боєприпасами, 85 % вильотів уночі та у важких погодних умовах і 95 % ударів крилатими ракетами були здійснені силами США [28].

Приблизно 70 % літаків та більша частина зброяї, яку використовував Альянс у Югославії, — американського виробництва. Зокрема ракети “Томагавк” були поставлені компанією “Рейтеон”, бомбар-

дувальники “Б-2” — компанією “Нортроп Груммен”, важкі транспортні літаки — компаніями “Боїнг” та “Локхід Мартін”[24].

Серйозні ускладнення під час косівської кризи виникли в процесі формування миротворчого контингенту: треба було зібрати 30 тис. військовослужбовців, що становило лише 2 % загальної чисельності збройних сил західноєвропейських країн. Давався взнаки брак транспортних і бойових літаків: під час кампанії в Косові співвідношення вильотів європейської та американської авіації становило 2:8 [27].

Військово-технічне відставання європейців від своїх американських союзників не стало несподіванкою з огляду на традиційні підходи європейських країн до фінансування військових витрат. Сучасні дані свідчать про те, що європейцям ще й досі не вдалося переломити цю негативну тенденцію. Зокрема, у 2006 р. сума видатків держав—членів ЄС на оборонні потреби становила близько 250 млрд доларів США, тоді як Сполучені Штати витратили на це 530 млрд доларів. Ще красномовнішим є співвідношення часток науково-дослідних витрат в оборонному бюджеті США та ЄС — відповідно 13,1 та 4,7 %* [27].

Отже, як свідчать автори [27], ситуація спонукала Європейський Союз зосередитися на розбудові власної Європейської системи безпеки й оборони та перебрати на себе функції Західноєвропейського Союзу. Ця робота потребувала активної взаємодії та координації з НАТО, оскільки треба було узгодити спільні дії під час врегулювання криз, а також залучити військові ресурси країн—членів ЄС та НАТО для участі в місіях під проводом цих організацій. Україна не залишалася осторонь цих процесів.

Наприкінці травня 2000 р. у Флоренції відбулося засідання Комісії Україна—НАТО (КУН) на рівні міністрів закордонних справ, на якому серед іншого, обговорювалися питання участі України як партнера в новостворюваній системі європейської безпеки на основі тісного співробітництва з НАТО та ЄС. Зокрема, особливий наголос тотчасний Міністр закордонних справ України Б. Тарасюк зробив на активній позиції України щодо співпраці з цими ключовими структурами в розв'язанні конфліктів у Європі, насамперед у Косові, Придністров'ї, Нагірному Карабасі та Абхазії.

Першими результатами спільної координаційної роботи тандему НАТО—ЄС стали документи, на яких ґрунтувалося подальше стратегічне партнерство між Альянсом та Європейським Союзом, — Дек-

* Згідно з даними Європейського оборонного агентства (грудень 2006 р.).

ларакція НАТО—ЄС про Європейську політику безпеки й оборони та угоди “Берлін Плюс”, ухвалені на саміті ЄС і НАТО у 2002 р.*

Згідно з положеннями угоди “Берлін Плюс”, Європейський Союз у процесі врегулювання кризових ситуацій отримував право користувача низки важливих ресурсів і засобів НАТО. Це дає змогу Альянсу підтримувати операції під проводом ЄС, в яких НАТО формально не бере участі.

Відповідно до цієї угоди ЄС має такі основні можливості: доступ до засобів військового планування Альянсу; використання в своїх операціях засобів і ресурсів НАТО; призначення командування операціями під проводом ЄС; обмін розвідувальною інформацією між ЄС та НАТО; проведення спільних з НАТО консультацій щодо операцій ЄС, до яких залучені ресурси Альянсу. Механізм угоди “Берлін Плюс” дав змогу Європейському Союзу успішно перебрати від НАТО відповідальність за виконання завдань із врегулювання кризових ситуацій у Македонії та Боснії і Герцеговині.

Українські контингенти також брали участь у поліцейських місіях ЄС у Македонії 2003–2005 рр. та в Боснії і Герцеговині 2003–2007 рр.** Європейський Союз сприяє нашій державі в діяльності Місії з надання консультаційної та моніторингової допомоги на українсько-молдовському кордоні.

На сучасному етапі співробітництво ЄС і НАТО триває в рамках досягнення оперативної спроможності сил Європейського Союзу. Зокрема, на Гельсінському саміті ЄС 1999 р. сформульовано основні завдання розвитку військової сфери під назвою “Основна Мета-2003”. Згідно з цими завданнями, країни ЄС до 2003 р. мали досягти спроможності розгорнати протягом 60 діб військовий контингент чисельністю 50–60 тис. військовослужбовців та підтримувати його протягом року.

У 2004 р. ухвалено “Основну Мету-2010”, яка передбачає:

подальший розвиток Центру операцій Європейського Союзу (введений у дію з січня 2007 р.), оскільки на нинішньому етапі його можливості обмежені управлінням операціями, до яких залучена лише одна бойова група — близько 2000 осіб (планується, що до 2011 р. буде створено 13 бойових груп, які протягом 15 діб зможуть розгорнатись у визначеному районі та діяти протягом 30 діб);

* Положення, зафіксовані угодою “Берлін Плюс”, ґрунтуючись на рішеннях Берлінської зустрічі НАТО—ЗЄС 1996 р.

** Заходи в рамках СЄПБО відповідно до Угоди між Україною та ЄС про визначення загальної схеми участі України в операціях Європейського Союзу щодо врегулювання криз від 13 червня 2005 р.

поліпшення діяльності Європейського оборонного агентства, яке опікується науково-дослідними й дослідно-конструкторськими роботами, закупівлями та озброєннями; посилення координації дій у спільніх операціях; подальше формування Сил швидкого реагування ЄС (1 січня 2007 р. оголошено про досягнення оперативної готовності першої європейської бойової групи чисельністю 1500 осіб);

створення інтегрованої системи мереж оперативного зв'язку, в тому числі наземних і супутниковых засобів;

розроблення кількісних параметрів, яким мають відповідати національні збройні сили країн—членів Європейського Союзу в рамках “Основної Мети-2010” (заходи, подібні до Процесу планування та оцінки сил НАТО).

Що стосується подальших напрямів стратегічного співробітництва ЄС та НАТО, то, незважаючи на відсутність консенсусу й запеклі дискусії з цього питання, обидві сторони чітко усвідомлюють потребу продовження такої співпраці для вдосконалення оборонної спроможності обох організацій, поліпшення координації та планування, розвитку військових технологій, уникнення їх дублювання та спільної підготовки. Отже, стратегічний курс розвитку відносин НАТО—ЄС у найближчому майбутньому залишатиметься безальтернативним.

На сьогодні ЄС не здатний протидіяти глобальним загрозам і самостійно здійснювати управління масштабними операціями [29]. Він також не має процедур використання збройних сил країн-членів для відбиття агресії, а також великих угруповань, що перебували б у постійній готовності до застосування, як Сили швидкого реагування НАТО. Створені в ЄС бойові групи у складі 1500 осіб — Nordic Battle Group (Швеція і Фінляндія) та Spanish-led Battle Group (Іспанія), — які на ротаційній основі перебувають у постійній готовності до застосування, не можуть порівнюватись із Силами швидкого реагування НАТО чисельністю близько 25 000 військових. Їх можна використати лише для врегулювання невеликого конфлікту на початковій стадії його виникнення, але не в протистоянні агресору.

Україна активно співпрацює і з НАТО, і з ЄС та намагається бути їх надійним партнером, пропонуючи свою допомогу у розв'язанні європейських проблем. Це її право і обов'язок як невід'ємної частини Європи, адже безпека Європи — це безпека України.

Загалом досвід співробітництва України з ЄС свідчить, що Україна має реальні перспективи стати членом об'єднаної Європи. Безумовно, швидкість зближення України та ЄС залежить насамперед від зміцнення демократичних зasad українського суспільства й роз-

витку ринкової економіки. Попри наявність певних проблем у цих сферах, навіть за нинішніх умов потенціал поглиблення співпраці України з ЄС у сфері безпеки не варто недооцінювати [28].

У сфері безпеки Україна може бути не лише споживачем, але й реальним вкладником — у стратегічні транспортні перевезення, використання космосу, розвідку, миротворчість, правоохоронну діяльність, ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій тощо.

У напрямі вступу до Європейського Союзу Україна може рухатись як через безпосереднє співробітництво з ним, так і використовуючи наявні можливості співпраці з НАТО. На думку В. Горбуліна, “статус України як держави, що має особливі стосунки з НАТО, відкриває реальні перспективи для наближення до стартової позиції, з якої вона могла б розглядатися як потенційний член Європейського Союзу”.

Посол України в США Олег Шамшур [30] запевняє: “Курс України на членство в НАТО за своєю метою значною мірою збігається з курсом на членство в Європейському Союзі. Його продовження дасть змогу Україні отримувати ефективну допомогу від США та НАТО не лише з безпекових, але й з політичних та економічних питань. Не випадково кажуть, що Європа тримається на трьох китах — політичній демократії, вільному ринку та вільній державі. А майбутнє України — в демократичній, процвітаючій європейській та євроатлантичній спільноті. В цьому зацікавлені й наші партнери, адже територіальна цілісність, безпека, політична й економічна трансформація України є необхідною передумовою побудови цілісної, вільної та мирної Європи”.

Заключне слово

Сьогодні держава в особі Президента, Верховної Ради й Кабінету Міністрів та суспільство, яке намагається репрезентувати свою точку зору через політичні партії та громадські організації, дійшли згоди, що рішення стосовно вибору одного з двох принципів побудови системи забезпечення воєнної безпеки України, а саме — збереження позаблокового статусу держави або приєднання до однієї з колективних систем безпеки, серед яких найбільш прийнятним, з огляду на євроінтеграційні прагнення України, є євроатлантичний варіант у вигляді членства в Організації Північноатлантичного Договору (НАТО), може бути прийняте лише за результатами всеукраїнського референдуму з цього питання.

Саме тому метою цієї книжки було прагнення допомогти читачеві стати обізнанішим у проблемах оборонної сфери України та свідоміше визначитись у ставленні до можливого приєднання України до Альянсу.

Автор упевнений, що той, у кого вистачило терпіння прочитати цю книжку до останньої сторінки, досяг рівня поінформованості, цілком достатнього, щоб здійснити свій вибір можливого шляху забезпечення воєнної безпеки України. Такому читачеві стали зрозумілими основні питання оборонної сфери України, витоки виникнення та сьогоднішній стан Організації Північноатлантичного Договору, перспективи її трансформування та результати давньої співпраці Збройних Сил України з Альянсом.

Спробуємо уявити процес прийняття рішення громадянином України, не заангажованим на кшталт “вічного братства з Росією” чи “аби тільки не з москалями”, а прагматичним, політично неупередженим, який виходить з ресурсних, фінансово-економічних позицій і має здоровий глузд. Як такий громадянин може розмірковувати, чи державі обрати нейтралітет, чи приєднатися до системи колективної безпеки?

Про позаблоковість. Позаблоковий стан держави близький ментальності української людини. Він ототожнюється в її свідомості з незалежністю. Але зрозуміло, що позаблоковість має забезпечуватися зацікавленістю в цьому інших держав (як, наприклад, у випадку Швейцарії), а також значними військовими активами. Але сьогодні ми не маємо пропозицій інших країн світу щодо нейтральності України, тому виникають великі сумніви, чи вистачить у нашої держави грошей одночасно на масло для народу та на гармати для війська. Адже керівники оборонного відомства постійно наголошують на тому, що тих коштів, які виділяє їм держава, надзвичайно мало для побудови сучасного професійного війська. Отже, від позаблоковості, мабуть, доведеться відмовитись.

Про вступ до НАТО. Будь-кому зрозуміло, що коли не вистачає грошей на самостійне забезпечення оборони, то альтернативи колективній безпеці немає. Тут заперечень не може бути. У такому разі чому Україна має входити до НАТО, а не до ОДКБ, яка теж поруч? Тут усе стане зрозуміло, якщо зважити на євроінтеграційні прагнення України, на те, що більшість (51 % проти 29 %) громадян нашої держави підтримує вступ до Європейського Союзу. І всі чудово розуміють, що приєднатися до ЄС, обминувши НАТО, сьогодні практично неможливо. Членство України в НАТО для Європи означає гарантовану участь нашої держави в забезпеченні безпеки та оборони Європи. Це необхідна, хоча й недостатня, умова приєднання України до ЄС, що б там офіційно не казали про необов'язковість цього європейські державні діячі та політики. Адже ми — не Швеція чи Фінляндія і не маємо того рівня розвитку й надійності. Тому, якщо хочемо бути в Європейському Союзі, треба вступати до НАТО.

Про перешкоди на шляху до Альянсу. Головна перешкода: сьогодні лише 21 % громадян України підтримують вступ до НАТО, а 53 % — проти. Тобто, якщо зараз провести референдум з цього питання, то результат однозначно буде негативний. За таких умов навіть не вступ, а лише приєднання до ПДЧ в НАТО може привести до масових акцій протесту. Проте ніхто не говорить, що референдум обов'язково треба провести завтра. Час в України є, бо за найоптимістичнішими прогнозами до моменту, коли ЄС теоретично може відчинити двері для України, мине не менше 12–15 років. Тобто процес вступу до НАТО можна спокійно затягнути на 8–10 років. Широкомасштабна збройна агресія проти країни з метою окупації всієї або великої частини її території сьогодні малоямовірна, тому немає гострої потреби в парасольці безпеки додатково до власних Збройних Сил. А внутрішніх суперечностей, які можуть привести до розколу

країни, НАТО не розв'яже, навпаки, тема членства в Альянсі нині тільки загострює цю проблему.

Постає питання: а чи дійсно на сьогодні у сфері національної безпеки найболючішою є проблема вступу до НАТО? Прагматична людина все-таки може дійти висновку, що ймовірність збройного нападу з півночі, яким лякають деякі політики, що воліли б уже завтра бачити Україну в НАТО, настільки мала, що цю загрозу можна розглядати швидше як теоретичну, таку, що навряд чи в найближчі роки виросте до певного помітного рівня. Тобто в цьому відношенні небезпеки для життя людей не існує.

Проте через внутрішні чинники населення України невпинно скорочується, і прогнози демографів залишають нас на 2050 р. у кількості лише 30 млн. З таких чинників можна назвати отруєння сфальсифікованим алкоголем, епідемію туберкульозу, навалу СНІДу, свавілля на автошляхах, виробничий травматизм, виїзд на заробітки за кордон та неповернення звідти, виїзд молодих жінок за кордон для роботи векс-індустрії та повернення їх хворими й не здатними до репродукції, суттєве зниження віку хронічних хвороб та ін. Фактично це — війна, яка протягом сімнадцяти років забрала життя 6 млн громадян України.

Найімовірніше, за декілька років громадська думка стосовно приєднання до Альянсу зміниться на краще, бо цьому сприятимуть два серйозні чинники: перший — це природне зменшення чисельності тих, хто сьогодні найзавзятіше виступає проти НАТО (переважно люди похилого віку); другий — подальша реалізація інформаційної політики держави з питань євроатлантичної інтеграції України. Тому немає потреби сьогодні форсувати процес приєднання до Альянсу. Краще почекати до того часу, коли переважна більшість громадян підтримуватиме намір держави вступити до НАТО.

Про ілюзії та реальність. Приєднання до Альянсу не підніме нам економіку, не навчить працювати, не припинить нескінченну боротьбу за владу в країні, не забезпечить політичну стабільність, не навчить поважати закони й не знищить корупцію. Взяти нас на утримання НАТО не в змозі. Вступ до Альянсу лише створить можливості для подальшої інтеграції в Європейський Союз, використати які мусить сама Україна.

Тому доведеться самотужки ставати на ноги: власноруч упроваджувати стандарти демократичного світу; спокійно будувати цивілізовану демократичну державу; з розумом господарювати; шукати й запроваджувати енергозберігаючі технології; піднімати сільське господарство до рівня пристойних прибутків від експорту продукції,

адже збіжжя для України може бути таким великим джерелом надходження валюти, як нафта для Росії; як найширше співпрацювати з НАТО, ЄС, Росією, з усім світом, коли в цьому є національний інтерес. Не треба сьогодні, принижуючи себе, набридати НАТО і ЄС проханнями впустити до себе. Треба розв'язувати свої внутрішні проблеми. От коли Україна розквітне, тоді Європа сама прийде до нас і закличе увійти крізь парадні двері.

Отже, прагматична людина підтримує курс до Європейського Союзу через НАТО та усвідомлює, що умова вступу до Альянсу є лише необхідною. А от достатньою умовою є важка й копітка праця з перетворення нинішньої України на успішну європейську державу. Підготовка до набуття членства в НАТО потребує досягнення відповідних показників у всіх ділянках суспільного життя, а не тільки в оборонній сфері. Україна зможе реально претендувати на членство в НАТО та ЄС лише тоді, коли досягне відповідних стандартів розвитку суспільства, забезпечить дотримання прав людини та підтвердить віданість демократичним цінностям. І може статися так, що через декілька років держави—члени Європейського Союзу зрозуміють таку нескладну річ: внесок України в стабільність і безпеку Європи буде ефективнішим, якщо наша держава буде прийнята відразу до Європейського Союзу, адже наближення кордону ЄС до Росії на півдні наш сусід не вважатиме загрозою її національний безпеці, як у разі вступу України до НАТО.

Список використаної літератури

1. Морозов К. П. Політологічне обґрунтування євроатлантичного вибору України // Наука і оборона. — 2006. — № 1. — С. 3–13.
2. Дюре Мішель. Інформаційна політика в контексті оборонної реформи на прикладі діяльності НАТО в Україні // Наука і оборона. — 2004. — № 3. — С. 13–15.
3. Білій В. Я., Варус В. І. Медико-соціальні проблеми професійної надійності військовослужбовців у контексті національної безпеки України // Наука і оборона. — 2003. — № 1. — С. 16–20.
4. Мунтіян В. І. Системний підхід до наукового пізнання безпеки оборони // Наука і оборона. — 2003. — № 1. — С. 9–15.
5. Біла книга 2007: Оборонна політика України / Міністерство оборони України // Військо України. — 2008. — № 2. — 120 с.
6. Стан і напрями професіоналізації Збройних Сил України: Позиції політиків і фахівців // Нац. безпека і оборона. — 2008. — № 5. — С. 51–59.
7. Горбулін В. П. Воєнно-технічна політика України: Стан, проблеми, перспективи розвитку // Наука і оборона. — 2008. — № 4. — С. 3–9.
8. Про основи національної безпеки України: Закон України // Урядовий кур'єр. — 2003. — 30 лип.
9. Сохін О. О. Біологічна загроза як загальнодержавна та військово-медична проблема // Наука і оборона. — 2001. — № 3. — С. 24–30.
10. Хантінгтон С. Зіткнення цивілізацій? // Наука і оборона. — 1998. — № 3. — С. 28–37.
11. Проблема конфліктів і концепція майбутньої сутички цивілізацій / В. Б. Вагапов, О. М. Гончаренко, В. О. Косевцов, Е. М. Лисицин // Наука і оборона. — 2001. — № 3. — С. 16–23.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / За ред. В. Т. Бусла. — Ірпінь: Перун, 2007. — 1736 с.
13. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Системно-концептуальні засади стратегії національної безпеки України. — К.: Ін-т проблем нац. безпеки, 2007. — 592 с.
14. Вагапов В. Б., Лисицин Е. М. Європейська безпека: Інтеграційний аспект // Наука і оборона. — 2002. — № 2. — С. 10–14.

15. Саркози Н. Франція вернеться в НАТО // Подробности. — 2008. — 17 черв.; www.podrobnosti.ua
16. Стратегічна концепція Альянсу // Наука і оборона. — 1999. — № 3. — На вкладці. — 8 с.
17. NATO Handbook. Public Diplomacy Division NATO, 1110. — Brussels, Belgium, 2006. — 404 р.
18. Кириченко С. О. Військовий вимір трансформації Збройних Сил України в контексті євроатлантичної інтеграції України // Наука і оборона. — 2008. — № 3. — С. 33–36.
19. Бейлз Елісон Дж. К. Глобальне партнерство як стратегічний актив: Досягнення ефективності й результативності // Наука і оборона. — 2007. — № 1. — С. 3–8.
20. Поляков Л. І. Україна—НАТО: 10 років співробітництва в ім'я миру та безпеки // Військо України, — 2007. — № 7. — С. 6–9.
21. Кременецький Б. В., Ординович А. Г. Головні здобутки десятирічного співробітництва Збройних Сил України з НАТО в рамках Хартії про особливе партнерство між Україною і НАТО // Наука і оборона. — 2008. — № 3.— С. 37–42.
22. Горбулін В., Литвиненко О. Внутрішні трансформації та зовнішні загрози // День. — 2008. — 5 лип.
23. Ехануров Ю. І. Воєнно-політичний вимір трансформації Збройних Сил України // Наука і оборона. — 2008. — № 3,— С. 30–32.
24. Грищенко К. І. Косово: Воєнно-політичні аспекти операції НАТО в Югославії та роль України у врегулюванні конфлікту // Наука і оборона. — 2000. — № 1. — С. 3–7.
25. Нікітюк В. О. Миротворча діяльність у Європі: Еволюція міжнародно-правових та інституціональних зasad // Наука і оборона. — 2001. — № 3. — С. 36–44.
26. Биченко А., Поляков Л. Скільки НАТО потрібно українцям? // Дзеркало тижня. — 2000. — 1 лип.
27. Хандогій В. Д., Соловей А. А. Аналіз сучасної системи міжнародних організацій, що забезпечують безпеку в Європі // Наука і оборона. — 2008. — № 3. — С. 3–11.
28. Поляков Л. І., Сунгурівський М. В. Європейська безпека: Нові загрози — старі відповіді? // Нац. безпека і оборона. — 2001. — № 9. — С. 14–26.
29. Мартинюк В. Чи може Європейська політика безпеки й оборони замінити Україні вступ до НАТО? — <http://www.pravda.com.ua/news/2008/3/12/72926.htm>.
30. Шамшиур О. В. Відносини України зі США: Євроатлантичний контекст // Наука і оборона. — 2008. — № 3. — С. 12–15.

Зміст

Передмова	3
Вступне слово автора	5
1. НЕСКЛАДНО ПРО ОБОРОНУ ТА ВОЕННУ БЕЗПЕКУ КРАЇНИ	9
Податки та оборона	9
Куди поділяся наші гроші?	10
Які вони, Збройні Сили України, сьогодні?	15
Серйозна перешкода розвитку війська	19
Що робити, коли грошей не вистачає?	22
Коментар щодо понять “загроза”, “небезпека”, “воєнна безпека”	24
2. НАТО ЯК МОЖЛИВА ПАРАСОЛЬКА БЕЗПЕКИ ДЛЯ УКРАЇНИ	28
Найближчі до України парасольки безпеки	28
Формування європейської системи безпеки та як і чому виникла НАТО?	30
Основні інститути політики та прийняття рішень в НАТО	34
3. ТРАНСФОРМАЦІЙНІ АСПЕКТИ СУЧASNOGO ПЕРІОДУ ДІЯЛЬНОСТІ НАТО	39
Чому НАТО потрібно трансформуватися?	39
Тероризм — перший виклик на порядку денному безпеки	44
Економічні аспекти давніх і сучасних проблем НАТО	46
Внески в оборонну сферу	48
Ідея Глобального партнерства	49
Інвестиції в Глобальне партнерство	51

Чи здатна НАТО впливати на події у світі через надання колективних ресурсів?	55
4. УКРАЇНА ТА НАТО: ДАВНЕ ПАРТНЕРСТВО	58
Співробітництво	58
Трансформування Збройних Сил України в контексті євроатлантичної інтеграції	70
Україна та План дій щодо членства в НАТО після квітневого (2008 р.) саміту Альянсу в Бухаресті	77
Про ставлення народу України до НАТО	82
Європейський Союз і НАТО — конкуренти в забезпеченні безпеки України?	88
Заключне слово	95
Список використаної літератури	99

Науково-популярне видання

Вагапов Володимир Белалович

ОБОРОНА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМА ВИБОРУ, або ЙТИ ЧИ НЕ ЙТИ ПІД ПАРАСОЛЬКУ **НАТО?**

Редактор *О. Г. Гриценко*
Художнє оформлення *В. С. Жиборовського*
Художній редактор *С. В. Анненков*
Технічний редактор *К. Є. Ставрова*
Комп'ютерна верстка *Л. Я. Ходаковської*
Коректор *Ю. О. Шербак*

Підп. до друку 22.12.2008. Формат 60 × 84¹/₁₆.
Папір офсет. Друк офсет.
Гарн. Times. Ум. друк. арк. 6,05.
Обл.-вид. арк. 6,77.
Наклад пр. Зам. №

Видавництво “Техніка”.
04053 Київ, вул. Обсерваторна, 25.
Тел.: (044) 272-10-80. Факс: (044) 272-10-88.
E-mail: technika.pub@gmail.com
Свідоцтво про внесення
до Державного реєстру України суб’єктів
видавничої справи ДК № 357 від 12.03.2001.

Вагапов В. Б.

- B12   Оборона України: проблема вибору, або Йти чи не йти під парасольку НАТО? — К.: Техніка, 2008. — 104 с. — (Б-ка журн. “Наука і оборона”). — Бібліогр.: с. 99–100.
ISBN 978-966-575-144-1.

У доступній формі викладено матеріал, який може допомогти читачеві стати обізнанішим у проблемах оборонної сфери України та свідомо визначитися щодо ставлення до принципів побудови системи забезпечення воєнної безпеки. Такими принципами є збереження позаблокового статусу держави або приєднання до однієї з колективних систем безпеки, серед яких найбільш прийнятним, з огляду на євро-інтеграційні прагнення України, є євроатлантичний варіант у вигляді членства в Організації Північноатлантичного Договору (НАТО).

Для цивільних і військових фахівців у галузі військового будівництва, оборонної політики та політики безпеки, журналістів, викладачів і студентів профільних навчальних закладів і факультетів, а також для всіх, хто цікавиться станом і напрямами розвитку оборонної політики України.